

MPAT

Часопис за књижевност, уметност и културу

година XX књига XX свеска LXXVII март 2024

77

Јавна библиотека „Данило Киш” Врбас

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

Издавач

Јавна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Мирјана Баста

Главни и одговорни уредник

Бранислав Зубовић

Уредништво

Мирослав Алексић, Благоје Баковић,

Никола Шанта, Павле Орбовић,

Светислав Шљукић и Драгица Ужарева (лектура и коректура)

Досадашњи уредници

Ђорђо Сладоје (2005-2009), Небојша Деветак (2010-2017)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: tragvrbas@gmail.com, casopistrag@sbb.rs

www.vrbasbiblioteka.org.rs

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

300 примерака

Рукописе слати у електронској форми

Илустрације

Јелица Ђулафић, академски сликар

Часопис се финансира из буџета општине Врбас, Секретаријата за културу АП Војводине и Министарства културе РС

САДРЖАЈ

пѣраї ѿезије

Ђорђо СЛАДОЈЕ.....	5
Александар Б. ЛАКОВИЋ.....	12
Милица ДРНДАРЕВИЋ.....	15
Перица МАРКОВ.....	19
Олена Планчак САКАЧ.....	23
Миле ЛИСИЦА.....	26
Љиљана КЛАЈИЋ.....	29
Миљана РАЈЧИЋ.....	33
Јасмина МАЛЕШЕВИЋ.....	39
Весна САЛАПУРА.....	42
Ђорђе ЈОВАНОВИЋ.....	45

пѣраї ѿрозе

Нада Крњић ЦЕКИЋ.....	48
Александар СЕМАКИН.....	50
Мирослав ТОДОРОВИЋ.....	55
Павле ОРБОВИЋ.....	60
Томислав ЂОКИЋ.....	63

пѣраї на пѣраїу

Миливоје ПАЈОВИЋ.....	67
Славица ЈОВАНОВИЋ.....	75

пѣраї ѿуѿоѿица

Стефан АБИМОВИЋ.....	89

Ђорђо СЛАДОЈЕ

БАЛАДА О СВЕТОМ САВИ

А Свети Сава – где је Свети Сава
Да ли га још увек ветар развејава
По пустој српству што се по злу прочу
Тражи ли нам лека с вилом по Мирочу –
Босиоке бере па кукуту сади
За оног што душе на ченгеле вади
Утробу на шиљак на кашику очи
По упутству што га нечастиви срочи
Да је колик Срба посмицао мрава
Следила би се од ужаса Сава
Згрануо се Дунав Дрина ослепела
Да је колик деце – лептира и пчела

Где је Свети Сава – сја ли нам у Слову
Или под покровом оста у Трнову
Можда се опет задржо у лову
Ил спаљене цркве кади по Косову
И Љевишку што му дрхтури у руци
Али где су врапци зрикавци и вуци
Где су Немањићи – лоза племенита
Коју поломише чизме и копита
Где су нам гаврани и сиви соколи
Без њих све процвили тули и раколи
Где су божури – с њима крв нас веже –
Где заветни олтар цркве Самодреже

Опет трешње руде светлуцају влати
А ко ће мрклину из нас изгртати
Док бијела кула у даљини сјајка
А шором плови – Харонова шајка
Је ли на барјаку у још једној буни
У пуцњу од ког се распрскава јуни
Уместо оног што лебди на коцу
И још се руга своме гониоцу

У зобници јами рову и јарузи
 У слепачкој струни и дечијој сузи
 У Студеници Милешеви Жичи
 Је ли он у башти – или само личи
 У Љубостињи с липе речи стреса
 За онога који одабра небеса

Земљом ходи Свети – све сја и трепери
 Мрак у дупље бежи и процвиле звери
 Разбеже се але вране и злотвори
 Кад штапом у стени жив извор отвори
 Па се у браду и сам Путник смеје –
 Свуд је Свети Сава – кад већ питаш где је –
 У ћирилском слову које штедро сејем
 У пустом сеоцу што бива Витлејем
 У ком се бежећи од свирепог краља
 Из пећине Светлост стидљиво помаља
 У јагњету белом радости оваца
 И у благовести источних мудраца
 На лицу анђела – сјају од искона
 У коме се њишу колевке и звона
 У младоме Христу измиреној браћи
 Али како ће нас у збегу пронаћи
 И утешити и благослов дати
 Сем по кметској тузи по чем препознати
 И по школи која му пева декламује
 Где учитељ стари ћути и самује
 У зимским ноћима стрепећи од ђака
 Ту где сваки перчин има седам шака
 Где никог од светих задуго не беше
 Иако смо слали молбе и депеше

Где је млади Растко без моћи и славе
 Од чијег се даха херцег-воде плаве
 И зановет цвета смоква шапће нару –
 Јабуку ће понет на дар Хиландару
 Бегунац од куће – који кућу држи
 Помоћник – од злога и лукавог бржи
 Где је благи Отац свом Оцу и нама
 Да кроз међаву пропрти до храма

Час у мучалници час у винограду
 Плеви лук и кромпир и залива наду
 У сваком пупољку чува жишку вере
 И Савином водом љагу с рода спере
 Па окопа раштан карпузе и диње –
 Радујте се нишчи биће милостиње
 Где су златне утве снежни лабудови
 И лозица што се око крста ови

Где живи пепео из ког васкрсава
Да буде утеха и суза жртава
Где је Светли Сава где су себри свети –
Где је Отаџбина – за кога ћу мрети

ДВОБОЈ

за Емсуру, не без туге и стида

Неки су твоји најпре на мене
Бацали дрвље и камење
А ли због чега – у име чије
Тек после су се присетили
Скоро на крају историје
А онда су моји ниткови
Пањкали тебе и претили
Вређали и понижавали
Па опет неки – они и ови
Бивше скојевке чак и деца
Заједно све то кад навали
Не зна се више с које стране
Ко да справљају топлог зеца
А шта то свето од нас бране
Ти прерушени опсенари
Националисти приучени
На кратком курсу србовања
И отшелници у покушају –
Принудни верски комесари
У мутној слави и у сјају
И перјари и перјаници
Којим је тесно у равници
Тек обоје смо сад на мети –
А да се спасу част и име
Двобој је начин готово свети
Још кад бих тужан знао – с киме

БЕСМРТНЕ ТЕТКЕ

Толике страћисмо строфе
На оне славне
И једва знане претке
А не оста ни речи
Ни слова од заклетве
За наше чудесне тетке –

Те службенице доброте
 Ко друге родитељке
 До чијих срца увек
 Лако се беше прокрасти
 Те златне петељке
 Које нас одржаше
 У доба кад је било
 Лакше од листа пасти

Од посног залогаја
 Тајно су откидале
 За наше високе школе
 Скривајућ сопствену беду
 Решене да нас до краја
 Не марећи за цену
 На широк пут изведу

И не престаше да нас воле
 Ко да смо и сад мали
 А не већ старе олупине
 И нико не знаде тако
 Да се поноси нама
 И узноси нас и хвали
 Ко Тесле и Пупине

Једино њима остамо
 Довека витки и лепи
 И високи и плави
 Попут краљевских свата
 Јер оне не дају рђи
 Ни ињу заборава
 Да се по нама хвата

Нако бајаги важне
 На тобож судбинске теме
 Идеје епохалне
 Трошисмо метафоре
 Као на зеца метке
 А притом остадоше
 Наше тихе и благе
 Неопеване тетке

И ове речи касне
 Слабе и нејаке су
 Да свечано их узнесу
 Међ знамените претке –
 Међу појаве светле
 Неупоредиве ретке
 Те кћери и нећаке

Блажене Свете Петке
Које одбише ипак
Да буду ишта друго
Осим обичне добре –
Наше бесмртне тетке

МОЈЕ ЖИВОТИЊЕ

Праштајте моје добре животиње
Што ово слово хвалом не почиње
Праштајте за сваку увреду и псовку
И смутљиво перо и жучну оловку

За дренову шибу канцију и мотку
И за модрицу рану и буботку
Млекопитателне краве овце козе
И вилени коњи од краљевске лозе

Магаре и јаре ждребе Јагње Бело
Без вас све би мрачно усркнуло ждрело
Ластавице врапче ласице и језу
Које у кочије светитељи прежу

Мало жуто псето што на Месец лајеш
Ћути луди створе да се не одајеш
Јер могу шинтери сваког трена да те
Нађу по гласу и уз плот примлате

О знам ја шинтере који су и по ме
Долазили да ме одведу и сломе
И долазе стално у морама ноћним
Хвалећи се страхом слабих и немоћних

Гавране на крову под којим већ дуго
Ничега нема – све је мрак саструго
Али још ми у сну и сећању зари
То што ледним длетом заборав резбари

Све што шкамуће пућпуриче гуче
У дечијем срцу укроћени вуче
И ти даждевњаче туго у папрати
Зар никога нема да ти крила врати

И носиљо мала хваљена и света
Док још једно сунце сјајка из јајета
Певче кога сам свирепо исмево
Свечано се будиш – само да би пево

У одежди царској с круном место кресте
 Да опојеш притом што достојно јесте
 Пре но ми тајно додаш чашу редну
 Да измуцам и ја своју песму бедну –

Естрадног гаврана пре ће бит лабуђу
 О ништавилу и вечном залуђу
 Што измеђ редова прети надима се
 А није кадра ни гнездо да спасе

Праштајте верне кротке животиње
 За недостојне моје речи сиње –
 Јер вашу доброту – проминувши светом –
 Међу људима још никад не сретох

ТА СТАРА ТУГА

Сапета као Јона у киту
 Копрца се у песми душа
 Сама попут мака у житу
 На трску стиха дише и слуша

Ко да још нешто има чути
 Што није стотину пута чула –
 Крике хајдука осмехнутих
 Из пребијелих клетих кула

Из пећина и са дна јама
 Из казамата и с вешала –
 Траје вечито иста драма
 Од људске крви отежала

У сваком трену бива нова
 Та стара туга од живота
 Авеља – авај Јосифа Јова
 Крај стуба соли сузног Лота

А моје муке – кричи Ноје –
 У сред поводња шта да чини –
 Једва и једно камоли двоје
 Нађе у кишној помрчини

Али друго су твоје ране –
 Једино оне од имања –
 Мој Страхинићу тужни бане
 Малена Бањска све је мања

Још једном срамно похарана
И сад је тамо други нетко
Господар нове туге и рана
И већ се зове нашим претком

У нашој свили и панциру
Ал змијске очи вучје лице –
И не може се манастиру
Прићи од стида и од жице

Јер његова је и црква наша
Јако параклис и припрата
Као да је једва од шаша
Зидана место срме и злата

Све краћи дани – цеви дуже
Сапета као у риби Јона
Крилата песма у сну пуже
Да нам пробуди глува звона

Да светим звуком све окаде
Воде и траве и дрвеће
И тебе мали очај-граде
И без колевке и без свеће

По свему пада дубоко вече
И богзна кад ће осветати
Тек Месечево вирне кече
И привиђења из папрати

Све дуже ноћи кратеж-цеви
И харачлије у честару
Поспрдне јавке и припеви
Уз нашу вечну тугу стару

Александар Б. ЛАКОВИЋ

СЛОВО О „ВЕКУ МРАКА”*

Гојку Ђогу

1.
Вунена времена
слика у омчи аутоироније
на закривљеном огледалу.

Представа су
века мрака и века звери
распеваних међу нама.

2.
У стиховима
све врви
од модрога херцеговачког поднебља.
Али,
модре се и убоји
од историје и живота
по кожи и у души.
Од којих још увек патимо.

3.
Они су и мера
и начин опстанка,
вековима сведочени.

И буђење заборављеног значења.

4.
Песник растао уз вука
и змију дворог језика.

Стихом их мењао.
Допуњавао и увећавао,
домишљао,
по чему смо, иначе, познати.

5.

Друго песниково враћање у завичај,
ако се уопште
из њега и може отићи,
дешава се у име свих нас
и уместо свих нас.

Попут ранијих проноситеља благослова
ухваћеног на иконама
прекривеним белим платнима.

6.

Само једним језиком – језиком завичаја
песник успоставља контакт
и са окружењем,
и са прошлошћу, и са прецима,
али и са *истином* сопства
говорио је Хајдегер,
упознат и са другом страном приче.

7.

Ђогова су демонска бића –
Црни петлови,
Водено око,
Разрока невеста,
Поткована јаја,
Слепићи,
Пасји сватови,
Ономо он,
Лептирица,
Псето кажипрст.
Ругало,
Чантар.

8.

И кућни предмети и покућство
могу имати демонска својства.
И месец
ако се загледа у нечиста места.
Нарочито уплашени пролазници на крстопућу.

Углавном у доба мрака,
у чему не оскудевамо.

9.

Именовање у трећем лицу,
став је према именованима.
А то су гнушање и презир
од којих се и ми гушимо.

10.

Поовска црна боја
 разапела се
 у нашим помраченим погледима

Све је црно.
 И кудеља. И кошуља.
 И брат. И јаје.
 И отац. И мајка.
 И овца. И јагње.
 И врховник. И ђаво.
 И Црнобог.
 И Црно руно.
 И болест – црни пришт.

И песников папир је црн.
 И његова и наша слова црна.

11.

Синтагма *вунена времена*
 надвисила и самог песника.

Кажу
 добра песма увек надживи песника.
 Чак га и обезимени.

12.

Песник се определио
 да огледала
 у која хвата свет око себе,
 измести тамо далеко,
 у дубине памћења
 и надисторијског предања.

И одатле нас,
 веровали или не,
 боље види и самерава –
 шапну ми једном приликом
 песник Иван Негришорац.
 Чија сочива знања
 познају старину сећања.

* Поема-слово о демонском свету у поезији Гојка Ђога настала је од есеја који сам написао о његовом стиховању, тако да је доживљавам као заједничку поему, Ђогову и моју. Преузети Ђогови стихови означени су курзивом

Милица ДРНДАРЕВИЋ

GALLUS GALLUS DOMESTICUS

Свака друга жена биће одабрана
за вољење пре него ја.
Како су све оне волшебне лепе
Са аватарским косама
И трепавицама као четка
за моје безуспешно блендање очних капака
Или блендинг
радије то радим прстима
уколико не постоји

.....

Не желим ни да гледам
Ичији туђи кад ТНТ
не успе да уради ништа
Или ишта
Не постоје две негације
Говори сајбер професор енглеског језика
подешен да ради и смеје се и
уздихе уз синхронизовано
ееее

на тачно 60 минута.
Била сам истерана.
Мајка је тукла једну
Изблајхану женетину
а онда је мој отац бацио на
кућни праг мамину девојачку спрему.
И тада је спаковао и
нашу Алфа пећ
у шлепер са плавом церадом.
Ја сам се возила у колима иза.
Моја сестра је плакала.
После пет година
Констатовала сам
НИ ТАМАРА НАМ НЕ МОЖЕ ПОМОЋИ

Јер нисмо Цигани,
а немамо ни кућу.
Смејала сам се као
Домаћа кокошка.

ТЕБЕ СЕ ТИЧЕ

Што против кашља и притиска
Гутам на цистерне
Таблета са црвеним троуглом
Колико и што су се плаве очи код људи
Појавиле касније него грнчарство
Тиче те се колико и
информација да дебелокожна хабулица
рађа луткине очи.

Слажеш гримасе као свирач
виоле да гамбо,
док над нама
лебди твоја света мајка –
кашаљ, зло, смрт.

По ћошковима разасут је мој дух
као у муве којој су паукови
посисали крв да од ње не остане
ни порозна ларва.

Смршала сам двадесет пет килограма
за два месеца и сада могу само да
рекламирам алге и таблете за
полетну жену која је наизглед успела!

Тебе се то веома тиче
Као и чињеница да имам торбу
На точкиће препуну твоје шљивовице
у пољупцу,
твојих гениталија у гркљану
и прича о прељубницима из доба друга Тита.

Торбом на точкиће преораћу по твом
Стомаку дубоке усеблине
Крваво браон као кад се спали утрина
Док си у хоризонтالي наркотизиран паклом
који си мени принео као свадбени дар.

АКО ЈЕ ТО СВЕ!

Нажалост није! Тек улазим у зрело доба
а чаша се од пубертета
увелико прелива.
Отац ми је идиот, а мајка, говорка се,
Жена са грешком,
Али јој је опет додељена улога
Мајке витеза, са срцем
Као некадашњи СССР.

Рекао би ми неко да ми само може помоћи
молитва пред иконом Плач мајке божије,
а ја сам годинама плакала.
Очи су ми корално црвене,
Као код дувача лепка.

А имала сам тако лепе црне очи
у раном детињству
као мој прадеда који никада није плакао.
Потичем из старе, сеоске, газдинске породице
И мој живот није смео бити тако ружан.

Али сада не бих имала о чему да пишем.
Вероватно бих била једна обична мама
Деце што невешто скакућу на
Вртићкој приредби.
Нејака мајка – ни налик мојој;
Била бих жена-запршка
Марвеног ветеринара или човека у цилиндру
Са перспективним занимањем.

Размишљам.
А трговац мешовите робе за пултом
Згажен голим преживљавањем
Са лажним самопоуздањем испитује
садржај мог офуцаног новчаника
– 350 динара, ако је то све!
Не знам.

ХИТНА ПОМОЋ!

Узвикивало је у игри једно дете
не знајући да су те речи кобне
и да ће његова мајка
исто тако брутално претући његовог

биолошког оца ако дође Хитна помоћ
и заувек их све раздвоји
као мог нерођеног дечака и мене док је наша нит
неумитно трулила као плесан
из лоше зашрафљене тегле са пекмезом.

Црви су се вртили око мене као људи
Кад обилазе око шведског стола убадајући
Своје прибадача-виљушке у мој јад
Као какви канибали.

Полиција!
Имамо непознату жену
Која ни због чега туче
оца небеског детета
и два пунолетна деликвента.

За то време сам из санитета видела
Двоје Бразилијанаца како уписују у своје
Свешчице разнобојним фломастерима
Називе места кроз која пролазимо.

Психијатрија је превише узела маха,
А антипсихијатрија би, бојим се,
изазвала у мени гнев наизглед смиреног ситуационисте,
који би наружио бркату продавачицу комплет лепиња.

Преко пута мене сеђаше и клон
мог бившег сајбер дечка
рунобрадог Ракеша Кумара.
Хитна помоћ умало да поново
Учини своје и стави ми на груди црни флор
остављајући ме без пријатеља
коме се по лицу види да ужива
да се бекељи.

Перица МАРКОВ

ИЗГУБЉЕНА ПЕСМА О ТИШИНИ

Тишино тишино
Лепо моје око
Ко изгубљено дрвце свите
Тихо је ово место и моје срце
Што се жваће и што се једе
У себи и теби

А вари вечно, вари и дубоко...

Тишино честа тишино проста
Што чекаш ново време почетка
Неког часа и неког госта
Коме већ даћеш срце сна далеког
Песмом тако ретка.

Данима данима
Пије ме хаос пије врева
Што живим овај живот са свима
Како већ пева пуноћа и празнина.

Тишино тишино
Лепо моје око
Ко изгубљено дрвце свита
Тихо је ово место и моје срце
Што се жваће и што се једе
У себи и теби

А вари вечно, вари и дубоко...

ЈАБЛАНИ У ФАРКАЖДИНУ

Јовану Дучићу

Ветар пирка,
А они се њишу
Кроз сан и тмину
У мом родном Фаркаждину.

Лепо чујем
Како тихо дишу
И певају путницима
Путем уским
Уплакани, насмејани
Себе од себе скидајући.
Ништа нису крили!

Зацело

Прикрајку ове странице
Своје лице
Јаблани су открили
На том запуштенom путу
До прве главне станице.

И НИЊЕ...

Епископу Жичком Николају Велимировићу

Из наше земље израсло је дрво
као могућност трептаја у гласу
чувано додиром од пентрања у овом часу
док још расте и ћути. И осмотри прво

како од себе да види време ово-сво,
а гране танке да не сломи
и то што их држи, и то што их боли
иако ћуте и моле се. И они и дрво.

С јецајем тишине и уз исту радост
кроз маглу, сунце и простор блиски и далеки
горак им год и кора и прва сладост

док ледени ваздух лепи иње
и лист лелуја још по неки.
Из кода светли срце и глагољи: И Ниње!

НИМФА У МОСТАРУ

Алекси Шантићу

Мирише час и жудња из мене
Покрај ове модре и немирне реке
Од спојених сенки
А плаве Неретве!

И још амо напуштених, гле, смокви
И процвалих јоргована!
Сањао сам, и то лице, из потаје како сија
И руке нежне, мекане и беле
Како се у башчи играју и с' лептирима љубе!

И све цвеће около што ме вазда вија
И кроз тихе, удаљене трубе
Трепти из милосних и рајских предела
Мада хуји свукуд овде ужарено камење и стење!
Па, из смрти се, видиш, ужасно и громко смеје!

А у мени
А у њој
песма је још живот
И у песми зов што чека
И тихи то Пев
И тихи то Зуј...

Избија
Из срца из земље из млека
И храни младе
Устрептале пчеле!

ЗА СРЦЕМ ШТО ЗБОРИ

Владиславу Петковићу Дису

Све се оне ноћи просуле по столу
Ни гласа од света, ни песма од мене.
Бивши можда човек из прастаре вене
Сања живот песме што бруји у долу.

У дан такве смрти потопљену оком
Сурвао се и ја, са свећом што гори
Уз прохујало време, за срцем што збори
К'о расути прасак с тишином дубоком.

Још да су ми звуци јасни
После црног мрака у овој празнини
С'ватио би можда, о, ти суде часни!

Где отпловише ти јагањци бели
Кад је пукло гудало на виолини
А море потонуло у космос васцели?!

Олена ПЛАНЧАК Сакач

ОРИГАМИ

Задивљено гледам како твоје спретне руке
пресавијају папир прецизно математички
техником оса и дужи и размишљаам
како се давнашња јапанска техника
данас из естетске сфере преселила у науку.

Са великим стрпљењем показујеш ми
како од комадића папира
чудом давнашње вештине
из твојих руку
полети папирнати ждрал.

Јапанци верују да хиљаду
папирнатих ждралова доноси срећу.
И ја верујем у труд.
Занесењаци верују
да ће оригами спасити свет.

ДАНИМА ТРАЖИ ПУБЛИКУ

Падају прве пахуље, хладно је
и мирише на печено кестење
на ћошку најстарије новосадске улице
стоји девојка анђеоског гласа и чита
поезију Шекспира, о непролазној љубави
речима дубљим од овога света.

Ужурбани пролазници пролазе, неко се
 можда окрене, старије госпође застану
 и диве се лепоти, полету, младости, жару
 и посвећености, јер, време је сазрело
 у њима и оне можда још желе да ухвате
 бесмртни флуид љубави у своје руке.

Све ме подсети на Диогена који је
 са фењером у руци у сред белог дана
 на атинским улицама тражио човека,
 и на ренесансне комедије dell' arte
 које су се играле на каменим трговима
 у градовима Италије и Далмације.

Понекад се око ње скупни светина
 и чује се громогласан аплауз,
 а онда све поново утихне, ваздухом
 лете стихови о вечној чежњи, чекању, љубави...
 Она је незапослена глумица и својим
 талентом данима тражи публику.

МАЈЦИ

Огромно јато птица
 умноженим цвркутом
 најављује свој одлазак.

Злати се крошња старог ораха
 у гранама скривено срце
 куца само за нас.

Новембар је тако топао
 као и тада када си родила
 своју најмлађу кћер.

Капље жуто лишће безгласно
 у Хароновој барци плови
 још једна душа у вечност.

Над гробом лети лептир
 и сада знам круг љубави
 се никада не затвара...

ЈЕФИМИЈА

Туга је бременено утростручено
без оца, сина и мужа
нестаде дома њена
што цветаше кратко
као мајчина душица.

Пала је круна, брише се краљевство
витешки гину велможе
аскетска јутра звоно огласи
неодгодив је пут до небеског прага
где тајна спокојно чека.

У равнотежи тишине заноћило лето
сутон полако урања у ноћ
не додирнувши јој рамена
ни гласа да је помери
дуга су бдења њена.

Вера је широка као свитање
сени су њене свуд` око мене
и као пчеле зује векови
тиха молитва допире до мене
за спас раскош није потребна.

Миле ЛИСИЦА

ДВАДЕСЕТ МРВА

Двадесет квадрата јесени
Изгубљено испод коже
Буди ме

У оку ми ферментисана тишина
На раме касне птице
У костима плове лађе
А море надлази
Милује почетак краја

Очима га чујеш

Двадесет галона јесени
На једној старој фотографији
Љуби ме
Љуби те

Пре него ослепим
Постани небо
Магла сам на реци
Нека сву празнину твоју
Измери земља у мени

И видећеш
Остаће двадесет мрва душе
Да те чека

Двадесет мрва безвремених

ЈЕСЕН

Не могу ја њима рећи колико волим јесен
Слеп је то народ
Груб

Не уме са бојама
А јесен без боја

Може ли неко замислити јесен без боја
И дланове пуне лишћа
И оно чекање кише
Целу јесен без жуте
Без шарених кишобрана
Што расту из ребара случајних пролазника
На улицама којима си пролазила
И оним до њих
На којима те још увек чекам
На којима те још љуби
Моја душа

Не могу ја њима рећи колико волим јесен
И онај мали свемир испод капута
Када се скупиш уз мене
А прсти нам се уједају
Од среће
А загрљај постане мера свега

Не могу ја њима рећи колико волим јесен

И да сваки лист је
Само љубав
Само љубав твоја

НЕДОСТАЈАЊЕ

О како ми сада недостаје
Неки једноставан дан
Јесењи

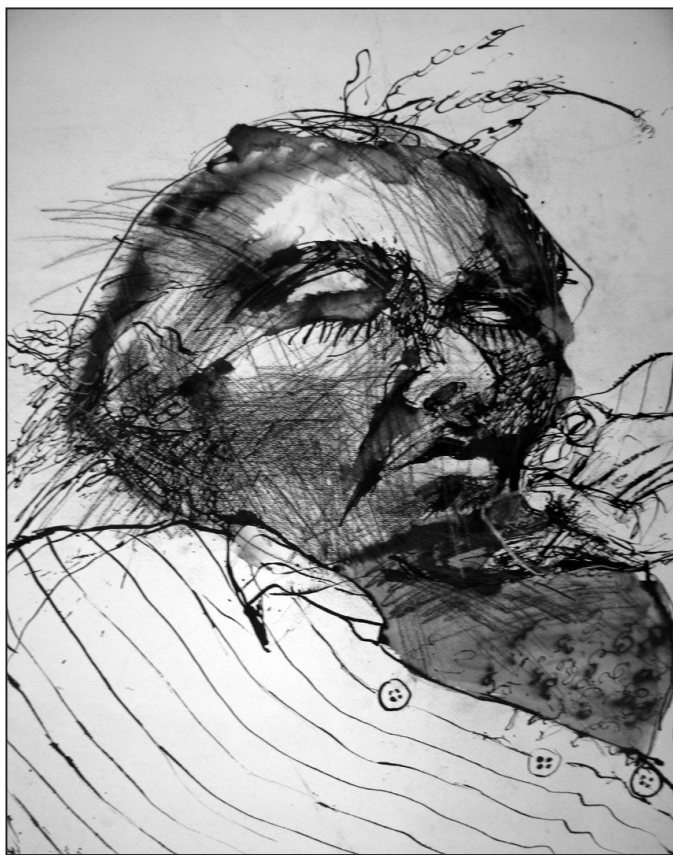
Да ми у костима зашуми река
И да на њој две патке плове
И да дуго
Дуго причају о љубави
Испод целог неба
Испод целог ребра

О како ми сада недостаје
Једне мале улице метар

Да ме у зглобу јутра
Бели лептир у њој учи молитву
Да ми корен и цвет
Никад не изгубе
Наду и љубав

О како ми сада недостаје

Да ме под кожом разлисташ
Као буквар
Дете
У првом основне

Љиљана КЛАЈИЋ

ПРОЗИРАЊЕ

У погрешан час си видео
Разорену слику света
Покушавала сам да ти предочим
Смрт као неминовност
С којом флертујем
Неуко рукујући животом

Разилазили су се светови
Уоквирени рамовима
На зидовима напуштених галерија
Неко је цртао изгубљени смисао...
Споменуо си Сиорана
Добродошлог као изговор
За бол коју гајим као ружу
Горког, беспрекорног мириса

Твоја одела, ципеле, кравате
Тражили су од света поштовање
Да си ме гледао довољно дуго
Успео би да приметиш рашивање
Твојих кројева и видиш
Да си одавно го и бос
Пред мојим очима

После смо до јутра причали
Смејали се некој жени у холу
Која те је задивљено гледала
Тако савршено празног и цакленог
Са чежњом у очима
Пиљила сам у сенке довољно дуго
Да сам могла да ухватим тренутак
Кад сам заувек отишла.

НОЋАС САМ ДОШЛА ДА ОДЕМ

Ноћас немој да говориш о Кандинском
О измештању света у облике и боје
Које не осећам
На добром си путу да устанем и одем
Ионако се мраз нахватао на опну душе

Ноћас ми треба плусак из разорених облака
Нека реч која имитира олују
После које можда неће остати ништа
И имаћу изговор да неутешно плачем

Треба ми једна Звездана ноћ над Роном
Као нада да се смисао у распореду звезда
Може пресликати на платно душе

Ноћас немој да се размећеш животом
Можда управо умире сваки смисао
И испада неумесно и смешно
Што се тако бестидно ругаш смрти
Онога што не разумеш
Док седим као на леду и кожа ми се лепи
За неподесни длан твоје руке...

Ноћас сам дошла да одем
Јер другачије нећеш разумети шта не желим
Препун досадних светова претворених
У твој лични космос без иједне
Звезде падалице

КВАР

Не може баш све да се поправи
Чак и када знаш где је квар
Не постоји умеће којим се
Враћају кораци и речи уназад
Као што не постоји у будућем јутру
Прохујао дан...

Не може баш све да се напоји
Накнадно сипање воде
На већ осушен корен
Узалудан је посао као и враћање
Пробуђеног у тек прекинут сан

Не можеш да се измислиш
И пођеш другом улицом
Заобиђеш ону која те је одвела
Ту где нема твоје адресе
Где се суши туђе рубље и капље
У шољу туђи поподневни чај

Не можеш да родиш себе
Из бола чије је име затурено
У бележници похабаној
Од превртања страна
На којима тражиш свој први плач

Не можеш да се окренеш и вратиш
Пободеш путоказе након
Што си већ дубоко зашао
У шуму која је појела птице
И мраком покрила дан

КАКО РАЗМРСИТИ СОПСТВЕНИ ЖИВОТ

Немој...
Само зажмури и покушај да
Неколебљивим замахом
Оштрог сечива удариш чвор.
Најбоље је да оштрица буде мисао
Обневидела од пиљења
У непостојећи смисао.
Она је најхладнокрвније сечиво.

Потом се помно загледај
У расуту пређу...
Не жали предуго због немогућности
Да је спојиш по бојама и врсти.
Свакако никада није творила нит до спаса,
Нит' била спас.

Онда не проговарај.
Никоме ни реч.
Требаће ти прилично времена
Да се опремиш за пут.
Људи увек хоће да знају где идеш.
Не треба ти то. Не овај пут.
Добро је што се нећеш вратити и
И морати да приповедаш шта си видео.

КОРЕЊЕ

Има у том сусрету
Магловите дојаве
Да је чекање
Спрало лепљиве трагове
Прстију с прозора...
Има и потмуле глади неутољене
Суше због одоцнелих тажења
Дечачких немира
На куполама јагодица
У којима пулсира
Жудња умотана
У свилу њених бедара

Наслањао је потиљак
На храпаву душу стабла
Што плаче за крошњом
Када се зањише
А оно је стуб непомичан
Коме је и корење земља сакрила
Разумео је усуд стабла
И чезнуо за крошњом
Бременитом од плодова

То лето се отегло
Као пут који кривуда
И никако да се исправи
Пред очима путника
Уморног од похабаних снова
Ветар је носио мирисе
Плодова распрслих од зрења
На лењом летњем сунцу
Цурили су сокови
Низ изборану кору
Уснулог стабла
Под којим су у корење уплетени
Водили љубав
Он и она

Милијана РАЈЧИЋ

ARENA MOBILIS

закопано је у живом песку
песак је јосиф панчић
на горици на граници
закопано је у блату
на обали по којој је дафина
газила да стигне вука
таласи са дна књиге наносе
црне мисли црњанског
закопано је у пепелу
од изгорелог багрема
шума дедова мојих
када га нађем
светлеће у шаци
ходаћу тешко у ципелама
од живог песка
бићу блатњава
и посута пепелом

сакрићу га у смиљу

ГЛАД

*из далеке таме
исплазила се равница
незадржива равница*

*У забораву,
Васко Попа*

пришао си ми капетане
пришао да ти прећутим
да долазим из тамнице

из аналитичке равнице
са дна епског мора
да на балкану поново
учим да ходам и говорим

пришао си ми капетане
пришао у постојбини војводе миленка
где су мушкарци храбри и неuki
на ади кале покољу дахије
отму турцима жене
ерос се као ватромет распламса
земљу ослободи

CICHORIUM INTYBUS L.

*Само када можеш опет да се смејеш заиста си опростио.
Немој ништа да вучеш за собом!*

натпис на вратима катедрале у Линцу

плави цвет на камену
шећер у крви
крв из носа
сиве усне водопија

старија увене
млађа процвета
ледених буцмастих образа
мучитељски саможива

душманска гологуза
не престаје да бокори
с колена на колени
у корову нашем

ACHILLEA MILLEFOLIUM L.

међу нама
људи имају грозне зубе
напукла матична плоча срце и перо
речи излазе кроз зној на грудима
сањала сам твоју меку траву
хладовину и ветар на младом лицу
глава на камену
шака на грани
змија склупчана у кантариону

међу нама
људи имају грозне зубе
хоћу назад теби
плућа су ми пуна картрана
из опне се пробијам
по хајдучкој трави
да се опружим

1935

строге влашке очи
избледели поглед
нагуран у ћоше
чворновати прсти храста
у убрзаном математичком рачуну
радио си певајући
камен на камен слагао
венце цвећа смо
у дунав бацали
коње на реци купали
имена у букву урезали
врелу земљу боси газили
голог препланулог торза
дечак у осмој деценији
том сојер вршачке гимназије
украден из школске библиотеке
зелених тврдих корица
уместо библије у кући
у сопство самозасађен
светли пример кантовца
међу сеоском стоком
огромно скроман
нем на увреде
радио си певајући
камен на камен слагао
док те црном земљом нису прекрили
босопага слобода
велика и страшна ћутња
као кућа наша
дубока и мрачна као бунар породични
подмукла као болест у терминалној фази
моћна као надолazeће млеко породиље

***

док си ти на самртничкој постељи копнио
он је на мојим грудима напредовао
са слогом мир у имену мушком

Божица ВЕЗМАР

ДИВНО ЈЕ БИТИ

Дивно је бити
дивно некоме
Човек, жени
Жена, човеку

Јутро, дану
Вече, ноћи
Срећа, туги

Он, она
Једна
Љубав, љубављу оваплоћена

МОЖДА

Можда
Киша сакрије твоје небо
Можда
Гутљај кафе оставиш
Као
Знак да ћеш кап на њеним уснама бити

Можда сретнеш њену мисао
На напуклом плочнику
Кишне улице
Светла су јака

У очима
Тренутак
Постајеш кап
Путујеш

КАРАВАН НЕСРЕЋНИХ

Ко смо ми
У овој ноћи
Безличне сенке
Знак немоћи?

Ко си ти
Путник у пролазу
Или тужна истина
Параваном сакривена?

Долази
Караван несрећних
Тишина је гласнија

У оку боли
Сећање

Грч и сузе
У том дану
Отисак
Заувек урезан на длану

СУТОНСКИ ПЛЕС

Сутон се спрема
На обали
Расут песак златног сјаја

Бисер му се крије од очију
Једино малени прсти и
Мало око га може спазити

Није то обично око
Већ око необичне Сутонове Звезде
Са расутом косом као вила
Стопалима малим, нечујним
Испружених руку радовала се Смирају дана

Трчала би по злату
И када би је бисер задивио
Раширених руку ту лепоту
Узе себи
А Сутону од туге остаде тмина

Звезда престаде да сија
Јер је лепота
Бисера узела њен Сјај,
И она
Постаде заувек његова Шкољка

ТРАЖИМ

У овој ноћи
У студеној тишини
Крадеш ми сан
Знаш да бол тишти

Покупио си јато лампиона
Уместо Месеца тмину

Тражим те
Врати ми Звездана поља
Моја су завештана тајна,,

Пусти их да се врате
Да умију лице
Сјај у коси да заблиста

Самоћа је нема
Проспи јато можда зашуми
Јер у тмини другачије не видим

Јасмина МАЛЕШЕВИЋ

МАГЕЛАНОВ ОБЛАК

Љубав је небеска појава
Када песник стоји
Иза својих речи
И стрпљиво их гура

И чим се звезде расцветају
Замирише васиона
Облаци се пробуде
Са пламеном на језику
Са ветрушком у коси

Само негде тамо
Магеланов облак
Убрза слова
Да пређу границу ума
Јер све што створи свемир
Сабира се у песми

ПОЕМА О ПТИЦИ

*

Стреле су те нахушкале
Гром те је вратио
У мој загрљај
На облацима
Нема места
За оне који беже
На небу нема места
За оне који премру
Када им љубав

Нашара песму
Звезде гутају светлост
Птице уплићу перје
У бескрај
Под нашим ногама
Шкрипи дрвеће
Под нашим прстима
Дрхти камење
Боже
Колико је нежности
У севању
Док ми низ кичму
Клизи лед

**

Дођу понекад дани
Када је Бог мањи
Од маковог зрна
Закачи се за ноздрву
Завуче се у косу
Ако га удахнем
Рашириће душу
Ако га издахнем
Лебдеће ваздухом
Тражећи капљу
Да проклија
Дођу понекад дани
Када је Бог већи
Од себе самог
Једном ногом
У цвећу
Другом ногом
У смаку света
Посматра птице

РЕВОЛУЦИЈА СРЦА

Левим оком
Циљам ретровизор
Деснимо ком
Нишаним небо

Забацила сам главу
На облак
Удишем
Све што могу

Да сагледам
Кроз визир

Толико сам опчињена
Да ми капци круже
Као птице

Први пут
Од кад путујем
Предозирана сам
Од љубави

Знојим се
Пресвлачим се
Прекрајам хаљине
Као да прекрајам
Балканске границе

Први пут
Од кад путујем
Откључавам светлост

Облак је немерљив

Прислушкујем
Његове мисли

Љубав је револуција

Прислушкујем
Његову душу

Љубавј е
Револуција срца

Весна САЛАПУРА

НЕОПХОДНА СПОЗНАЈА

Обливен крвљу пада на бетон.
Куће се смеју освети која не постоји.
Светлост је осветлила траву која је поред,
На њој је маска која је пала.
Људи га посматрају испред кућа у двориштима
У тами која је поред.
Једно дрво је обрасло бршљаном.
У близини су баште у којима људи саде кукуруз,
Пут по којем пролазе аутомобили.
У тренутку птице су полетеле
Са једног корова на други.
Сунце осветљава град.
Два точка се окрећу на бициклу.
Човек који вози.
Неколико цветова.
Двориште је велико са капијом
Која је отворена.
Птица ме посматра из огледала.
Стаза води до града
Поред кућа и излога.
Људи који иду у сусрет су збуњени.

ПЛАВИ ЗИДОВИ

На пут који је поред њива и башти
Које нису ограђене
Мислим да бих требала да будем на другом месту.
Садашњост је осветљена зрацима
Са понеком бојом изнад.
Ветар се ближи,
У близини је фабрика.

Ја сам напољу.
Држимо се за руке.
Ни ми нисмо весели.
Поток је поред.
Пратићемо га.

Мислим да смо се изгубили.
Мислимо на сунце.
Улица је у полутами.
Дан се завршио брже од птице
Која је померила крила.

САТ У ОБЛИКУ ОСМЕХА

Ход од продавнице до зграде.
Слике су искривљене и магловите.
Неко је изгубио време у прошлости
У дворишту испред куће
Са погледом на сунце изнад града.
Никада нећу моћи да сакријем
Лет птица
И лепет њихових крила.
Никада нећу стићи до зграде,
Пут је вечан.
Мислима поред сваке биљке,
Посматрам људе.
Испред мене је сенка
Која ме упорно прати.

КРАТАК ЗАПИС

Држим точак у руци на трави и небо је сиве боје.
Завршио сам студије и постао
Дечак.
Држим точак у руци и гурам га по усамљеној улици.
Остао сам у соби
Са прозором у левом углу.
Зидови сиви и један душек.
Сунце.
Облачим сестрину хаљину са белим пругама.
Изашао бих напоље и церакао се, хватао се за стомак.
Ходао сам кроз улицу,
Људи су пролазили и узбуђено се јављали.
Дан је необично сунчан,
Сва светлост је бљештала.

Почео сам да трчим док нисам пао.
Неко дете је почело да се смеје.
Нико ме неће видети,
Неко је требало да приђе.
Узећу кишобран и држаћу га у рукама,
Ставићу руке на лице.
Ушетаћу у собу са једним прозором.

ПРИЧА

Хода кроз улице,
Понавља се.
Радник који неуморно дорађује,
Посматра живот,
Док зраци пролазе кроз стакла.
Девојка хода кроз улицу
Руб хаљине се помера по стази.
Изгубљено људско биће које ставља маску.
Звук.
Рађање које непрестано траје.
Покушавам да објасним у соби са прозором,
Кроз њега посматрам доба.

Ђорђе ЈОВАНОВИЋ

АНА

Од када сам тебе упознао, Ана,
песник кога најчешће читам је Петровић Брана.

Са сетом се сећам оне ноћи након свадбеног веселја,
у Требињу код наших заједничких пријатеља.
Остали смо сами испред смештаја нас двоје, Ана,
спонтано, без икакве намере и плана.

Јеси ли заиста била искрена када си рекла, Ана,
да ниси разумела свештеникове речи са венчања,
или си све знала о Кани Галилејској,
само си хтела мене да слушаш како ти говорим о њој?

Седели смо до јутра, Ана,
била си боса, голих табана.
Загрлио сам ти ноге,
грејао их са два длана
и два плућна крила –
твоја два стопала
мека као свила.
Рекла си ми да причам много, али лепо...!
А ја ти одвратио да бих се у тебе заљубио и на слепо
само глас да сам ти чуо преко телефона
или у пролазу испод неког балкона.

Сећаш ли се, Ана,
како су ми пред зору дрхтале кости
док сам ти читао своје две песме,
за које си констатовала да су обичне глупости?

Сутрадан смо били на Дучићевом гробу, Ана,
у цркви на врху Требиња –
Херцеговачкој Грачаници.

У њој ти говорио о Богородици Тројеручици,
 Јовану Дамаскину
 и Светом Сави.

Ћутала си све време, само си рекла, Ана:
 Како је лепа Мајка са три длана...

Растали смо се потом тихо без речи, Ана,
 волевши се читава два дана.

И сада се бар три пута дневно сетим једне Ане
 и упорно настављам да читам поезију Петровић Бране.

КАКО ЗАМИШЉАМ СМРТ ПЕСНИКА

Замишљам смрт песника
 са књигом поезије у рукама.

Рецимо како седи позади у колима,
 са поменутом књигом у рукама,
 мирно чита док возач губи контролу над возилом
 и закуцава се у бетонску бандеру.

У том праску осигурач би пао са књиге
 и она би експлодирала,
 а слова и стихови као магнетом навођени
 заривали би се по целом телу песника као гелери.
 Речи које је злоупотребљавао саме себе би напале.
 Очи би му очи избушиле,
 осмех уста искасапио,
 жене лице измасакрирале,
 а лепота срце засекла.

И тако, све док му свих пет литара крви
 не би исцурило на бетон
 и са тих пет литара крви још неколико хиљада речи.
 На увиђају би, наравно, наивно закључили
 да је узрок смрти чеони судар са бетонском бандером,
 нико ни помислио не би да песнику бандера не може ништа
 и да га је песма убила.

Јер песника, сем песме,
 ништа не може убити и не сме.

МИЛОСТИЊА СЕ РЕЧЈУ И ЦВЕЋЕМ УКАЗУЈЕ

Када на улици сретнеш погрбљеног старца,
где стоји и продаје пољско цвеће, немој га заобићи.

Дозволи да он није савијен услед мноштва година и болести,
као што већина сматра,
но од познања своје кривице за све и према свима
те се тако прећутно извињава, каје
и указује поштовање пролазницима.

Ти застани, поздрави га и купи букет ливадског цвећа.
Милост ћеш му указати да накратко главу подигне,
јер можда у твојим очима његове очи самог Христа виде.

И ако не знаш шта ћеш са цвећем,
немој га бацити, гре`ота је!
Поклони га некој незнанки,
у траљама и дроњама просјанки.
Биће јој драже него новац да јој уделиш.
Да је и даље жена, као и свака друга,
цвећем ћеш да је подсетиш.

Нада Крњаић ЦЕКИЋ

ЖИВОТ ЈЕ САМО ШАКА СИВЕ ПРАШИНЕ

Стварност је произвољна. То знамо и прихватамо тугаљиво, као и живот који као непогрешиви режисер увек направи свој зацртани круг. Незаустављиво је живот газио у селу обујмљеном са два реда лепо ушорених кућа, које испод својих капака, насмејане или намргођене увек личе на своје газде. Тако је некад било.

У селу су одувек живеље три генерације, не више, јер се рано умирало, далеких предратних, ратних и послератних година у целом 20. веку. Имало је село и две школе, једну насред села, а другу наврх двоименог села у горњем католичком делу. Ваљда зато, што је учитељица, водећи првачиће становала у тој школи, морала су нека деца да пешаче три километра у доласку и три у повратку до школе. Није онда било ранчева на леђима за ношење књига. Сви су имали мале ташнице кратких држала. Најгоре је било зими без рукавица. Ручице би се скочањиле. Знале су старе бабе да их трљањем одкраве. Са десне стране иза њих у пролазу је остајала несрушена католичка црква, која се поносно дизала у небо.

Божана је у тој школи научила прва слова и донекле рачун. Брзо су пролетеле четири године пучке школе, како су је сељани тада звали. На праксу су долазиле младе будуће учитељке из Загреба. Писале су понешто на табли. Божана је упијала њихова казивања, а слово „С“ су необично писале, што је Божана од њих ископирала за цео свој писмени животни век. Од петог до осмог разреда није још било предметних наставника. Све је предавао учитељ Милован. Касније је Божана мислила, да је учила немачки језик, мада је то мало вероватно јер је директор школе био заљубљеник у Русију, који је предавао руски језик.

Крај школске године са „свједоцама“ прекрили су ужарени славонски месеци српањ и коловоз. За даље средњешколско школовање морало се осам или дванаест километара путовати возом. Те ђаке су звали влакашима. За понеке ученике родитељи су плаћали стан и храну. Имали су Божанини родитељи новац за тај издатак, јер је отац радио на железници, али је мајка о свему одлучивала. Знало је село, а и бабе су знале, да је мајка, онако лепа, била и шарена. Да

Божана не би кренула материним стопама, одлучено је, да је што пре удају. А она лепа, бого мој ! Цветак распупали, не смеш у њу предуго гледати. Чинило се, ослепећеш од те овоземаљске лепоте. Прошли су Никољдан, Божић и Јовањдан уз црквену свећу, прасетину и ситне славонске колаче. За Светог Николу никада није била посна трпеза. Како да се лови риба у смрзнутој Сави? Тек је био исцурео јануар, славонски сијечањ, који после студеног и просинца месеца немилосрдно реже и сече ваздух, ноздрве и образе. Живела је у селу, на километар од Божанине девојачке куће породица са сином јединцем. Три куће, једна до друге са истим поспрдним аустро-угарским презименом од четири слова, донетим из Лике. А момак, стари нежења, здепаст, дебео, у лицу црн ко гавран, неугледан и надасве ружан. Питање је, да ли га је Божана уопште и познавала.

Снег до појаса разгнут у јарак, да су коњи морали да вуку санке. Божану су до капије испратиле бабе. У родитељској кући сваке удаваче пригушено се плаче. На сва уста се причало у селу, да је тако младу удају бабе, да се као женско не исквари. До женикове куће пратили су је славонски бећари уз тамбураше, вриску и врелу ракију. Пред кућом ти сеоски бећари, звани вукови, загрејани врелом ракијом, пале ватру која пуцкета уз њихову вику и песму. Чинило се, као да тамбурашка свирка оплакује украдену Божанину младост.

О ужаса! Женик је уводи у мрачну собицу. Полупијани вукови прислонили уво на прозор да чују врисак незграпно одузетог девичанства. Као њена вршњакиња одболовала сам ту Божанину оскврнављену ноћ. Патила сам годинама за њеном отргнутом младошћу без љубави и страсти и често ми је у памет долазила та њена залеђена фебруарска ноћ. Само сам је једанпут потом видела испред, у бело окречене куће, како сва усукана и запуштена стоји са сељанкама. После много година сам је срела и питала, да ли је, када је свануло јутро, што је и обичај, чистила гареж испред куће. „Како да нисам“, одговорила је кратко. Можда није требало, да је на то подсећам. После годину дана, тако малодобна, родила је свог првенца Николу. Дали су га у војне школе. Био је понос и дика својих презимењака и целог села, онако стасит и леп на мајку у униформи, коју је скинуо оне баксузне године са изврнутим шестицама. Није хтео да ратује, ни за кога, ни против кога. Божана је са млађим сином и својим оронулим човеком колима у тракторској колони стигла у ровиту сигурност. Касније су будзашто продали све њиве, окућнице, две куће и купили своја мала овоземаљска станишта у Војводини. Подношљив им је овдашњи живот јер нема друге. Постала је млада баба, чак и прабаба, а човек јој је брзо преминуо. Видела сам ту некадашњу лепотицу, а сада начету болестима старицу у овом новом веку, када је продавала последњи језичак своје земље једном заљубљенику из Баварске у своју изгубљену Славонију. Њу су сустигле силне болести: избеглички шећер, ангина пекторис и трули кукови, са касније уграђеним пластиканцима. Очи утонуле у неповрат, нахармоникане боре око усана, као да крију неисказане записе мрвица њене зартављене прошлости.

Све је исцурело. И шта је остало од живота? Само шака сиве прашине.

Александар СЕМАКИН

ПРОШЛОСТ ЈЕ У СЕБЕ УВЛАЧИО ПУНИМ ПЛУЋИМА

Доктору Де ла Блашу учини се да је воз кренуо па стао. Он беше нестрпљив да побегне из града који му је сваким даном деловао натрпанији и одвратнији. Париз његове младости био је град у коме се могло лагано кретати и дисати, Париз његове старости ускраћивао му је управо две поменуте благодети. Заклео би се да је зачуо тон који најављује полазак воза, и казаљке су му то потврђивале, али је кроз окна и даље видео исти приказ, исти натпис и човечуљка који је наслоњен о стуб пушио лулу. Остарели доктор помисли на трен о месту где ће умрети. Париз је имао веће шансе од бања које је викендима посећивао. Сваки дан је мислио о смрти, али не као о вечности или ништавилу, већ о месту на коме ће га смрт затећи. Већ је сахранио супругу и сина, док се од остале родбине био отуђио. Смрт га није потресала јер ју је готово свакодневно констатовао у болници. Занимало га је само ко ће је и где њему констатовати.

Разгледао је књижицу „Водич кроз француске бање“, тринаест година старо луксузно издање из 1910. године, и подсмехивао се надахнућу којим су била описивана нека од тих сасвим обичних места. Беше ту хвалоспева о лековитости, комфору или питорескности појединих дестинација и, како је већину тих локација већ посетио, његове импресије биле су посве другачије од текстова у проспекту. Средина водича била је испуњена сликама једне бање на обали Атлантика. Оскудни текст у дну странице објашњавао је процес и учинке таласотерапије којом се, уз дејство минерала из блата и алги, подстиче циркулација. Де ла Блаш промрља да је све то којешта. Нема тог блата које ће његове табане учинити врелим, ни алги које ће његову набрану кожу затегнути. Уосталом, њему је у тој бањи највише помогла шоља кафе на тераси хотела. Док је океан језиво хучао и пенио, он је смирено испијао своју кафу, господарио је у том тренутку својим духом и телом и чинило му се да је суверен живота и смрти, простора и времена. Но, некада би му се чинило да то и није океан већ Стикс. У удаљеној бродници указао би му се Харон и тада би се махиално машио џепова и пребирао по њима кованице.

На суседни перон пристигао је воз из Женеви. Сад би, да није сам у купеу, доктор већ започео причу о својим лекарским конгресима у Швајцарској. Хвалио би медицину те земље у Алпима, њене клинике и институте и најпосле би некако дошао до приче о Великом рату и његовом круцијалном учешћу у санитету. Саговорници би га уважавали због његове титуле, каријере и година а он би у томе уживао баш онолико колико је и показивао да ужива. Уместо тога, седео је у сенци вечерњег воза, све је имао резервисано, уговорено и испланирано за предстојећи викенд, само га је железница кочила.

Мало је недостајало да на пут не пође. Уочи поласка на станицу, јављено му је да је на клиници нестао пацијент. Већ га је забрињавало шта се све тамо догађа у његовом одсуству. Афере и свађе је готово свакодневно решавао и санкционисао. Нестанак пацијента био је комплетан скандал који је потврдио његову тезу о немарности особља.

– За пола сата бићу на станици а до ујутру у бањи – беснео је у слушалицу. – Кад стигнем у хотел, желим да ме сачека телеграм у коме ће писати да је пацијент пронађен.

– Али где да га тражимо? – вапио је глас дежурног лакара.

– Снађите се. Наши пацијенти су у таквој кондицији да не могу отићи далеко. Организујте се али пазите да вам, док њега тражите, не побегне још који.

– Професоре, ми смо околину већ претражили. Тај младић је био скоро у коматозном стању.

– Нећете ми ваљда рећи да је то онај странац кога су довели прекјуче?

– Мислим да је странац.

– Мој боже, па ви не знате ни кога тражите! Оговарате ме како сам ауторитаран и строг...

– Варате се, професоре.

– Оговарате, оговарате. А како човек да не буде строг, погледајте какве пропусте правите. И само да знате, нећу дозволити да се кривица за ово свали на неког Вама подређеног. Вас ћу позвати на одговорност.

– Хоћете ли, молим Вас, доћи – збуњивао се саговорник.

– Очекујем телеграм до јутра. Адресу хотела имате? – доктор се спремао да оконча разговор. – Ја сам своју смену завршио... И шта овако стар могу да Вам помогнем у потрази... Али, ако га не пронађете, помоћи ћу вам да одете пред лекарску комору.

Сада се постидео делова тог разговора и питао се је ли то баш у складу са лекарском заклетвом. Због своје наглости често је имао конфликте са колегама и често се касније кајао и правдао али се скоро никада није извињавао. Ипак, беше убеђен да никако није могао помоћи у случају несталога пацијента осим са неколико претњи које је упутио дежурном лекару. Знао је да ће се те претње пронети клиником и стимулисати их да се дају у потрагу и да ће га у хотелу сачекати позитиван одговор. Могао је да наслути текст сутрашњег телеграма: Пацијент пронађен. Стоп. Све у реду. Стоп. Пријатан викенд. Стоп.

Путници су излазили из женевског воза. Неколико тренутака трајало је комешање на суседном перону. Доктор их је проучавао из својих кола. Видео је тај блажени умор у гестовима путника. Путовање је увек заморно али приспеће крепи, као сан што окрепљује на крају дана. Он помисли да је можда и смрт окрепљујућа.

Смешни човечуљак, који га је невероватно подсећао на цокеја, био је у ствари носач. Сачекивао је путнике по изласку из воза а у паузама се наслањао на стуб и палио лулу. Био је уредно одевен за једног физикалца, ваљда због муштерија, а можда су одевање регулисали и комунални прописи. Сваки час је пљуцкао, што је Де ла Блаша наводило да не гледа кроз прозор спаваћих кола. Чудно је да се током праксе свега нагледао, а сада га је згражавала пљувачка. Де ла Блаш изађе из купеа на ходник где је и сазнао од домаћина кола да је полазак померен за петнаест минута. Осмотрио је композицију која се губила у мраку и већ ју је видео како се извија и заноси по француским пругама. Негде на периферији, воз ће убрзати тако силовито као да је растојање које треба прећи једино што је на свету остало.

Он констатова да је време за вечерњу цигарету и извади из унутрашњег џепа синовљеву табакеру. Лагано је лупнуо по поклопцу и она се отвори. Тај га је предмет, што обликом, што бојом, подсећао на надгробни споменик, или пак на мртвачки сандук. Ритуал припаљивања вечерње цигарете обављао је из пијетета према страдалом сину. Дуван му уопште није годιο али отварање те кутије јесте. Није био богобојажљив али је било у том мирису и диму неке побожности. Као да је подизао надгробну плочу да завири у тај загробни свет, коме сва медицина, ни хирургија ни медикаменти, нису могли ништа. Дуванио је само с вечери и приликом посета њиховој породичној гробници. Уз цигарету би се неизоставно враћао неколико година уназад. Прошлост је у себе увлачио пуним плућима.

– Како је погинуо?

– Погинуо је са својим водом, господине. Под силином граната, подземни тунел се урушио и све их угушио и затрпао...

– Као пацове. И шта су уопште радили десет стопа под земљом?

– Поткопавали се испод „ничије земље“. То је нова тактика. Услед немогућности да пробијемо фронт директним нападом, користимо се индиректним...

– Значи, мој син је погинуо индиректно. Не од шрапнела или бајонета, већ са ашовом у рукама, копајући сопствени гроб... Какав је ово рат?

– Ако вам то нешто значи, бар је тело у једном комаду. Хоћу рећи, неоскрвнуто. И оно ће вам бити уручено чим их откопамо...

У једном комаду било је и докторово тело, мада старачко и трошно, док је сандук са страдалим сином полагао уз највише војне почасте. Када су их, после више недеља откопали, њему не беше јасно зашто су их извлачили из земље када их опет у земљу враћају.

Била су, заправо, тог дана два тела. Једно већ потпуно срођено с иловачом, кроз чије је ноздрве, уста и кожу, знао је доктор, земља

допрла до плућа и крвних судова. Тело које је земља већ начела и изуједала и које јој је неприродно и привремено било одузето. Тело, којег се доктор сећао да му је, и не тако давно, смежурано и сићушно пулсирало у шакама прожимајући га целог неисцрпним животом. И било је друго тело из кога је ово прво постало, благородно тело његове супруге. Тело, које је га је тако прожело неутаженом бесмртношћу да је оно за њега било врело свег живота. Тело, које је извирало, плавило и упијало све око њега.

— Одмах полазимо — прозујао је кондуктер кроз вагон.

Доктор га је посматрао и закључио да професија неповратно утиче на људе. Начин на који се кондуктер кретао ходницима воза био му је једнако импозантан као ход циркузанта по жици, као ход конобара што се лежерно провлачи између начичканих столова бистроа. Сутра ће и он заређати од једног до другог кафеа тамо у топицама. Не баш тако вешто кретаће се, како стоји у водичу, „најлепшом бањском променадом у Француској“.

Али ово мимоилажење са кондуктером могло је тек на пар секунди да одагна његове мисли од оних којима је ритуал вечерње цигарете био посвећен. Угледао је поново у диму цигарете оно суморно поподне када се свуда око њега пружало гробље. Упоредо са растом тонова „Марсељезе“, расла су докле је поглед сезао гробља. Раке су гутале насеља а крстови смењивали димњаке. Живи су ускакали у гробове. Уз речи „Марсељезе“: „нека нечиста крв натопи наше бразде“, наступао је крај света. Само, знао је да то не може бити Судњи дан, јер не устају мртви, него се живи сахрањују.

Грчио се, напрезао и давао све од себе да и он оде тог дана. Али она је отишла са лакоћом, без напрезања, без уздаха. После вести о синовљевој погибији, она му није деловала потресеном. Обоје су ћутали, за себе, о себи, у себи. Беснео је што мајка може бити тако бездушна. Први пут у скоро четири деценије њиховог брака, дошло му је било да је удари, да је отера, да оде. И отишао би, али на клинику. Крвнички би радио данима, а када би се вратио на неколико сати опет су ћутали, за себе, о себи, у себи. И поново би отишао, тамо где му је изгледало да имају саосећања за његов бол и тамо где се тај бол тек утапао у једну аморфну количину бола...

Де ла Блаш је на послу гомилао дежурства а код куће је гомилао ћутања. Све до те сахране на којој се опраштао од две душе а да се ни са једном није достојно опростио. Пошто је мирно примила обавештење о детаљима покопа свог сина, госпођа Де ла Блаш је исто тако мирно преминула. И доктор ни вечерас није могао да докучи ту једноставност и лакоћу са којима је она умрла. А он се нагледао смрти, тешких, напрезајућих, прождирућих, прижељкиваних и очекиваних. Збуњујућих смрти пацијената што би необјашњиво умрли приликом рутинских операција. И да баш њену смрт није био у стању да предосети, после толиких којима је сведочио, није му било логично.

Силуета под прозором његовог купеа одала је женску особу како неспретно корача по перону. Промакла је брзо па, ваљда због те брзине и нејасних корака, помисли да не може бити у питању стварна

особа. Воз је већ требало да буде далеко изван станице и није било разлога да ико у ово време овуда пролази. Уосталом, он је препознао ход своје покојне супруге у том ходу. Њену силуету у тој силуети. Он је знао да је то кретање било сведено само на растојање од почетка до краја његовог видокруга. Звук је исто био доступан само у том кратком интервалу неопходном да она промакне крај њега. Или да промакне оно што је она сада била, интревал, минула, силуета.

– То је због оних страних делегација, зато каснимо – објашњавао је суви глас некеме у суседном купеу. – Притисли су Немце и нека су. Пет година од завршетка сукоба никако одштету да плате. А њихова је кривица за рат. И добро је да су наши заузели Рур да се наплате репарације. Неће Немцима више на памет пасти да рат опет започну, јер неће имати ни како.

Доктору је привукла пажњу ова дискусија. Само пошла је у другом правцу и пре него што се захуктала. Женски глас одговорио је сувом гласу да вагон ресторан неће прорадити док воз не крене. Онда је суви глас опет опсовао неколко светских политичара и оптужио их да се због њих поштен свет успорава. И баш кад је ла Блаш помислио да ће опет да наставе о политици, у суседном купеу повела се прича о штетности вечерње чашице и касног оброка, а ускоро се зачуло и хркање. Воз је стајао. На станици беше тишина. Чуо се сваки шум и сада је доктору било јасно да се по перону неко врзма. Чуо је, али није могао да види ко је то био.

Било би лепо да сада заспи и пробуди се ујутро у бањи. Не би њему тешко пало ни да се не пробуди, мислио је. Али само кад би хтела та смрт да дође у сну. Да сви путници изађу и да потом домаћин кола примети да доктор још спава. Тако ће једном морати да се деси, уверавао се, јер смрт може бар толико да учини за њега.

Мирослав ТОДОРОВИЋ

БЕЗ ИЗЛАЗА

Различите приче о истом

*Треба писати сасвим мале, сажете приче, од неколико редака...
Заправо, о сваком људском животу могу се написати само два-три ретка.*
И. Буњин

МАЛДИВИ

У туристичку агенцију улази средовечан човек видно расположен. За руку држи плавушу која полугласно прича да је стигло и њено време, да је дочекала својих пет минута. У агенцији, за два стола, седе власница и њена помоћница – девојка за све. Водич, књиговођа, радница. Прошла је епидемија короне, туризам полако отвара очи, још виси о свиленој нити, на стакленим ногама стоји. Сваки клијент је добродошао.

Средовечан човек загрлио плавушу, казује:

– Укуцајте само моје име и све ће вам бити јасно.

– Малдиви – каже плавуша – обећао је да ће ме водити на Малдиве.

– Она је глумица, играла је епизодну улогу у серији „Неверна љубав“.

Нема везе, није члан странке, а време је такво, да само они с везом добијају главне улоге. Њена слика је била на првој страни Ревиије. Да ли су видели?

– Где желите да идете? – пита власница агенције „Атлас“.

– Малдиви – понавља плавуша.

Преврће очима, осмехује се. На лицу сенке ноћашњег славља. Славио је средовечан човек М. Г. писац, добитник награде за књигу године.

Овај поред мене, главом и брадом, певуши глумица.

– Укуцајте само моје име – понавља М. Г. писац. Види се да је у њему доста пића што уместо њега мисли и говори. Обећао је

глумици да ће је извући на светлост дана, да ће написати сценарио за филм, Оскара ће добити.

Из њега је говорио виски који су конобари после поноћи мешали са вињаком.

Скупило се, после доделе награде, да прославе, друштво уметника, пришли и незнани. Од писца књигу искали. У небо га дизали. Наздрављали. Књига ће бити преведена на светске језике, уверавао га је критичар Ј. Треба се само ангажовати, покренути машинерију. Све је данас маркетинг. Док конзументи схвате шта је, ти ћеш бити богат и славан. Ево за почетак нека буде преведена на кинески. Конобар рече да за шанком ради Кинескиња Хиу. Могла би она књигу да преведе. Збуњена када је позвао још више када виде како се друштво за столом распојасало. Како рукама говоре, један другог по раменима тапшу, устају, грле, љубе... куцају чашама... На столњаку мрље и флеке се множе.

Показују јој књигу.

– Да је преведеш, Хиу? – пита конобар.

– Оце – каже Хиу. – Оце, али не може. То не лади... не воли да чита... не воли књигу...

– Није важно, радиће.

– Ето, видиш – углас ће сви.

На столу заиграше нове флаше...

Отишао на време, написао је на првом листу књиге режисер Живко... Сви су се потписали.

– Ово је историја – каза критичар недељног листа, и главом удари по столу.

Како се, када, друштво разишло, истакнути писац, слављеник М. Г. се не сећа. Прекид филма, мислио је. Још се држи, премда му се магли пред очима, у глави чекета. На картици таман рачун да се намири. М. Г. парафну, без гледања. На папиру жврљотина.

Да ли сада зна да је у агенцији, да га је глумица ту довела? Привија се уз њега, мисли, он је њена сламка спаса, која ће је извући из вртлога сталне јурњаве за животном улогом. Ослободити понижавајућег мољакања, јер стигле су млађе, дрчније. Ове нове све хоће одмах.

Што не може даром, може дупетом.

Осећа како је полако отписују, у расход уписују. Како је и живот гура од себе.

– Шта желиш? – питао ју је писац пред зору када се друштво разишло, она поред њега остала.

– На Малдиве, с тобом – рекла је...

Обећао си...

И ево их у агенцији „Атлас“.

Август, спарно, у просторији агенције пријатно.

Власница поново пита за дестинацију.

Хоће ли да плате у кешу?

Збуњује је изглед средовечног писца М. Г. који као да гледа кроз њу...

Поглед, а у погледу празнина.

И као када се светло упали у мраку тако се писац М. Г. прену, погледа унаоколо.

Зачуди се, окрену глумици. Држала га је за руку, поцупкивала, очекивала.

– Шта се дешава? – пита.

Не понавља више „Укуцајте моје име“.

– Мили, рекао си да ћеш ме водити на Малдиве, да ћеш тамо писати сценарио, да ћеш... – цвркулала је глумица.

Писац као да се пробуди. Погледа унаоколо.

– Прашћајте – каза. – Ја сам, укуцајте... – па застADE...

Погледа глумицу.

– Малдиве, желиш, Богињо?

Она затрепта, па се срећно захихота.

– Тако, дакле. Шта ћемо онда овде? Идемо, правац Малдиви...

Обгрли је око паса и изађоше из агенције.

Каквих све будала, и доколичара има на овом свету, помисли власница агенције „Атлас“.

– Шта желите, госпођо?

КЊИГЕ

Био је велики љубитељ књига и читања. Куповао је, добијао на поклон, а једном је, сетио се, као дечак у антикварници украо књигу. Сада га обузе стид. Зачуди како старост оживљава догађаје које је, како је мислио, заборавио. Као да никада нису постојали.

Сетио се и како му је песник и пријатељ Миленко Д. казивао да се обрадује када у аутобусу види некога са књигом.

Сада стар у стану гледа у полице са књигама. Осећа како га туга притиска. Гризе, жига... Озго наваљује. Гуши.

Многе књиге које са свих страна доносио су непрочитане. Како ли се оне осећају?

Као неузорана земља. Тужне, попут оцвалих девица које су провеле век узалуд чекајући свог просца. Упамтио је ту реченицу из текста Добрила Ненадића.

Одакле му таква мисао?

Шта ће бити са овим књигама када одем? Знам да их тамо не могу понети. Да ли сам се огрешио о непрочитане књиге?

Колико ли је тек ненаписаних књига, колико нерођених људи?

Где ли ме ове мисле воде?

Гаси светло. Зури у таму и као да тоне у њу.

И само се тама у соби његовој још види.

СТАРИЦА

Велики пијац. Сунчано, ал' сивило у свему. На тротоару, на столочици седи, савила се, на колена наслонила, старица у црном.

Испред на комаду од пластичног цака изложена роба: кутија са јајима, у пластичној флаши пола литра ракије, пар чарапа сингаве боје, венчић сувих паприка држи у крилу, у пластичној флаши стоје љуте папричице, тегла на којој пише „Слатко од домаћих шљива“, три церове гранчице.

Сунчано, а овај део је у хладу.

Старица увукла шаке у рукаве старог џемпера.

Чује се жамор са пијаце.

Чује и старичин глас:

– Купите, да бака купи хлеб.

Пролази народ. На старицу се нико не обазире.

Да бака купи хлеб, чује се још из ових редова...

СУВЕ СУЗЕ

На клупи седи старица. Повила се, у под гледа.

– Марковић – већ трећи пут се чује позив из ординације.

Сестра носи картон, заста, схвати да старицу доктор позива. Два пута су улазили други пацијенти јер „Марковић“ се није јављао. Помислили су да није дошао.

Сестра је позва, додиром по рамену:

– Хајде, бако!

Старица као сенка, одећа на њој скоро да виси.

Смањила се стара.

Сестра је уведе у ординацију, и поможе да седне на столицу.

Старица је захвална погледа.

– Анђеле – рече.

Доктор гледа картон.

– Шта вас сада боли?

– Живот – рече старица. – Жига, боли, сикира. Легнем, јутро будна дочекам.

Радила у ЕИ, када би дали оне пусте плате које годинама чекам било би лакше.

Овако, нема за лекове које ће јој преписати...

Пита: Може ли да добије апарат за уши? Каже:

– Немам више шта да чујем, све сам чула, али због других да могу да чујем, ако неко звони на вратима.

Доктор је погледа. Види: Старица жива сенка. Сва се згрчила.

– Имате ли децу? – пита.

– Имам – рече старица – али они више немају мене.

Низ изборано лице клизнуше сузе.

КАМЕН, МЕЂА

Укопан у земљу, зарастао у шибље, маховином обрастао лично је на погуреног човека. Старац. Камен.

Село пусто, земљу више нико не оре. Нема више ко ни причу о два брата што су се на том месту сукобила око међе да исприча. Будак старијег млађем главу разбио. Казивали да се камен под теретом приче поврио, као човек се у земљу укопао.

У јесењем лишћу шуми прича, зрела тишина поднева мирује у шумарку...

СУДЊИ ЧАС

У спомен на Рашу Попова

У јесен 1990. године у авлији Јанковића се скупиле комшије да комишају кукуруз. На прозор поставили телевизор. Плавичаста светлост са екрана пада на шашину. Чека се „Дневник“ па ће онда престати прича и сви ће се окренути ка том прозору у свет.

Жагор жена, деце, мушкараца који су комишали прекину повик с екрана.

Јекну у вечерњем сумраку судњи час.

– Народе, стигао је судњи час – викао је Брадоња са екрана.

Сви су застали, и забезекнуто гледали у екран. Одозго са прозора где је био постављен телевизор, као с неба Брадоња је ширећи руке гласно говорио:

– Судњи час, ево трећа књига библиотеке *Крајински књижевни круг*. Трећа, уредник Томислав Мијовић. Прва књига *Музеј црне крајине* Адама Пуслојића, друга *Азбука Живојина Павловића*, и, ево треће *Судњи час* Мирослава Тодоровића. Упамтите *Судњи час* је стигао – и подигао је онај Брадоња изнад главе књигу на којој је писало „Судњи час“. Да се уплашиш...

– И онда се – причала је дослије Дринка – на телевизору појавио Мирослав (моја фотографија је прекрила екран) разрогачио очи па нас све о’зго гледа... а онај Брадоња се више није појављивао. Отишао негде.

Била је то емисија „Копча“ на ТВ Београд коју је водио Раша Попов. Трајала је 3 минута. Али прича о томе казује да је сутрадан трајала пола сата, па сат, па цело вече. И остало је у памћењу свих онај Брадоња, повик „Судњи час“ па како сам их ја са екрана гледао разрогачених очију.

И тако сам благодарећи Брадоњи, Раши Попову, постао „славан“ у свом селу.

И све што се после дешавало било је у сенци те вечери...

Остала је само прича која памти и опомиње на оне који су били.

Раша се преселио у вечност 19. априла ове (2017) године, а трешњевичка брда је тог дана прекрио црни снег. Уништио воћњаке, оштетио малињаке. Нема више комешања, нема више ни телевизора на прозору, нити кога да опомене како је стигао „Судњи час“.

Давне, 1990.

Павле ОРБОВИЋ Вагандолов

ВРЕМЕПЛОВЦИЈИНА ЧУДЕСНА ИСПОВЕСТ

Док су се котрљали точкови на том чудном друму из њега су точиле приче и враћале их у далеку прошлост, у којој живи без даха. То није она машина за коју се у народу приповеда да је он има и да је он њен конструктор. Тај времеплов, веле, љубоморно скрива под неким плаштом звезда, чија је лозинка само њему знана. Тако кружи међу народом, у збиљи не можемо ни замислити. Кажу још, тим времепловом, кад њиме пловиш, можеш ићи куд ти је воља, али си увек на оној цади која ти је на уму. На том необичном путешествију кад су се срели, пробудила је зашущкану прошлост која је сањала у његовом забору. Тако су потекле приче. Боље речено, читаве приповести које по свему највише сличе исповестима за будућност.

***

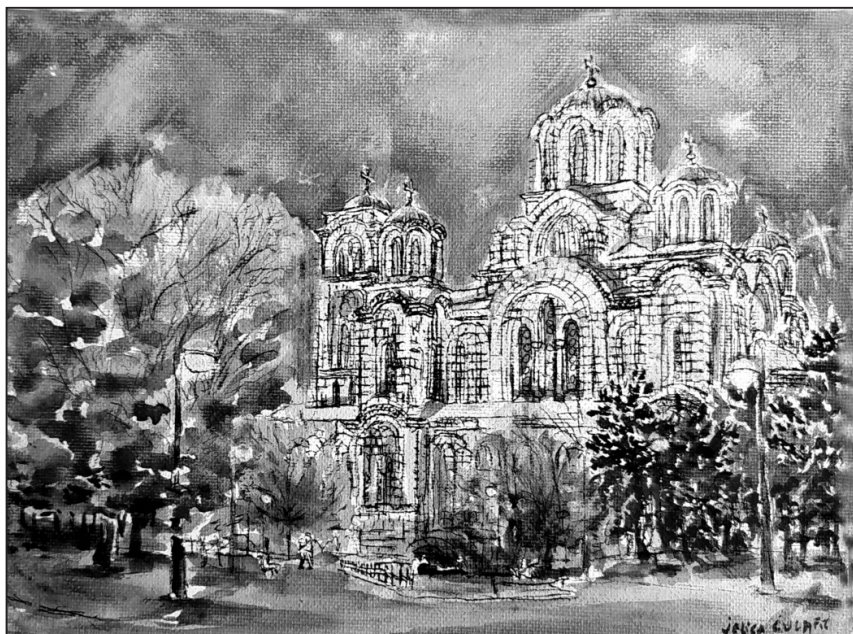
Путујући снови обишли су свет захваљујући једном дамари, који се пробудио на билу његове руке. Смењивали су се многи видари у потрази за сазнањем од чега болује крхко тело и зашто се с душом поздравља. Покушали су само да дају одговор кога ни на видику није било, јер у тишини његових мисли чучала је нада. Нико сем њега није веровао нити су успевали да продру до суштине. Беспомоћност његовог тела била је једнака беспомоћностима њихове науке, да одгонетне зашто се ћутањем може победити.

Из очију је провиривао поглед већ добро познате сенке која се вукла ходницима и страшила околину. Само је деловала страшно, а у стварности је била једно савим обично биће, које без сенке изгледа лепо, привлачно и неодољиво. Поглед да не одвојиш. Сваки крај је сладан. Лежао је у постељи у којој су пре њега многи слагали снове и записали своје животне исповести. Мирис који се простирао свуда наоколо био је суров и снажан. Велики прозори кроз које је продирала свтлост и падала по његовом лицу, били су весници љубави. Кад сунце пропадне у равницу и тама надвлада просторију, тад наступа она друга светлост коју нико није могао уочити осим њега. Та светлост се само осећала. Њену благост и нежност попут свиле којом

му прелази лице, нико па ни он, није умео да опише. Затворени капци засветле. Кроз њих продиру речи које изговарају гласови које у реалном животу нико и никада није чуо. Загуде гласне жице као харфа у рукама старозаветног цара. Педесет шесто певање у бескрају одјекује. Заигра све унаоколо од радости. Ти тонови пролазе кроз тело и враћају се и производе енергију, која покреће његову радост и његово срце. Лепршају крила и гасе ватру која га опседа и пожаре који су око њега. Читав свет је био у пламену. Нити је знао, нит умео да објасни себи, а камоли другима, како та крила изгледају, а како када их очима није могао сагледати. Само је сигурно, да је био под њима и у сенци њиховој да је сањао. Док би бројао лепршања, учинило му се да их је четири, а можда и шест. А као да изнад њих, многе очи гледају. Не зна. Само што је осећао да су она била величине читавог свода над њим. Да. Небеског свода. Кроз њих не продира ниједна светлост, осим она која од њих прелива чело му и груди. Осећао је додир руку Творца, а руке ниоткуда. Звучи тајанствено. Отворио је уста, а из њих је потекла бујица сагрешења која су крила само помела. Светлост је бивала јача. Срце се хранило љубављу без које беше остало. Љубав је стизала конвојима на крилима. Слали су је знани и незнани. Клизала је низ њихове глатке стране и сливала се прво у његове груди. Јаки су били потреси и пожари из којих се подизао, и у којима је падао. Љубав се борила. Са крила се сливала у рекама. У освет, пре зоре, срце је здремало. Почетак или крај једне епохе. Густа је ноћ. Као тесто. Где год загазиш, ципеле се изују и остају прогутани кораци. Срце у таквој ноћи је задремало. Постеља се спуштала све ниже. Душа се чврсто држала за тело. Нико то није регистровао, а ни знао. У мору заспалих, оно још дрема. Усне се не помичу. Свет се зауставио. Босонога два мољења исцрпљена су стигла у задњем часу. Срце се трену. Зора свану. Живот грану. Откуда? Запутила су се кроз густу ноћ на молбу велику. Са промрзлих крила на узлетању, само су затреперила и разабрала буновно стање. Тај сан је могао бити кобан. Два мољења мала. Два звона навијала су механизам за поновни живот у телу. Груды су расле, а срце као клатно само је летело са једне на другу страну груди. Да искочи од радости. Оживљено срце присетило се прошлости и радовања, када је неком приликом слушало глас, који ће га спасити доцније, и осећао она иста крила и заборавио да постоје до јуче. Да то је била радост. Радост се наставила за столом уз жице инструмента, који је предходно слушао, а у друштву душа које су му баш те зоре кроз густу и туробну ноћ послале надахнуће. Знао је да се од сећања живи. Само то нико не разуме. Када је разабрао дане од ноћи и распleo чворове у џеповима, које је сам замрсио као подсетнике, и када је обрисао прашину са лица која му се наталожила између бора од силних путовања старинским друмовима, сабрао се и одлучио да исприповеда или исповеда ову причу неком.

***

И док су се котрљали точкови, које год машине, слушала га је пажљиво замућеног погледа. Одлутала у његову приповест, стајала је по страни и питала се шта ли је ту чудно. На лицу места. Благим осмехом му се прикрала и подвукла ухо да чује, што не верује да би веровала. Знао је да га једино она разуме. Путују они некад и у друге прошлости, а он од драгости и среће, пружа јој прилику да завири дубоко у његово срце. Као и њега, и њу је лако препознати. Откуда год да крене, на пади је за најлепши град на свету, кроз који протиче река боје њених очију, а мост додирује облаке.

Томислав ЂОКИЋ

ТРИ СОРЕЛЕ

Кате, Луца и Пава су ћерке старог рибара Андрије, отврдлог на мору и сунцу, једног од оних који су читав свој век барком и мрежом зарађивали „црни крух“. У његовој каменој кући иза дрвореда палми, тик уз риву, једно за другим рађала су се женска деца. Он помисли на сина, наследника куће, винограда, „мриже“ и мора. На несрећу, три девојчице, три зелене јабуке, рано остадоше без мајке

Опијене мирисом лаванде и рузмарина, храњене снагом сунца, расле цурице на отоку, па једна за другом постајале лепотице. Најстарија, Кате, приближила се двадесетој. Стас јој оморика, а очи плавље од морског залива. А једног дана у луци се заустави велики италијански брод „Gargano“. Завијори се застава на њему, а кршни, тамнопути морнари размилеше се по градићу. И тако, игром случаја, сретну се на риви прелепа Андријина Кате и високи капетан брода Ђузепе. Букну љубав на први поглед! Он, који је обишао све луке света, друговао са свим морима и океанима, одједном препозна лакоћу и грациозност женског корака какав је годинама сањао, а она занеме, омађијана његовим високим челом, продорним погледом и густом, тршавом косом. А тек његове официрске еполете! Није скидала поглед са њих јер оне су за њу значиле визу за далек и велик шарени свет. Кад брод после недељу дана исплови уз писак сирене, Кате остаде сетна, ошамућена, али и пуна наде. На уснама јој је још лебдела врелина његовог пољупца уз сланост завичајног мора. После је живела за шарене, светлוצаве разгледнице које су стизале из његовог родног Барија, али и из Нарвика, Барселоне, Шангаја, Ротердама, Буенос Ајреса... Била је чврсто убеђена да ће јој се Ђузепе ускоро вратити и да ће је, с прстеном на нежној руци, одвести у сјајан свет богатства и сталних промена, далеко од ове острвске учмалости, самоће и једноличности. А темпераментни Италијан, по много чему сличан Далматинцима, збиља се допао и њеном оцу и љупким сестрама.

Једне новембарске ноћи, баш када је бура помахнитало опседала оток, изненада стиже Ђузепеов брод. Заљубљени апенински морепловац окити Кате сјајним поклонима из далеких светских

метропола, али већ у зору мораде опет да исплови. Чекале су га нове миље пловидбе и нове луке. Иако кратка, та посета још више подгреја наду у вечну љубав и срећу.

Но, после три месеца из далеке сингапурске луке дође црни телеграм. Неки капетанов „amiso“ јавља да је Ђузепе трагично погинуо. После стиже и писмо, на помешаном нашем и италијанском, у коме дотични Паоло објашњава како је неки пијани азијски криминалац, у узаврелој ноћној атмосфери тамошњег казина, омашком пуцао Ђузепеу право у груди јер је овај невероватно личио на неког типа који се, ко зна кад и зашто, замерио убици који је после, ношен осветничким жаром, месецима трагао за њим.

За Ђузепеа трагичан крај, а за Кате то беше ударац грома, проклетство које је у црно зави. Сузама би увалу у залив могла претворити! А кад прође шок, девојка шољу чаја од лековитог биља спољним светом сусретала! Затворила би тамнозелене шкуре на прозору своје собице, оградила се од сунца и људи и утонула у усамљеничку патњу. За њу мушки свет више није постојао! А долазили су други, тежаци и рибари, трговци и белосветски путници, распитивали се код шјор-Андрије. Но, упркос убеђивању укућана и родбине да ипак дигне главу, Кате остаде при своме. Никоме не пође за руком да је извади из бунара туге!

А у градићу, приљубљеном уз камењар и полеглом уз море, живот је текао даље. За девојчи се и Луца. Као цвет цвету беше слична Кати из њених најлепших дана, пре него што ју је ошинуо бич судбине. Кад год би са остатака прастаре градске тврђаве скакала у море, мушки погледи просто би се лепили за њене набујале груди и бокове као уметниковом руком извајане. Тражили су је угледни и богати, али се Луца, на опште изненађење, загледа у комшију Стипета, сиромашног крчмара из крчме „Три палме“. Отац Андрија донекле је убеђиваше да „има и бољих прилика“, али Луца остаде при своме. Он на крају све препусти њеној вољи и потом беше уговорена свадба. У јеку припрема за весели догађај девојка се изненада разболе... паде у кревет и поче да вене од костобоље. Оно једро лице које је пуцало од здравља и младости преко ноћи постаде бледо као у светаца са старих икона. У очима угасну жар и Луца се претвори у живи костур. Кад би споро узимала шољу чаја од лековитог биља, чинило се да да ће јој се ручица, танка и спарушена, као стабљика препариране биљке, одједном преломити у сужењу између длана и подлактице. Над кућом је просто лебдела сенка смрти, а шјор-Андрија је очајавао и проклињао злу судбину. На срећу, Луца преживе, али њена пређашња лепота беше неповратно ишчилела као кап бисерне росе са латице цвета. Деси се и друга несрећа. Њен вереник, конобар, видевши је свенулу и немоћну, диже руке од ње и окрену се здравим и лепшим цурама. За Луцу тај ударац беше тежи од оног божјег.

Тако се зла коб усади у рибареву кућу од сивог камена. Не удаше се ни Кате, ни Луца. Иждигла Паве, најмлађа кћи, као да је у води стајала. Кад се шеће ривом, с времена на време на уснама јој заигра сетан осмех, али ни то не може да осенчи њену заносну лепоту. Нема на острву момка који је не би узео, али она чека да се најпре

удају старије сестре. Такав је ред од памтивека! Луца вида ране срца и тела, а Кате неће ни да чује за удају мада је физички сасвим здрава. У њеној свести још увек се црни Ђузепеова тршава коса, одјекује његов брз, медитерански жив говор и свира сирена његовог великог брода. Други бродови и други људи не постоје. Луца, пак, чекаше да јој се бар мало врати пређашња снага. То донекле дочека, али не дочека новог просиоца. Никоме не беше по вољи да се ожени девојком која је једва преживела костобољу и која никад неће бити кадра да с мотиком крене у виноград. Поче Пава да се среће са Шиметом, вредним момком из Виноградарске задруге, али отац јој саветоваше да буде стрпљива, да сачека да се уда „бар Луца“. Минуше две године. Шиме изгуби стрпљење и ожени се другом. Тако се Пава нађе усамљена као стари, разлупани чамац, напуштен на пустом острвцу. И у њеном срцу утрну бакља животне воље и радости. И она се повуче у кућу, међу смокве свог детињства, да мрзовољно чека следећу прилику. А што је време више одмицало, све је мање размишљала о својој удаји, а све више о несрећним сестрама којима је толико потребно њено срце и њена рука. Затим уследи изненадна очева смрт, која је сасвим дотуче. Одлучи да и сма дигне руке од удаје. Тако Андријин камени дом, стар преко сто година, постаде дом уседелица.

Три рањена женска срца и шест нејаких женских руку покушавале су да колико-толико одрже као целину нити живота које су се незадрживо расподеле и распадале. У том грчевитом настојању, из младости неосетно упловише у средовечност. Пламен младалачког полета одавно је спласнуо у њиховим душама, али живот некако иде даље... место равног, широког и светлог пута у будућност, пред њима су цомбасте, сиве и кривудаवे стазе свакидашњице. Но, већ су се помириле с чињеницом да на плећима морају да носе тешко бреме судбине. Зато сложено окопавају и прскају виноград, засађен још дедином руком, одржавају старе бачве и живе од вина и грожђа. Кад оне на моменте превише заћуте, мучну тежину разбије њакање њиховог мрког магарца, везаног за квргаву маслину, од које сви Далматинци уче исконску лекцију о пркосу бурама и годинама. Па ипак, оне неумитно теку. Прве боре урезаше се у некад лепа и нежна женска лица. Но, сестре се, како знају и умеју, опираху пролазности и бесмислу паучине живота. Кате се предаде читању пожутелих књига из области самостанске библиотеке. Луца је по читав дан стрпљиво и марљиво хеклала ситан вез, а Пава је мало двориште претворила у прекрасан врт из кога се ширио мирис лаванде, рузмарина и кадуље... Међутим, све то беше само слаба утеха и недовољна замена за све оно што су пропустиле у животу.

Одмицале су суморне и једноличне деценије сестара. И старост закупа на врата њиховог монотоног живота. За било какве промене све беше касно. Њихова барка плутала је по мору живота, ношена ветровима судбине. Три отресите острвљанке почеше да размишљају и о смрти. У заједништву и сестринској љубави лакше су подносиле тегобе, а онда ипак схватише да ће тројка једном морати да се окрњи, а затим и да сасвим нестане. Зато склопише завет да и у смрти буду верне једна дугој. Договорилише се да, кад прва умре, преостале две

зазидају један од три прозора њихове куће, загладане у море. После смрти друге, последња жива сестра зазидала би други прозор. Тиме би симболично изразиле бол и означиле поступно гашење живота у кући у којој је он вековима бујао и цветао.

Господ узе прво Луцу, средњу сестру и тиме наруши природни ред. Са својом тешком костобољом и проширеним венама, добро је доживела и шездесету.

На кући, с јужне стране, освану први зазидани прозор. После пет суморних година на онај свет се пресели и Кате. Срце јој отказа у тренутку! И други, средњи прозор сестринске љубави и патње беше зазидан. Пави, последњој живој сестри, светлост у кући као да није ни била потребна. А то што јој Бог после смрти најдражих подари још дванаест година мучног, усамљеничког живота, пре је схватала као казну, него као награду.

Последњи прозор немаде ко да зазида. Остаде да чкиљи из аветињске куће с маховином на крову и лишајевима између камења. Потом италијански официри, заголицани баладом о Кати и Ђузепеу, ту кућу прозваше „Тре сореле“.

Миливоје ПАЈОВИЋ

ЛИЦА СМРТИ У „ГРОБНИЦИ ЗА БОРИСА ДАВИДОВИЧА“

*Негде током фебруара-марта 1976,
ако ме сећање не вара, у свом стану
у Rue de Carros, у Бордоу,
у блаженој самоћи и доколици,
завршио сам причу под насловом
Гробница за Бориса Давидовича.
Данило Киш*

Не указује се свакодневно тако ретка и велика част мени донета позивом да о великану Данилу Кишу обелоданим које свечано слово, на дан његовог рођења и на празник установе каква је библиотека у Врбасу – камен станац и светионик културе у нашој равници већ деценијама. Стога ми није било друге него да пронађем онај угао блиског и далекозорног осматрања Кишовог опуса који ближе може бити обгрљен оним личним и верификованим знањима и вештинама којима би се на квалификован и уверљив начин осветлио неки нови уочени траг извесног реалитета којег је Киш својом књижевном уметношћу изнео у својим редовима. Наиме, тумачење слојева политичог проседеа у делу Данила Киша примарно призива *Гробницу за Бориса Давидовича* као дело које је широм отворило раније одшкринута врата књижевне дискусије о изпачености тоталитаризма и диктатура у друштвима која после ратних ослобођења уводе мирнодопска политичка ропства. Стога и моје данашње слово о Данилу Кишу стоји на трагу потребе да се о личним и колективним слободама мора увек и изнова говорити, чак и онда када се осети или помисли да су скоро све слободе освојене или достигнуте. Али обично не бива тако.

Само неколико дана пошто је, средином јуна, сада предалеке 1976. године, у београдском БИГЗ-у објављена нова књига Данила Киша, десило се неколико значајних (преломних) догађаја у југословенској књижевности. *Гробница за Бориса Давидовича* изазвала је општу социјалну, политичку, друштвену, културну и

међународну књижевно-политичку жучну дискусију. Постојали су озбиљни изгледи да књижевни елементи и уметнички досег књиге у потпуности буду засењени расправама о политичким амбицијама извесних струја и субверзивним идејама једног списка. Чинило се тада према изјавама, да новообјављена књига служи само за једну сврху – да изазове опште јавно узнемирење и ослаби веру у друштвено-политички поредак заснован на декларативним прегнућима благостања и прогреса. Сама чињеница да је *Гробница* настала током Кишовог боравка у Француској, додатно је осокољавала сумњаче и критичаре, али и део стручне или приучене књижевне публике спремне да у *Гробници* препозна деловање „страног фактора“ и прикривене и видљиве непријатељске намере.

Упркос томе, снага и свежина потпуно новог приступа познатим темама, (о којима и није смело да се расправља чак ни у облику књижевног стваралаштва) изнела је управо уметничке категорије у први план. Тиме је оснажила ангажовану уметност оријентисану ка афирмисању људских слобода и права на слободну мисао и јавну реч, односно, на универзално схватање смисла културе и уметности. Тако се у чистокрвном постмодернистичком дискурсу појавила књига чудног наслова, по структури збирка повезаних прича/приповедака/новела, по другом тумачењу роман фрагментне структуре и авангардне форме, после које ће се периодизација књижевности јужнословенских простора делити на време пре и после *Гробнице*.

Иако се врло често, приликом дискусије о мотивима настанка овог дела посеже за описом извесне „фрустрације“ која је Данила Киша погодила због „неразумевања западног човека за величину и обим физичких и духовних страдања у социјалистичким друштвима совјетског типа“, пре би се могло говорити о свесним и смисленим реконструктивним, унутрашњим поривима који су довели до стварања *Гробнице*. Као мислећи интелектуалац, одважних ставова и намера, с уверењем да својим стваралаштвом помера друштвене норме и мења околности у којима су слободе обичних људи ограничене, Данило Киш, је заправо, обрађивао теме које су се природно поставиле и наставиле на његова претходна остварења, у којима је критика тоталитаризма била фокусирана на пошести нацизма и фашизма. И баш тада, када се осврће према тоталитаризму комунистичког типа, отвара и суштинска питања истине и лажи друштвеног уређења заснованог на простој обмани зарад тоталног поседа власти. Проблем је представљао лице стварности, и чињеница да је критика упућена управо према концепту владања који је у пуној снази.¹

¹*Опседнут сам искуствима из детињства. Опседнут сам холокаустом, нестанком оца, успоменама на тешко ратно детињство. Морао сам да се ослободим те опсесије. Зато сам о томе писао. А када се о томе педесетих, шездесетих година почело говорити о комунистичким концентрационим логорима – гулазима – чије су постојање француски интелектуалци негирали, тада сам постао опседнут том темом. Данима и ноћима сам о томе дискутовао. Из те опсесије настала је Гробница за Бориса Давидовича. Данило Киш.*

Познато је и то, да се совјетски председник Леонид Брежњев пожалио југословенском вођи Јосипу Брозџу на антисовјетског југословенског писца који упира прстом у тековине стаљинизма и шири сумњу у идеологију, идеје и резултате револуције који су након тога успостављени. То је означило и почетак хајке на Данила Киша као човека и писца, али са друге стране, појачало до неслућених размера видљивост његове књижевне мисли, снагу интелектуалне борбе и могућност промене клишеа и образаца уперених против лојалних и поткупљивих апаратчика и лажних интелектуалаца.

Данило Киш је у поднаслову ове збирке навео да се ради о *Седам поглавља једне заједничке повести*. Ако претпоставимо да овај број није изабран случајно упориште налазимо у општој примени симболичких елемената у Кишовом приповедању, како на местима где се то експлицитно наводи, тако и у пасажима где је симболика скривена у ироничним компарацијама са реалним животним стањима. Седам Кишових приповедака на овај начин су, на пример, антипод седмодневном стварању света приказаном у *Светом писму*. Седам дана, дан по дан, биће по биће стваран је свет према Књизи. У негацији стварања, у седам поглавља смрти, тај свет код Киша нестаје. Само су лица смрти извесна. И лице обмане које је једно и које припада оном другом, другом човеку, који је поред жртве, чији живот и благостање исходе из смрти многих других. Тако Данило Киш у највећем делу *Гробнице* поставља питање смисла за поседовањем, за владањем. Глад за влашћу има интензитет најснажнијег нагона, који мори и поништава све људско зарад идеологије, која није у функцији среће и опстанка, ни оног који страда, када страда зарад „вишег циља”, нити оног који виши циљ пропагира. Јер вишег циља од људског достојанства и права на живот заправо и нема, па су сва друга објашњења и разлози у ствари само механизми обмане. Над обичним човеком, тим највреднијим божијим производом, моћ имају ниткови и лицемери који се налазе у горњим, свечаним ложама политичког система постављеног у механици смрти. У преплету историје и фикције човеку изван система, само је смрт обећана.

У *Светом писму* још је написано да је са седам различитих освета кажњен братоубица Каин. У Кишовом седмоглављу, међутим, све смрти су готово идентичне. Ликови умиру у понижењу и без прилике за смрт достојну човека, ратника, јунака. Само што је у Кишовим приповеткама сваки лик изображени Авељ, власник смрти без доказа о разлозима за смрт, трагичар и нишчи. И мудри цар Соломон, седам је година градио свети храм, јеврејска менора-светиљка има седам кракова, уз то је и седам смртних грехова. Баш као и у исламу, када *меенет* има седам градица, али и *меехенем* седам капија за седам различитих следбеника шејтана. Испоставиће се тако, да је симболика броја седам, иако само номинални одраз седам повезаних приповедака, у ствари и подсвесни инстинкт и свест о цикличности живота и смрти и о симболици рађања и умирања. Са друге стране, уз претпоставку да писац није ни имао представу о наведеној симболици, те да се случајно десило, да се седам поглавља поставило као структура ове књиге пуким случајем, неизоставно

је видљиво да се сви други примери симболике страдања, какво се описује у великим књигама такође дешавају у перцепцији писца као неминовност. Једино што у случају Кишове литературе жртве страдају без доказаног греха – невине и немоћне.

Књижевни стил и поступак Данила Киша није имао бројне следбенике, а по свој прилици нема их ни данас. За конзумацију приче у којој се назире почетна амбиција карактера који превазилази лаки и забавни жанр, који има снагу побуде и подстрека за промене друштвених уређења и поредака, потребан је и образован читалац ерудита, интелектуалац без задршке. Данило Киш је писао тако као да је сваком својом књигом у суштини желео да оконча и опис једног поглавља свога живота. У онима који су му преостали, он је уграђивао нове прозоре и производио нова осветљења. Авангардност његовог стила огледала се и у потпуном растерећењу у односу на претпостављене узансе и парадигме државних решења у уметности. Заправо, јасно је да је своје опредељење базирао на сопственим погледима на свет, а не на октроисаним књижевним величинама или моделима прихватљивог дисидентства.

Књига почиње приповетком поетског наслова „Нож са дршком од ружиног дрвета“. Наравно, као и Чеховљев револвер у првом чину, и нож из наслова биће на крају употребљен да се распори и унакази једно невино биће у великом неспоразуму револуције и очекивања од деце те исте револуције. Злехуди лик, Миксат Микша Хантеску, као да више пута страда и васкрсава само да би поново био убијен и разапет, а Оно што убија има своје лице смрти и лице обмане: „Док је својим тврдим сељачким рукописом писао признање, са зида скромне иследникове канцеларије посматрао га је портрет онога коме се морало веровати.“

Радња је смештена у наизглед реалној социјалној равни чији детаљнији опис у овој причи изостаје. Ликови Микше, реб Мендела, Ајмикеа, хер Балтескуа и Хане Кшижевске, појављују се и нестају са претпостављеним функционалним улогама вешто сложеним према крајње жељеном ефекту драматургије – „свет је овај тиран тиранину.“ Принцип поверења компромитован је на општем нивоу – свако је сваком потенцијални целат. Тако је и атмосфера приповетке додатно драматизована увођењем тобоже узгредних питања о карактерологији Јевреја, и тешких расправа о општим вредностима и вредносним принципима. Иако експлицитно изостављен, политички контекст негативне конотације се назире као основа општег система чији се смисао, концепт и поредак не доводе у питање. Имагинарни производи људског живота, мишљење и јавна реч, постају судбина и усуд. Механизам смрти је успостављен, докази су унапред припремљени, а смрт је само средство на путу ка постизању општег циља.

У другој по реду приповеци, симболичног и сугестивног наслова „Крмача која прождире свој окот“, дијагонала догађаја се значајно издужује, савија и затвара у круг, почев од Ирске преко ратом захваћене Шпаније до совјетских гулага у сибирским ширинама. Кишово приповедање је богато иронијом и истовремено лишено сваке врсте патетике. Круг који је описан ређањем догађаја, бременит

је и описом портрета ликова трагичних судбина. Иако у покрету, ка испуњењу декларативно позитивних идеала, испоставља се да галерија ликова кроз површност и лаковерност дезавуише почетну позитивну идеологију као наивно срљање према пропасти. Уосталом, и многе од револуција у историји, са идејама о позитивним променама завршиле су као губилишта и попршта масовних страдања људи у чије име су револуције и подизане. Иронија је дакле у томе, да се идеологија мења сагласно промени интереса властодржаца, па се пропагирано благостање белодано замењује простом физичком ликвидацијом, иронично речено, вечним спокојем.

У причи „Механички лавови“ доминирају два снажна описа главних актера приче. Едуар Ерио, француски радикал и градоначелник Лиона је високи гост из Француске, који се упутио у званичан обилазак совјетских градова.

Киш о њему пише: „Крупан, снажан широких рамена, ћошкасте главе покривене густом чекињастом косом, лица као косиром истесана и просечена кратким густим брцима, тај је човек одавао утисак велике снаге.../... А појави ли се неко ко му противуречи, он прихвата тај мали изазов и, док тај други разлаже свој став, један се широк осмех разлива по лицу Едуара Ериоа – преурањени предзнак једне сверазарајуће примедбе која ће нетом изазвати буру смеха и аплауза а на свеопшту конфузију саговорника ухваћеног у ступицу.“

Његова посета поставља непредвиђени захтев за домаћина онда када је Ерио, поборник поштовања људских права, затражио да о правима и положају свештеника поприча са њима непосредно. Најнормалније би било да се тај сусрет и разговори одиграју у некој од цркава. Међутим, за носиоца домаћинске дужности, апаратчика Чељустникова проблем не представља ни то што не постоји ни један свештеник, као што не постоји ни једна црква у ближој и широкој околини, у Кијеву, како пише Киш, мајци руских градова. Али, очас посла једна је пивара напором групе робијаша претворена у цркву, у оно што је некада и била пре него што су је власти преименовале у дестилерију. А у свештеника се, у локалном позоришту, премаскирао управо друг Чељустников, који пред гостом изводи и лажно богослужење. На том месту Киш описује Чељустникова: „Остала сведочанства о њему јако су противуречна, па стога можда и неважна. Но ја их записујем, иако неки извори наводе на оправдану сумњу: да је био политички комесар у шпанском грађанском рату и да се истакао у коњичком пуку у борбама код Барселоне; да је једне ноћи спавао са две болничарке иако под маларичном високом температуром; да је неког Ирца, осумњиченог за саботажу, преваром довео на совјетски теретни брод Орцоникидзе а под изговором да треба на броду да се поправи радиопримопредајник; да је уосталом, лично познавао Орцоникидзеа; да је током три године био љубавник жене једне врловрло познате личности (и да је управо због тога доспео у логор); да је у школској аматерској дружини у Вороњежу играо Аркадија у комаду Островског *Шума*.“

На овом месту у првом плану постаје видљива формална семантичка копча између две приче. Радња из претходне новеле,

„Крмача која прождире свој окот“, не наставља се у повезаном смислу у наредној причи, али се ликови са истим карактеристичним описима понављају. Писац на тај начин постиже форму постмодерног романа састављеног од новог, другачије монтираног контекста. При томе се атмосфера приповедања не мења.

Највећу херметичност текста Киш је демонстрирао у приповеци „Магијско кружење карата“. У овом поглављу, као да намерно изоставља бављење политичким темама. Разлог може да представља намера да се озбиљност и живост описа тамних страна друштва не замагљује опсервацијама на политичка скретања. Ипак, не одолева да се иронично не обрачуна с одабраним појединцима, чије име и функције не наводи отворено. И поред тога није тешко препознати да у једном пасусу алудира на Максима Горког: „Узгред буди речено Костик је своје робије сматрао саставним делом свог посла, као што су негдашњи револуционари сматрали своје робије ‘универзитетима’; његова филозофија не бејаше дакле у раскораку са његовим живљењем.“

Ток приче има парадоксалан облик. Наиме, о смрти главног јунака сазнајемо у првој реченици, и првој речи одмах иза навођења његовог имена: „Доктор Таубе, Карл Георгијевич Таубе, убијен је 5. децембра 1956, непуне две недеље после званичне рехабилитације и три године након повратка из Норилског логора.“ Остатак прве реченице резервисан је за опис злехудог усуда једног човека. Умро је тек што је рехабилитован, а рехабилитован је после седамнаест година логора. У логору је замало убијен, јер је, из најбоље намере, спасао прсте човеку који их је сам себи одсекао како би избегао тежак рад, што овоме није одговарало. Коначно, смрт је дошла од руке онога који је на картама изгубио те је као задужени улог у обавезу добио задатак да доктора лиши живота. То је дакле тренутак прецртавања апсурда – када политички намештеник изједначава или замењује улоге целата и жртве по сопственом нахођењу и хиру. А Данило Киш пише: „Далеки су и тајанствени путеви који су саставили грузијског убицу са доктором Таубеом. Далеки и тајанствени као путеви Господњи.“

У новели „Пси и књиге“ Киш поставља параболу од два раздвојена света у потпуно различитим временима. Радња која се у XIV веку дешава извесном Јеврејину Баруху Давиду Нојману, кога насилно покрштавају, ислеђују, наводе на лажна признања и коначно убијају, све због вере, има све карактеристике радње која илуструје насиље над појединцем у тоталитарном систему – не религијског већ државног типа, али у којем се такође страда због веровања, тј. уверења. Овим записом, Киш је свесно направио алузију на то да, у ствари, сваки аутократски и диктаторски ентитет заправо није задесни производ једног времена и извесних околности чији смо успутни савременици – зло је, дакле, исконски, универзални и свеприсутни пратилац живота. Није ствар револуције, нити контрареволуције – ствар је похлепе и људских слабости, недовршених организама и емоција које самим тим теже деструкцији и самодеструкцији.

Магистрална новела ове књиге јесте *Гробница за Бориса Давидовича*, баш као што је и Борис Давидович Меламуд-Новски,

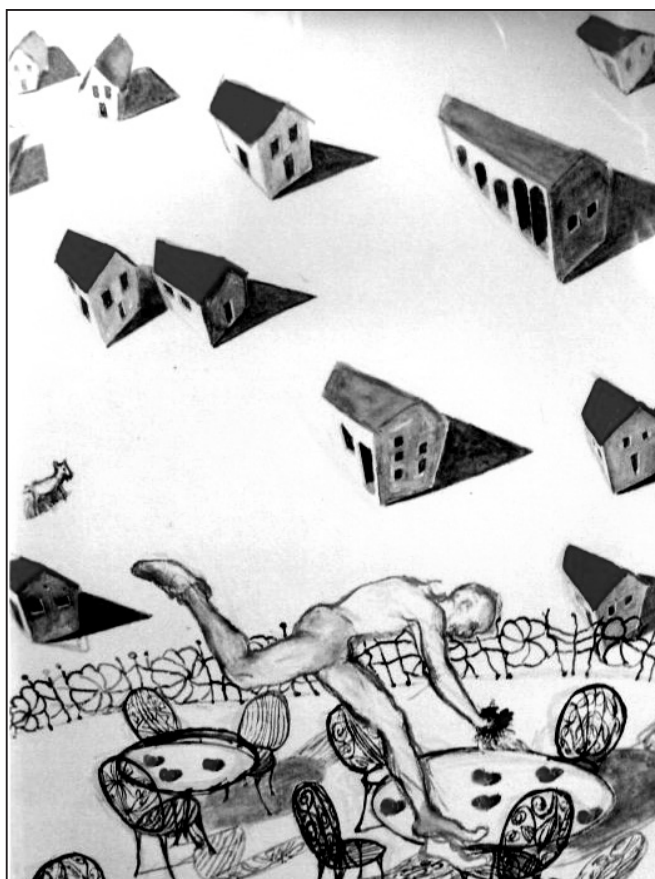
магистрални, повезујући лик наизглед неповезаних поглавља једне заједничке повести. Новски је насликан тако да универзално оличава вишевековни, можда миленијумски антипод живота – страдање без смисла повода и циља. Приповедач води и читаоца стазама којима проводи Новског. То је огромна, повратна, испреплетана мрежа кружница уздуж и попреко европског континента, при чему се не препознају ни почетак, ни крај, ни успутни центри гравитације. Новски је јунак који лута, стално је у потрази, али се не препознаје за чим. У једном тренутку, кроз саопштење другог јунака новеле, Киш га описује и овако: „Његов је говор поздрављен аплаузом, али један извештач са конгреса запажа одсуство жара и угашен поглед оног којег су некад звали бољшевичким Хамлетом.“ Писац настоји да опис карактера главног јунака предочи читаоцу на непосредан начин и кроз скенирање најтананијих мисли једног људског бића. Новски ни у најтежим егзистенцијалним моментима не губи осећање за лепоту света који га окружује, за ближе којима се посвећује, па ни за оданост творевини за коју се борио, а која га прождире као непотребну индивидуу.

Свет који је Данило Киш наменио Новском у овој новели препун је искушења, претешких за савладавање. Новски је изгубљен у механици завера и смрти, у систему у којем постоји „морална дужност лажног признања“. Фикција којом се писац служи, на жалост, има упориште у недавној историји. Револуција је дошла по своје. Неуки и неотесани преузели су власт у насиљу. Тријумфовала је проста сила над ерудицијом и грађанским манирима. Отменост је протерана. Космополитизам је једнако јерес као и противљење револуцији. Национализам је поништио опште вредности и колективни интерес. Материјална својина је постала светиња над светињама. Све напред наведено представља у неку руку и фрустрацију за самог Данила Киша. Колико год да је читалац посвећен анализи фикције у сложеним архитектурама новела, исто толико је омогућено и препознавање једног личног угла посматрања. Искушење сопственог искуства, лични успони и порази, вешто су уплетени у ткиво прича. Ово је свакако и Кишов оглед о самом себи.

Гробница за Бориса Давидовича представља изванредан пример ангажоване литературе при чему се на непосредан начин прате књижевна фикција и поступак, са једне стране, а са друге, степен друштвене (и политичке) ангажованости писца-интелектуалца. Баш као што је то случај са највећим бројем његових јунака у овом делу, тако и сам писац на неки начин страда због својих ставова, идеја и погледа изнетих у ангажованој књижевној форми. Лица смрти заузела су места на којима некада бејаху ближњи. Свет се очигледно покварио и све се више квари, па је човекољубље устукнуло пред бујицом ниских страсти и побуда. Данило Киш то примећује као интелектуалац и писац и супротставља се на свој начин. Хтео сам да покажем, каже једном Киш, како у врло различитим епохама постоји непокретна константа – свеprisутност љубави и смрти.

Пишући свој одговор на учесталу негацију достојанства и слобода човека, Киш практично гради и сопствени споменик у

историји књижевности. Он уводи постмодерни поступак у југословенску и српску књижевност на велика врата, али је, уместо лаким темама и лирским опсервацијама о обичном, бремену снажним сликама тамних предела цивилизације градећи аутентичан облик ангажованог књижевног мишљења кадрог да узнемири и покрене интелектуалне и стваралачке капацитете колектива који би требало да има једну универзалну идеологију – ја сам слободан човек а свет је мој дом.

Славица Д. ЈОВАНОВИЋ

ЗАВИЧАЈНИ МОТИВИ У ПОЕЗИЈИ ГОЛУБА ЈАШОВИЋА

Песник Голуб Јашовић достигао је пуноћу и зрелост у своме поетском изразу, који је увек био респектабилан, озбиљан, ослоњен на стожерне стубове његове поетике, а то су мотиви завичаја, отаџбине, а у новијим збиркама *Нешто као осмех* (2017), *Под Пакленом песма* (2018) и *Чемернице* (2021) ту је и мотив жене, песникове драге као путоводељице у чулно и ониричко, екстрасенз. Дубоко проживљени стихови овог песника сведоче о једној луминозној мушкој природи вођеној интелигенцијом, али и заносом, која је све оне драматичне, судбинске животне истине и емоције прерадила у сублимат од речи и стиха, оног заветног, који се оставља и прецима и потомцима. Дечачки осмехнут, страствен, еруптиван, али и архетипски нежан, склон дихотомији у распону од рањивости до херојског, личног чина храбрости и отпора, борбе, он ће, по сопственом уверењу, остати песник тврдих и опорих стихова, али његово срце га често надјача у еуфонији милоште и милозвучја. Принуђен да промени свој завичај за Шумадију и Стиг, он остаје песнички и душом везан за своју Метохију која често промиче његовим песмама у спрези са егзистенцијалним, рефлексивним, драгом, или пак једним дечаком који у својој чедности такође постаје лирски јунак.

У нашим разговорима, често сам чула како каже да Косово и Метохија нису само његови, већ наши, наша срж, матица, и тада сам схватила да он заправо говори о општем српском идентитету и колективном обрасцу који у лирском дискурсу постаје апотеоза. Је л' могуће писати оде без патетике, је л' могуће одужити се завичају једном усахлом сузом и озидати зиданицу од речи, уместо каменчића на гробу, одредити се за ревитализацију и васкрснуће уместо онтолошке таме. Песник Голуб Јашовић је и песник хришћанског опредељења и библијског искуства, понајпре, међутим, рационални утопист, и научник, лингвист, али и песничким преимућством разбарушен, бујан и расејан. „Будеш ли испевао ту песму како ваља“, вели Одисеј Демодок; и ми видимо на једној страни хероја који се припремио да закорачи у легенду, а на другој онога ко је овлашћен да му пружи руку и преведе га у свет који не подлеже заборава. У

томе су они упућени искључиво један на другога, и отуда се узајамно прослављају, залажући се за исту ствар, а то је само дело. Кад каже да ће Демодока, уколико му песма буде ваљана славити „више но икојег човека“, Одисеј нам личи на неког војводу који себи за живота подиже маузолеј, али нам се такође приказује под видом неког веома захтевног критичара који је одлучио да још једном темељито размотри своју анализу пре но што у суперлативима упозна јавност са делом песника кога је недавно открио. Напоследку, није ли Хомер у сврсисходности тог драматуршког решења пронашао и скривену могућност да похвали *Илијаду* без трунке лажне скромности, остављајући у томе пример следбеницима?“ (Б. Радовић 2011; 250)

Једна од Јашовићевих збирки зове се *Смртчевито опстајање* (1998), тј. упућује изазов смрти, кокетира са њом у песничком крешенду. Ова пасија, епопеја, посмртно је слово за родно село кога више нема на мапи српства.

*И Плављане ми одавно преплавише
Чврстиће га уз
Ђушку
Уђушкаше
(А тако није било
Док нас је било)*

*Гробови са каменом крстачама
Древних клесара
Брестовичана
Тежи од умрлица
У зенице ми
Ујамише
(Чуло се где и кад)*

*На Црквишту се удомише
Али их познадоше
И Ископаше*

*Чујем
Још се боје
Тога камена
(„Гробље ми покопано“)*

Макабристички плес изводи наш песник, обневидео од бола, али пркосан, прпосан, непорозан као онај камен, станац, међаш, спомен, кога се боје. Сав у интенцији достојанствене туге, али и ината, исконске борбе за опстанак и бивствовање, не само у филозофском смислу, или епском, већ физичком, свеприсутном. Цело село се укопало у један гроб, тако га је видео на корицама своје књиге, цео народ је плакао над сопственом трагедијом, само му је био потребан песник да то чудо опева. Голуб Јашовић употпуњује црну косовско-метохијску хронику која прати след старозаветних

појаца, али и епских певача са слутњом народног, завичајног бола, стратишта и грдног разбојишта. Стих Голуба Јашовића поседује унутрашњу драматичност, и тих је, и мук, и шапат, али и јаук у исто време, реверзибилан, сав у ретардацији минулог времена које се катаклизмички понавља. Без украса, јер орлови су црни, а мале птице шарене, без шараде и благоглагољивих јецаја и тлапњи, он задира у саму суштину трагичног и језички монолитног. Минималист, у овом периоду настасијевићевски сведен, он је сав у екстензији и експресији, као Мунк, као модерни песници убојите речи. Свакако модеран, лапидаран колико је то модерно, естетa, складан, у хармонији са својом песмом, високог тоналитета, високо подигнуте лествице за сваки критериј и укус. Распричаност је у овој раној фази за песника Голуба Јашовића мана, недостатак учтивости. Стил му је неоптерећен реториком, крцат емоцијама. Рационалист по свом професионалном опредељењу, научнички строг, у емпирији и каузалности, у поезији је инок, псалмопевац, курјак, соко. И ништа му не вреде његови закони и начела, кад у поезији постоји само један закон – закон срца.

*Купао сам зору
Хладним млазом
Са кладенца
Код Накланских дубова*

*Тога дана
Негде око цркве
Умираще киша
Црквени олуци
У грозници
Окиваху
Јецаје
(„Наклански дубови“)*

За овај микротопоним везане су многе легенде у којима се говори о чудним и чудесним појавама, које су обичним смртницима необјашњиве. Накланци верују да је на том месту било вилинско гувно окружено са неколико храстова које нико никада није успео да преброји. За време Првог светског рата, прича се, аустријски официр поред сваког дуба поставио је по једног војника како би пребројао дубове, али резултат је увек био различит, од чега је на крају одустао.

У овим чудесним и фантастичним сликама бола песник превазилази себе. „Јер најбољи пут до себе“, то је превазићи себе“ представивши, према томе, песника не као особу него трансперсонални медијум кадар да осети и искаже противречне и контрадикторне стране људскости. Ујевић је, чини се, сажето и прецизно изразио цео пут модерног песничког самоосвешћења тј. пут води до рембоовске спознаје о томе да „Ја, то је неко други“, јер „оно што човек који хоће да буде песник мора пре свега осталог да проучи јесте његова сопствена и потпуна свест; он истражује своју душу, он је надзире, искушава је, изучава је (...) Песник постаје видовит

прибегавајући дугом, огромном и смишљеном растројавању свих чула. Свим облицима љубави, патње, лудила; он истражује сам себе, он кроз себе цеди све отрове, да би сачувао само квинтесенције“, па до познатих елиотовских прокламација о неопходности песничке деперсонализације, забележених пре само неку годину пре Ујевићевог есеја, која већ аподиктички казују: „Прогрес уметника је трајно саможртвовање, трајно поништавање сопствене личности“, јер „песников дух је у ствари нека врста посуде у којој се скупљају и гомилају безбројна осећања, фразе, слике које ту остају све док се не окупе сви чиниоци који могу да се сједине и образују нову сложеницу“, и стога „песник не поседује личност коју треба да изражава, већ један одређени медијум, а не личност, у коме се утисци и доживљаји комбинују на необичне и неочекиване начине“, каже Томас Стернс Елиот.“ (Т. Брајовић 2000; 271)

Навикнут да му кроз песму кумови Његошем језде, да гризе камен и да се коље са псима, проговара и о женском. Ту је Богородица Хвостанска. Манастир Богородице Хвостанске или Студенице Хвостанске је некадашњи српски споменик из средњег века од кога су данас сачувани само темељи. Орнаменте, стубове и капителе разнели су локални Турци и Албанци за подизање својих кула (утврђених кућа). Откривено је још само једно ливено звоно у коме су биле скривене две плаштанице. Откривене су и у песми Голуба Јашовића стопе Богородице Хвостанске.

*Божје си слово
И аз и буки
И словисмо ти
Словеса*

*Ореол ти мраморје тамнички
Крај ногу ти
Савине воде
Безводе*

*Отаца ти сенке
Питају камена стопала
(„Богородици Хвостанској“)*

Све је око ње разрушено, пусто, спаљено, остале су само сенке отаца да чувају њена више имагинарна него стварна камена стопала. Поносан је песник што види њен ореол и што постаје сушта лепота и мисао која се не може сатрти. Свако слово је записано у камену и у глави, а камен има сећања. Он нам освежава ум, пркоси смрти, сведочи да нећемо сасвим нестати. Нема кончине, већ само каменог сна у коме одзвањају самогласници и слова Кирилова. Она су и јеванђелистар и крштеница и књига постанка и трајања. Нико је не може избрисати, ни људи, ни време.

Наш песник, самац и уклетник, Србин из Пећи, апатрид коме је једина домовина поезија, није нам донео у својим песмама легене

злата и бисерја, већ кострет и срчевину. Нама који никада, осим у сну, нисмо закорачили у те пределе његова поезија је помало егзотична, као када уху које је слушало хармонику и фрулу пустите гусле, иако је гусларска традиција махом херцеговачка. Не знам да ли је то срећа или несрећа за песника, стално га враћати у неки патриотско-поетски перфекат, али Голуб Јашовић је еклектик, по своме ткању сасвим модеран, а у билу архаичан.

У својим заветним песмама он одужује дуг, али држи и помен. Он, и отац, и син, својим прецима рођеним и нерођеним оставља знамен и реликвију свог суживота са рекама, планинама и црквама, биљем и небом свога завичаја. Причасник на светој трпези косовској, он још болује и Самодрежу и Дечане и Архангеле и Пећку патријаршију као што се над срцем својим самохраним болује. То жртвено јагђе нежним руном своје архипатетике милује његове стихове. Драма се вековима катастрофично заоштрава и стишава до потпуног мрака. Голуб Јашовић оставља нам мало библијске росе и своје песме уместо Аријадниног конца да пронађемо косовски траг у нетрагу ако нам заједнички завичај у облаке преселе.

*И Дечане
Оглодаше
Глођани*

*Без Павла
Чаме
Пављани*

*Ни жара
Ни бара
Барани*

*Хвостанци сузама
Омладе кропе
Рађају Шумадију
(„На Хвосну кост“)*

Хвосно је старији назив за северни део Метохије, простор богат средњовековним манастирима и црквама које су изградили српски краљеви и локална властела. Хвосно је простор који обухвата област савремених градова Истока и Пећи на Косову и Метохији.

Јашовићеви поетички механизми стилске хијерархије и субординације стиха, осебујне семантике и личне или надличне тематике одликују ову поезију. У њој је доста топонима што је наслеђе песникове професионалне окупације ономастиком, науком о именима. Он помиње места, села из околине Пећи, говорећи о њима „језиком који некако другачије звучи и нешто друго значи“ од свакодневног. Ти топоними постају лирска упоришта једне духовне географије и архитектоники песме која лети у сазвежђе језикословља и лепоте. Азбуковање духа првотна је замисао нашег песника, али

и оних чворишних тачака крвотока и била које усудно откуцавају. Откуцао је скоро последњи час катарзе, велике српске драме на Косову и Метохији. Зашто нам га отимају када је њихово, каже песник Матија Бећковић. Голуб Јашовић је песник свога народа, укорееен у његову хтонску и васионску честицу. Реконструкцијом његовог стиха стиже се до Орфејеве ватре, степеница до искона, подземља, генетског кода рода и племена. Фигурација песме окренута је ка контексту снажног интензитета, ватре, холистичке перспективе која своје референце налази у вечном, непролазном. У поенти црн у овим песмама болним, осветничким, јеремијадама он созерцава судбину српске, косовске трагедије.

*Праоци нас нерођене
У темеље уградише*

*На Бистрици
На води студеној...*

*Колевка нам Црна вода
У недрима Проклетија*

*На Бистрици
На води студеној...*

*Нисте вода као вода
Троручица
Чудотворка
Пећаршија, Архангели
Па Дечанског задужбина*

*На Бистрици
На води студеној...*

*Ја и преци нерођени
Код три крста
Расејани
Несабрани
(„На Бистрици, на води студеној“)*

Проблем рођења, сврхе, и оних карика у наслеђу муке и поноса, зноја и радости, огњишта и песме и темеља и прага и енигма оних нерођених – то је предиво ове песме. Колевка и крст, алфа и омега, у тој путањи од почетка до краја, у том контрадикторном замешатељству песме, попут великих мајстора, поставља песник Голуб Јашовић онтолошка питања. Занима га битак, разлог постојања, онај без кога се не може, *sine qua non*. И ту се свељудске дилеме ломе, одгонетају. Завичајна река Бистрица, завичајна планина Проклетије израстају до аксиома свете реке и обједињују се са светињама Пећаршијом, Архангелима, Дечанима. Све се завршава у есхатону где постоји само

та река и та планина и та задужбина светог краља за сва прегнућа људска код три крста, три прста, за оно што је Господ дозволио сада и овде и оно што ће се збити у Будућем веку. И нерођени, најстрашнији мотив у Јашовићевој поезији, присуствују народној катастрофи, породичном и етничком усуду.

*Сија Пештер црна
На црној Пешти
На Метоху
Крај Бистрице*

*А на Метоху
У Пештери
Инок Авакум
На длану
Усахлом руком
Старац
Ужди пловак
Ужесла маст
Обасја у тами
Требник
Другом шаком напита
Лестве
Ваља му сићи
Старачки
У келију
И храм
Брату Исаји
Сутра је
Васкрсење.
(„Црна Пештер на Црној води“)*

То је она пештер на којој се Свети Јован подвизавао, то је Јордан, то је слава слава, празник над празницима – васкрсеније. Песма има библијску конотацију у градацији подвига, трпљења и стрепње, који достижу климакс у поновном рађању. „Васкрсења не бива без смрти“, каже Његош. У традицији народне поезије и његошевског стиха и идеологије, у ритму свечаном и мелодији класичној, архаичној, стиже до евхаристијске радости. Након мука, песник жуди једну тиху сеницу радости и љубави и блакости и миља.

„Јер ако је Христос васкрсао зато што је Бог по природи, онда његово васкрсење нема никакву онтолошку важност за нас и за победу над смрћу за свако друго биће. Јер нико од људи и осталих бића није Бог по природи. Међутим, будући да је избављење тварне природе од смрти израз заједнице слободе и љубави човека с Богом у Христу коју обезбеђује Свети Дух, а не својство природе, онда сваки човек може да превазиђе смрт посредством Духа у Христу. Јер тог истог Духа Христос је послао после свога вазнесења на своје ученике и на све оне који слободно желе да приме овај дар. Христос, дакле, није само онај

на коме је Дух, већ он постаје и извор Духа Светог за све човечанство. Наравно, уколико то људи слободно желе да прихвате. Дух Свети, после Христа, прелази на људе као дар Христов, који сваког човека као личност, који га слободно жели, ослобађа од закона нужности природе, тј. ослобађа од смрти у Христу, тако што чини да постојимо на начин Христов, што нас сједињује с Богом Оцем, с другим људима и осталом творевином у љубави и слободи у Христу и чини нас као личности синовима Божјим. Дух Свети као „Дух заједнице“, својом делатношћу ствара заједницу, како творевине и људи с Богом, тако и људи међу собом у Христу, тј. ствара Цркву и на тај начин ослобађа све људе у њој од смрти. Та заједница је заједница слободе и љубави, заједница у Духу у којој сваки човек као личност не само да превазилази смрт, него достиже усиновљење у Христу, остварује обожење. Дух не укида слободу човека као личности, Дух Свети нас сједињује с Богом Оцем у Христу по нашој слободној вољи и у том сједињењу сваки човек и свако биће ће остварити своју бесмртност и свој лични и непоновљиви идентитет. Христос је спасао целокупну природу од смрти возглавивши је у своју личност, док спасење сваког човека као личности зависи и од слободе те личности и њене заједнице са Христом.“ (И. Мидић 2012: 179–178)

*Амброзијом
Китим чашу
Под Звечаном
Сакупљену*

*Гледам љубу
Страхињину*

*Боковима
Лахор маме
По обзорју
Бандолскоме*

*Три војводе
С Косанице
Са врх гроба
Праведнога*

*Прст упиру
На Пантину
(„Вили са Звечана“)*

Само је један град – Звечан и само је једно поље – Косово, каже Матија Бећковић. Попут хомерских јунака (у песмама у збирци *Нешто као осмех*, у коауторству са Славицом Јовановић, 2017), песник Голуб Јашовић испија амброзију под средњовековним градом Звечаном, познатим по тврђави коју је имао, са црквом посвећеном Светом Ђорђу коју је подигао Стефан Немања. У овој искричавој,

бљештавој питорескности, песникову љубу прате и три војводе с Косанице, Милош, Косанчић и Топлица. Гроб Праведника је пак преузет из косаничког ономастикона. Да је добар познавалац историје, песник потврђује и помињањем Битке код Пантине која се одиграла 1168. године између Стефана Немање и његовог брата Тихомира. Након ове битке, Стефан Немања постао је законити владар Рашке државе.

У споју љубавног и митског, песник своју драгу доводи у везу са косовским јунацима, поставља питање времена, митологеме и ствара ново време у коме она живи – надвреме. Спона љубавног и херојског егзотична је, ексклузивна и узвишена у поезији Голуба Јашовића. Она говори о том костићевском обрту у његовој поезији у којој се појављује вила из „дивног мрака“. Чудесно је како се она астрално и антиципацијски спаја са свим значајним догађајима из историје песниковог завичаја и његове личне иконографије – надраста мале, свакодневне сусрете и љубави и постаје историја и мит. Мистерија поетике аутореференцијалности је остављена песниковом заносу, јунацима и вилама, маштаријама песника Голуба Јашовића који попут каквог витеза своју драгу уводи у косовску икономију, као голубицу слетелу на његово раме, давну очараност „Бановић Страхињом“, друговање Марка Краљевића са вилама, Јашовићево љубависање као у старинском епу. А, ипак, све је ново и модерно у аутопоетичком нивоу где кружење потврђује непорецивост лепоте.

„Када је хтео да одреди дубину песничке имагинације, Шлегел је у романтичној иронији посегао за фигуром романтичарске бесконачности трансцендиције. Шлегелово виђење бесконачности поезије, али могло би се ту додати и виђење бесконачности љубави, везано је за романтичарску естетику узвишеног ума. Има ли узвишено да остане то што јесте, онда га мора красити једна врста неприкосновене трансцендиције, а то ће у исти мах рећи и да се трансцендентално не може коначно пренети на страну овог света. У књижевности је Шлегел тако пронашао ону врсту поезије која објављује саму поезију: објављујући је, она стаје на страну комуникације, имајући у објављеном необјављено тог објављеног, ово песништво постаје апсолутна, трансцендентална поезија.“ (Јерков 2010: 13)

*Када ти аброноша
На кућни праг
Донесе
Позив на гозбу
Ниси схватила
Да долазиш
Милутину
Или Радославу
Ко би га знао коме
На Грачаничку вечеру
Моји те дворјани прате
У сјају
Какав не виде*

Људско око
 Кнежеве узанице
 Прислужујемо Лазар и ја
 Замерише ми
 Велможе и себри
 Што ти пред Симонидом
 Целивам руке и стопала
 На земљи
 Тек купљеној
 Да се на њој
 Начини манастир
 Па Милутин
 Љубоморно зграбивши
 Данилов мач
 Заиска нашу крв
 Само Дечански
 Покривен
 Сенком наших целова
 Не рече ништа
 („Наша прва вечера“)

Песма алудира на чувену „Грачаничку вечеру“ косовског песника Радослава Златановића кога Јашовић у својој песми и помиње. У читавој песми апострофира својој драгој синтетишући круцијалне догађаје, декор и ликове косовске епопеје. У историјској и завичајној вертикали, песникова драга апстрахује сјај кнежеве вечере, последње слике српске величине и господства, многоградитељног краља Милутина и његову невесту – девојчицу Симониду, али и архиепископа Данила Пећког и Светог краља Дечанског. Сакрално наслеђе и софистицирано присуство историјске и фресковне и храмовне позадине део су програма ове поезије. Песник никада не банализује мит, нити га користи доктринарно, већ луцидно и рафинирано, симболички. Традиција и интуиција сажимају се у овој химни љубави. Попут древних певача, песник Голуб Јашовић и целов и ложницу, Ахилејеву, Хекторову или Лазареву и Милутинову види као сопствену пројекцију осећања и мисли једне особите и изузетне песничке љубави. Еволутивно адаптиран на косовску сцену и свечани тон своје песме која је експозиција љубавног чина, свете свадбе, али и неорелигијске причести на гозби кнежева и краљева и мученика и песника, Голуб Јашовић путује у преамбулу подвига и сласти. Он генерише историјске, епске, митске секвенце у свој љубавни сценариј. Сви феномени и сензације из завичајне прошлости треба да допринесу наднаравном догађају – чуду љубави. Свечи носе мачеве, краљеви завиде, кнежеви прислужују, песници декламују, цео косовски цивилизацијски и хуманистички ескорт удружио се да увелича сједињење песника и његове драге. Та вечера је и свети и световни чин, и заклетва и жртва.

„Оно што овој књизи даје посебан дар јесте наша историјска свест. Песници остају смерни и кад „најљубавније“ поју у портама

Пећаршије, Бањске, Грачанице. Не зна се да л' песничка пера дрхте над сенкама Милутина и Симониде, или њихове сенке дрхте изнад нас. И то је ваљда могуће само у царству поезије над косметским небом. Косметско небо никад ником није остало дужно, као ни земља његова и вода његова. А Голуба Јашовића и Славицу Јовановић је даровало и наградило.“ (М. Бакрач 2017: 58) То каже песникиња Милица Бакрач у поговору заједничке збирке Славице Јовановић и Голуба Јашовића *Нешто као осмех*.

Говорећи о песникињи Даринки Јеврић, проф. Даница Андрејевић каже да је она упркос политизацији и бучности косовске теме „постала песник интимистички схваћеног Косова и Метохије као долине плача која илуструје феноменологију косовског мита и опредељења.“ То певање и то мишљење тежи лирској синтези традиције и модернитета, индивидуализованој интерпретацији мита и симбола народне колективне свести као и „запретане митологије аутора“ (Р. Барт) и „метафизичког квалитета трагичног“ (М. Бахтин). Зато је феноменологија косовског мита управо оно синтетичко ткиво које сабира елементе народне песме, средњовековне књижевности и историје.“ (Д. Андрејевић 2021: 203–204) У неким деловима, ово се може односити и на песника Јашовића.

*Покушавајући
Да се ослободим
Вас и себе
За узапћеним оцаком
Куће и племена
Окаченим о врат
Тражим те данима
Пребирам годинама
Иштем столећима
По врлетима и пустињама
По небеским кошевинама
Савиним пасиштима
Међу Дашиним чобанима
Љевошким русалкама
По дубоким клисурама
И поречјима
Тражим
Тебе или себе
Тражим
Тебе Безимену
А сећам се само
Благог осмеха
И последњег погледа
Који наслутих нехотице
На површини воде
Девичког кладенца
На бледим шакама
У бистрој изворској води*

Твоје очи и твоју косу
 Гледам
 Жељени лик
 У сенци воденог таласа
 Подрхтавају силуете
 Краљице Симониде и Милутина
 Молим старца Авакума
 Да те помене
 На празничном молебану
 Онако
 Безимену
 И одох
 Са отвореним длановима
 Да те нађем
 Међу мудрацима
 Благајским испосницима
 Пећаршијским пештерама
 Међу ученим иноцима
 Како бих
 На крилима молитве
 Макар у полусну
 Наслутио писмена
 Аз и вједи
 Из твога имена
 („Не бих у песму“)

И молитва, и сан, и завет, и чежња, и аз и вједи, почетак и крај. Ово је Јашовићева *Песма над песмама*, у њој је и његов стари завичај, секуларски, црногорски, љевишке русалке, Дашины чобани, она прва колена од којих се броје, у њој је и Метохија, и Девич, и Пећаршија, место песниковог крштења и осењивања, и жена која обједињује све то у раскоши своје енигме, источника песниковог битисања. Ако је литература приказивање неприказивог, песник Јашовић у модерности своје поезије доказује да је то и њено иманентно својство. Ова песма зраком и осећањем и мишљу додирује чувену Костићеву песму, за коју А. Јерков каже „да је основна перспектива читања Костићеве објаве стварање песме као стварања суштине поезије.“

„Идући унеколико за оваквом херменеутичком инспирацијом, Хајдегер је у Хедерлину видео песника који управо ствара суштину поезије. Хајдегерове интерпретације су подложне критици, али је захтев да се суштина песника види у суштини поезије која обелодањује суштину песништва заправо ултимативан захтев до кога се мора пробити свако читање поезије: не ствара ли се у стварању поезије суштина песништва, то песништво би било само књижевноисторијски функционално. Гледано из ове перспективе, сасвим је јасна природа књижевноисторијског процеса у коме многе читане и популарне песме ишчежавају, а заједница читалаца и тумача, од чијих проблема смо кренули у ово истраживање, остаје привржена неким ремек-делима. Могло би се рећи да је стварање песме у којој се обелодањује

суштина поезије она особина која песника чини демијургом.“ (А. Јерков 2010: 13)

Основна питања Јашовићеве поезије су питања корена, порекла и крви, питање завичаја, питање жене, песникове драге, и питање настанка песме. На сва ова питања одговара песма „Не бих у песму“, итекако се забавивши и оним програмским, питањем саме песме. На ова питања одговара и Костићева „Santa Maria della Salute“, те се оба песника у својим страственим обраћањима и исповестима суочавају са вилама у визијама испуњеним аутореференцијалним искуством света. И једни и други стихови сведоче о светскоисторијској судбини субјекта, а потом о аутопоетичким силама љубави и песништва. Песници се баве *mimezism*, полазећи од фундамента, сопствених прапочела, да би одлетели у етар, *autoroezis*, своју икону света. И српство, и женско и мушко начело, и црква, и интимистички доживљај љубави стапају се у овим јединственим песмама у реликвије песништва.

С озиром на то да је песников завичај Косово и Метохија, што је и тема овога рада, морамо проговорити и о Јашовићевом односу према косовском епу, односно косовском завештању. „Сетимо се, пре више од четири деценије изречену констатацију Зорана Мишића да је „косовско опредељење пре свега и изнад свега духовно и песничко опредељење“. Косовски еп, поносно то изговара Мишић, није заснован на освајачкој охолости, већ на поносу оних који су оружјем духа савладали освајаче. Зато мит о Косову, и то модерна српска поезија потврђује, „премашује границе националног мита и својом суштином се придружује оним највишим творевинама људског духа, скупљеним у Имагинарни музеј једне јединствене европске културе.“ Проговарајући не више језиком критике него језиком чисте поезије, Мишић ће, имајући у свести и Ракићеве косовске песме, изрећи можда најтачније одређење косовског опредељења, управо зато што је у потпуности поетско: „То је љубав која остаје и када неме више љубавника, лепота која зрачи и када су нестали њени неимари, сан који обасјава јаву и када су у свом пламену лету изгорели сањари.“ Нема сумње да ће дијалог са косовском традицијом у српском песништву бити један од кључних момената српске поезије у деценијама које долазе. Перцепција косовских песничких веза Милана Ракића и Васка Попе на први поглед знатно је отежана због очигледне разлике у самом песничком изразу – стиху, језику, метафорама, песничким сликама.“ (П. Петровић, 2016; 22–23)

Песник Голуб Јашовић не проговара директно о косовском епу, ипак на његовој грађанској вечери су и Лазар и Милутин и Симонида, али и песник Раде Златановић и Јашовићева драга због које се све то збива. Не бави се хронологијом, као епски певач, ни експлицитном дидактиком, као неки гласници од њега. Ипак, многи актери косовске драме су у његовим песмама, и Милош и Косанчић и Топлица, али у дуалистичком контексту, имплицитно дати као причасници једне друге тајне – тајне љубави. Немогуће је песнику Јашовићу да пева о своме завичају, а да не пева о косовским репресалијама, да пева о својој драгој, а да не пева о косовским јунацима. Он, међутим, није

догматичан, ни статичан, његова жижа се помера на сентименталној скали од асоцијација на давну прошлост, еманације поноса и љубави, до жала за садашњим страдањима и овековним мукама косовским које се на точку судбине враћају. Задојен Његошем, још у младости, песник Јашовић је традиционалист, патриота, али његова поезија се шири попут концентричних кругова у нове и нове емотивне изазове и мотиве који превазилазе инертност у речи и мисли. Косово за Јашовића није само бол, већ и радост, и у том непреболу српском за њега се нова звезда рађа.

Голуб Јашовић својим кондензованим стихом, својим гејзиром осећања која се емирају на све око њега, његову постојбину, рођаке у низу, манастире и свете воде, на песникову драгу и читаву творевину, поклања нам свој најличнији брeвијар, сав у дијалектичком замаху, од крхкости до дивовске снаге своје зрачне мушке природе, дарује нам песме изузетне поетске виртуозности и имагинације. Песник Голуб Јашовић много је читао нашу народну епску поезију, средњовековна житија, много је осећао и састрадавао са својим завичајем метохијским, изговарао молитве у црвеној Пећаршији коју данас чувају страни војници у граду у коме нема више Срба, много је волео и чезнуо у својим врхунаравним љубавним песмама за косом и очима и рукама своје драге коју изједначује са краљицама и вилама. Осећајан и виолентан, без сладуњавости и ефемерности прозаичног, он је сав у битном, судбинском, узвишеном. Са мотивима завичаја често је у овој поезији везана и архитуга, нативистички трен, док је завичај у љубавним песмама свето сидриште, лука спокоја и блискости која се генерацијски спаја са жуђеним ликом. Иако у свеколиком српству Косово и Метохија симболишу грдно разбојиште и тужну матицу славе и пораза, песник Јашовић је песник који улази у светлост. Његове песме обремене дрeвним наслеђем и болом, завршавају се у оптимистичком кругу васкрсења, радости и љубави. После свих мука његових предака и суседа раскућених, после свих трудова егзистенције, ратова, формалне окупације, песник види свој завичај у српском духовном и физичком простору, у слободи, истини и правди.

Стефан АЋИМОВИЋ

*ЕЛИСТА, КАЛМИКИЈА
Лотосов цвет из „Града шаха”*

Пут у Елисту, монголски истурени одељак у оквиру Руске федерације, тачније седиште републике Калмикије. Сем (пре)великог и веома знаменитог будистичког храма, немам неких већих мотива за ово путовање, изузев да се мрднем из студеначке принудне келије. Уствари, постоји још једна, не баш занемарљива, историјска веза Калмик(и)јанаца са Београдом. Припадници овог монголског племена, њих пар стотина сигурно, имали су право називати се у једном периоду својих живота, *белградчанима*, *белградкињама* и *белгра(д)цима*, речју – становали су, проживали како би руским рекли, у оквиру предатних граница *Nandoralba*, Дар-ел-Цихада, једном речју Сингидунума (Београда). Калмици у српској емиграцији, били су највећма Маломокрољужани, а настањивали су и Славујев венац, Булбулдер (Крст), околину Цветка, па и Карабурму. Становање Калмикијанаца, илити једноставно „Кинеза“, како су их звале комшије из Малог Мокрог Луга, међу српским престоничким живљем представимо овде, најсажетије кроз два минијатурна исечка из домаће предатне штампе.

Цингис-ханови потомци прославили су јуче десетогодишњицу будистичког храма у Београду.

(...)

И поред дебелог блата које треба газити да би се дошло до будистичког храма, на калмичку свечаност искупило се доста њихових пријатеља Београђана, којима је симпатичан тај радни свет који до свакодневног хлеба долази најтежим физичким радом, задовољан малим и са источњачким миром у души. (...) Претседник Друштва за спаљивање мртвих „Огањ“ г. др. Воја Кујунџић био је такође међу њима, јер су стари Калмици спаљивали своје мртве све док нису постали поданици руског цара. Руси су им забранили ритуално спаљивање мртвих, али култ спаљивања остао је међу њима, само је то спаљивање вршено симболично: њихови свештеници, како је један од њих јуче објаснио, приликом сахране цртају на хартији човечић лик са почетним словом умрлог, спаљују ту хартију на кандилу, па

пепео мешају са земљом, направе од тога малу пирамиду и бацају је у чисту текућу воду.

– Ако догодине добијемо крематорију у Београду, обећавам да ћемо вас све спалити! – најавио је јуче калмичким свештеницима претседник „Огња“ г. др. Кујунџић.

(...)

„Пре десет година један Београђанин. г. Милош Јаћимовић помогао је Калмицима да подигну своју богомољу. Он им је ставио на расположење терен у Малом Мокром Лугу, у близини њихових кућа. (...) На 300 душа, колико броји колонија у Београду, има шест универзитетски образованих људи, међу којима и два лекара. На универзитету студира још шест младих Калмика, а 16 мушкараца и девојака учи руску гимназију, једна млада Калмикиња учи српску гимназију. Највећи део мушкараца ради рабацки посао, док се жене истичу као врло стрпљиве кројачице, и велики број је запослен у радионицама за војну одећу. Они се полако мешају са становницима Мокрог Луга. Мешовити бракови нису реткост.“

Током обиласка величанственог будистичког храма недалеко од центра Елисте, провео сам се одлично, захваљујући и провиђењу – што је богобојажљива служба била баш у току. Посматрајући вернике у преданој молитви, са унутрашњег (повисоког) балкона, утонух у пријатно, медитативно расположење. Макар на кратко. Пре тога, један чова на улици, чича од шездесетак с наочарима за сунце и набораним челом, под штркљавом седом, уредно подшишаном али ипак непоколобљебиво(м), азијатски таоликом косом у стремљењима к стражарском ставу, препознаје у мени странца, и неком необавезном опаском, најављује нашу конверзацију, уто већ започету. Прича ми овај човац, питајући успут одакле сам и који ме добри ветри наносе, прича о изразито ратничкој, отпорашкој природи њиховог национа (Калмици су изворно Торгути, Ојрати, Западни Монголи), на симпатичном, азијски крутом руском језику. Нисам инсистирао да приповедање нарочито преузимам, увиђајући његову жељу да казује и буде (са)слушан. Добро се разумемо, иако ја не наглашавам ситан куриозитет – да су припадници калмичке имиграције, копали темеље за палату Албанија, један од симбола најужег центра Београда, као поштени надничари. Драго му је што нисам пао с Марса, свакако, знам да су за бароном Врангелом и заједно с донским козацима и другим егзистенцијално угроженим саборцима поражене стране (у страшном грађанском рату), Калмици морали у егзил, јер се код куће црно(-црвено, с брковима) писало... А београдски су калмици, по природи вешти са коњима, давали „из себе“ престоничке цокеје, кочијаше – шофер(ат)е.

Свашта што је симпатичан човек испричао о ратништву, том праисконском гену потомака *Чингисхана* – да јаше, да се бори, да буде храбар и да живи у покрету, са својом стоком и шаторима, подстиче моју визуализацију вацре (тибетански: рДо-рје), важне сакралије при ламаистичким обредима чији је један примерак и у негдашњем београдском будистичком храму на Пашином брду (тада

периферији а данашњем Учитељском насељу) коришћен/-а. Калмици су као вацра, симбол удара грома, тежње к апсолуту, једна непобедива истина; слика локалног талентованог умјетника Очира Кикејева, сва у наранџасто-жутим тоновима; уље се зове 'Срећа', на њему су човек и жена, сваки на свом ату, *Калмичка* у црвеној мајици, и зеленим удобним панталонама, боса на неоседланом белом коњчету, које пије из реке заједно с нешто мањим риђаном, а јаше га партнер људске женке, такође Калмикијанац (у жутој кошуљи, са све крагницом). Још неколико коњских грла слободно млате у позадини, по тој упадљиво жутој степској подлози, док се преко реке у даљини назире брда, од којих се средње далека сеновито зелене (то мора да је прапостојбина, тамо далеко још иза брда: Монголија). Вацра подсећа на два лотосова цвета, који имају право да се отворе и пруже латице, а стаблику деле, за тај средишњи део скиптра и свећеник сигурно држи (се), док у холивудској интерпретацији из 90-их, оно живо, разјарено држало Џингис-хановог бодежа који васкрснут долази у US&A да би му се супротставио стрип-јунак Сенка (*The Shadow*, режија Расел Малкахи), дакле тај руковатач зачараног бодежа који крвожедно уједа шаку глумца Алека Болдвина, може да подсети на вацру, но то је само претерана шизофренија агресивних западњака, и још насилније им кинематографије, иако је редитељ пореклом Аустралијанац, а (крајњи је) јужњак и по још неким животним изборима, такорећи; но како било – вацра јесте симбол грома, бљеска и чистоте, златна идеја о процишћењу, и непотребности враћања.

На овај пут, бла-бла каром, интернетским ауто-стопом, пођосмо врло рано, готово зором, а шофер се звао Едуард – пише се Здуард, баш као и *почетна буква названија горада Злисты*. Био сам први путник, рече ми Едуард, да ће бити још неких касније или пре, но први сам па могу сести где год пожелим, и ја пожелех да седнем позади. Ослобођење од круте стеге појаса, уз следствену смањену позорност к самој војњи, те шоферовом профилу и дугачком асфалту који нам следује, задња клупа је готово увек бољи избор (да не помињемо рукодржаче, изнадпрозорне драгоцене руковатаче, којих каткад уме да нема над вратима предњих седала). Недуго пошто се извезосмо из Ростова на Дону – мажени пипцима јутарњег Сунца, уђе једна цура на некаквом измишљеном стајалишту, и седе напред уз (заиста) минимум комуникације с било ким од присутних. Дотад сам се већ био солидно *познакомил* с возачем, али пошто је придошлица пореметила безбрижност установљене атмосфере (а можда смо већ сасвим довољно испричали за кратко време), говорење се прореди, тако да сам у полудремежу наставио пријатно, благопроптајуће трукцање. Возач умерен и поуздан – није било стрепње од инцидената било које врсте. Након још неких па можда и два сата, каже Едуард сад ће овде ускоро да уђе још један путник, а и време је за малу паузу, да се протегнемо. Рекох, бајно – велики сам љубитељ пауза сваке врсте. Стадосмо на једном ћошку, рачвању путева где се може прецизном окуком и пут нешто опскурнијих, *сельских поселений*, док ћемо ми строго право, за Елисту а понеко и даље, у Астраханску област,

предеде становања кудравог пеликана, где плива небројена јесетра, у јатима. Стиже однекуд и путник. Била је то, итекако путница, висока, витка и црноока, појави се не разумех иза које бандере и рече нам, уз осмејак – *Здраствујте*.

Привјет, одговарам (већ смо на ти, *мы же на ты – мы женаты*).

– Настја, од Анастасија.

Није била претерано причљива, ова вижљаста, дугонога принова, али је с пажњом пратила нараторова природјена настојања (којих је се тешко ослободити) да забавља – увек за забаву, незнатан животни избор као танушан покушај одговора на неумитну пропаст света. Тако да смо се фино слагали. Уз све чешће Настјине осмехе. Из широког асортимана пића која сам имао спремним за ово путовање, А/Н одби квас, међутим није тако било са соком од нара („Боја нара“). На њеном је лицу било тако мало словенског, ако и ишта (готово ништа). Такође јој је недостајало и традиционалне округлоглавости руских девошеч, што и није било згорег, уопште узевши. Пријало је персијанство, притајено генетско источњаштво (уз, за њихове стандарде, ипак подуже и мршавије ножице)... Морамо наставити добро отпочету комуникацију, у име шаха, и свих честитих шахова.

У једној од општих пауза у путничком општењу (бленути кроз прозор није било много интересантно, сем транзиције потпуне равнице ростовске области у нешто суровију калмикијанску степу, дешавања су била ретка – фалиле су само лобање сајги, са необично равним, малтене шаргарепастим роговима, уколико би то мушки био, покојни добри носоња, како би *пустахи(ја)зам* споља добио некакав карактер, макар и тај дивљезлокобни), мисли ме погнаше у правцу недоумица – да ли би Асја уопште могла да се, у оних 6 м², по хоризонтали, удене (собичак у „хотелу“ који сам резервисао, од свега 6 квадрата, чак се и сам пансион звао нешто у том стилу). Док смо се издалека, све више приближавали територијама на којима станују и симпатичне сајге, највеће носоње међу антилопама (*Saiga tatarica*), Н/А је изводила кратки *сеин* шаливих селфија, који је подразумевао очигледне пародијске испаде према овој страховито бесмисленој пошаст, која је баш досезала свој (дотодашњи) глобални врхунац популарности. Дугачке те ноге њене, беху прави репови, змајевски. Танани, обрнути рогови сајгијски. Сајга је један врло носати четвороножац из још веома одабранијег друштва животињки које слободно ходају овом планетом, у континуитету још од доба неандерталаца, све до ХХI века. Занимљиво би било сањати, макар једном, продрети у сан једне сајге, уверити се нема ли тамо неких узбудљивих распиштољених, говорећих а ипак јестивих келераба сутрашњице, тобогана, урагана, дивовских земних црва, с тробојним лилихипом уместо игле за кравату. Ко то може знати, шта сањају татарске антилопе, које у годишњој селидби прелазе и по тисјач километрова на танушним, лелујавим ножицама – мерили су то (мировни) посматрачи у Казахстану, пре свега.

Смешним носоњом с питомим окицама, мање Сираном а више Бобом Роком међу антилопама, сајгу одређују изузетно простране,

сармасте ноздрве, које лети служе да филтрирају исувише прашњав ваздух (што га миграције крда форсирају), док га зими, удишућег, загревају. У тзв. класично доба, сајге су везиване за Скитију а називали су их још и колос(има), мислећи ваљда да воду пију на нос.

Асја, Настја, Анастасија. Ајсија, као Астана сија – подсећа ме на нешто патинирано-рафинирано, како је продавац нара говорио. Или то беше Баку, златом опточен сав, такозвани Вегас Истока? Хоће ли неспособни Европљани научити икад макар основну топонимију средњоазијских држава, с њиховим уваженим престоницама. Њен је нос имао извесну оштрину, прегиб и нарочиту црту, али не сасвим појмљиву, нешто сложено и тешко сазнатљиво, асиметрично и прикривено, византијску каквоћу, судар Грчке и древне Персије; *непањатност [непанятя], не понимаю (...)*

Овим камиљим пределима, сувоњавој земљи пусте монголо-татарске степе, земљи двогрбог вербљуда [*двугорбый верблюд, Camelus Bactrianus*] сасвим леже козачки, сетно-равничарски стихови: *Ой ты, степь широкая (...Ох ты, степь раздольная! Ох ты, Волга-матушка, Волга вольная!)*”). Сурова степа, где се само под јуртом (ноћу), и на коњу може преживети (дан). Има у њеној појави то нешто персијанско, само јој црно марамче фали (не нужно чадор, довољан је и хиџаб). На њеном лицу, дражи средњоазијске, дубоко засићене црнилом зенице (слуте на нарска расположења, беличасто цвеће и црвенкаст чај, из стаклене чаше). Дивљи ветар, то се тражи, а не сва она тачност, досадна (парадоксално, тако руска – иако више формална, тек онако, обећана тачност која не значи ништа, само тако воле да говоре – слабо ми је ишло схватање упорног инсистирања на тачности, које сам често на руским територијама сретао, без много оправдања у тзв. реалности).

Проговарамо по неку, на горњем етажу храма, где смо се (као случајно) срели Асја и ја (уствари сам је видео још раније, па се са друге стране попео степеницама, ради нешто бољег *мизансцена* овог „случаја”). Радостан сам, јер је њено интересовање све јасније, приметно договарамо се за каснији чај или кафу, она и даље не говори превише али одобрава сва моја б(у)ла(бла)жњења.

Види значку Чехова, на једној од ручки мог леђног ранца, и кроз смех испали: значка!

Ко је то?

– Чехов.

Кљова!

То су биле добре вести. Иако не разумех то ново слово, морало се да одгонета...

– Что такое (что значит)? Каква сад кљова...

– Готово исто што и кайф, круто – дакле кул.

– Аха.

Она почиње да, мало по мало, све више говори, каже да је путовала, била пре пар година и *в Хорватији* и *Србији*, каже да *ей там понравилось* (очень! Јако јој се допало). Е па, имам ја ту и избор из Чеховљевих прича, тако да можемо разглабати о том, уз успутне лекцијице *сербског језика* – што је такође поменула при лексиконском набрајању интересовања. *Договорились*.

Прво ћемо да се нађемо у једном локалу (који су прилично ретки), где се у духу натегнутог хипстеријума служе класни чајеви, и други освежавајући напици. Кафе-договор (већ) обећава, то је симпатичан разлог за малу радост и дашак, свеж лахор неког бољег живота, што је и више него довољно, за ову опустошену душу.

Она је у ствари из Украјине, очинском линијом. Иако никако не успевам да погледом обухватим, до краја обликујем њен наочити нос, у околини златног Буде, све ми остаје измагљен и ветровит, невидљив као громобран (свемира). А њој је много шта што ја говорим, смешно, и као да жели да ја дишем боље, слано море, а ко зна како и да ли она добро дише, и које су је муке изједале. А које је сада, комарице боцкају и срчу.

Но, говорим све како треба, ту је и намера да се иде у такозвани „Град шаха“, *Город шахматъ* – локални музеј шаха, сутра, то је под обавезно.

У угоститељском објекту, Асја грицка златни, срцолики привешчић на танком ланчићу. Док ја листам некакве часописе, модно-архитектуралне, литературу фризерског салона, но ипак и ту налазим пословице, књижевност је као и сама жеља за животом, непобедива, њени су пици бесконачне дужине... у интервалима резигнације, хватање за сваку реченицу која слуги на путоказ, смерницу, треба ми да ме једна узме за руку, и поведе неком улицом где је радост и у којој Сунце сија (ништа премного, такорећи исто што је и један остарели Микеланђело, од живота тражио). Ипак, док највише горимо и иштемo, и у највећем нестрпљењу, потребан је дашак стрпљења, дуг уздах, без журбе да се издахне, још дужи издисај (по могућству не много аудитиван, старачки). Часописна гнома из листања стоних публикација масне штампе, у кафићу, била је:

Избавление от ненужных вещей и уборка освобождают от лишнего и позволяют переключиться на то, что действительно важно. (Курталисање од ствари неважних, и чишћење, ослобађају нас сувишна терета и омогућују да се преусмеримо на оно, што је заиста важно.)

Наручио сам пасји трн, врсту чаја тј. охлађеног компота од *облепихе*, из плода грмасте бобичасте биљке која се назива још и вучја трава, вукодржица, чије ме наранџасте боје, или сјајне, тамно жуте – својом живом егзотиком и пуноћом изнова увесељавају. Свици међу грмљем, у јатима. А и укус им је специфичан, са извесним гумено-лепљивим квалитетима, уз незаобилазни освежавајући, зујалачки додир пчелињег света. У Сибиру пасји трн зову још и сибирским ананасом, а у општој распрострањености кроз руски језик устаљен је термин *облепиха*. Пуним именом *Облепиха крушинов(идн)ая*, јер се, када плодова има много, ствара утисак да су облепили гране, својом незадрживом, наранџастом начичканашћу. Код Хипократа још, има помена, од *hippos* – коњ, и *phae* – извести на светло (*Hipporphae rhamnoides*), облепихом су хранили Стари Грци коње (чим се изговори синтагмица пресветла: „Још су Стари Грци...“ то долази као неки непорециви, вечити доказ бесмртног квалитета, практички гаранција за вечност), коње који су били желудачно болећиви, давали

су им те наранцасте бобице а ови су се брзо опорављали, и још им је длака добијала додатни сјај. Убрзо схватише да могу вукодржицом да хране и здраве коње, длака све сјајнија, јуначко здоровје стабилније. Без шале, пасји трн је готово па чудотворна биљка, што се тиче по-здравље-лековитих својстава, да не улазимо сада у разбрајање омега-масних киселина (...) „На Тибету уље пасјег трна зову уљем живота“; дакле, и без ових енциклопедијских.нет предзнања, и раније сам понекад, чинио добар избор – за добробит срца, и желуца, међу којима је свакако чврста греда што повезује два седишта на супротним крајевима једне клацкалице.

У такозваном граду шаха (*Город Шахмат*), необичном комплексу изван обода централне урбане целине Елисте, време је стало. Одржала је се ту 1998. шаховска олимпијада, велики догађај којим је дугогодишњи председник ФИДЕ и председник Републике Калмикије, милионер Кирсан Иљумжинов скренуо пажњу шаховске глобалне јавности, на *горад* Елисту. Шах је у Елисти део обавезног основношколског образовања – није тек изборни предмет. Данас је централно здање овог омаленог такорећи града, у ствари формално заокруженог и одвојеног насеља, већим делом претворено у национални калмички музеј, док је у једној од кућа прекопута, у три-четири собичка, смештен музеј шаха. Остатку изворно шаховске колоније – у којој су за време трајања турнира 1998. становали учесници – шаховски велемајстори и шампиони, пренамењена је сврха. Једна од најнапуштенијих зградаца је хотел, а остале показују поприличан немар. Назире се судбина напуштених одмаралишта из совјетских, или југо-времена, чека иза угла, без журбе и нестрпљења вреба: *гори живот, да горад шахмат* „зграби, попут тигра“. Мемљивост као уобичајена, темељна категорија соц-прошлости, и којекаквим транзицијама усмеравање, неизвесне будућности ослабљењих компаса.

Ипак, у унутрашњости шаховског музејчића, који се ипак нешто боље одржава од остатка насеља, помаљају се занимљиви експонати. Да није било Асје, питање је да ли бисмо поставку уопште и видели, јер се испоставило: нерадни дан музеја, међутим на локалитету зетечену посаду, госпођу секретаричног типа и *сотрудника службы безопасности*, Асја је уз минимум труда шармирала, те нас пустише унутра, и у време нерадно.

Сем масивног, дрвеног стола за којим су дељени велики мегдани, попут мечева А. Карпов – Г. Камски, за првака света '96, или В. Крамник – В. Топалов, првенство света 2006 – над којим бди рошаво, камено лице председника Иљумжинова, односно његов везени лик на тепиху окаченом на зид – две ствари ми још закупају пажњу: шаховски комплет стаклених фигура, који су поменутом владару поклонили представници Северно-кавказке железнице, естетски јако упечатљив поклон.

И, кутак посвећен Мађионичару из Риге (имао је и надимак „Гусар“), најкреативнијем офанзивном генију шаховске игре, прваку света у шаху, великом Михаилу Миши Таљу.

По образовању филолог, омиљено пиће коњак. Вероватно и последњем изразито романтичном карактеру, који је упркос постојаној

дијети од две-три пакле Кента дневно (а био је и тзв. љубитељ добре капљице), у незапамћено фуриозном маниру (нарочито играма на Турниру кандидата одржаном у Југославији '59.), досегао и највиши степен, поставши *чемпион мира по шахматим* (1960/61). Познато је да је Таљ владао и српским језиком, читао је и врло солидно говорио, осамдесетих је и даље обичавао да долази код нас, и ван турнирских термина. Волео. И био вољен, вероватно као ни у једној другој земљи изван СССР. Кћи Жана памти да јој је Миша понекад у кући причао неке приче на српском. Међутим, да је у Спужу 1989. (на Бадњи дан) основан шаховски клуб „Михаил Таљ“, појма не имадох.

Калмици су некоћ имали своје верско средиште близу Астрахана (Калмицкиј базар), где је пре октобарске револуције живео Велики лама. Чеховљева кратка прича „Драматург“, тако је А. одабрала. Дрвена зграда главног светилишта у том крају имала је унутрашњост украшену са седамнаест слика на свили. Из пансионског лобија да не кажемо фоајеа смо ипак прешли у 6 квадрата. Уз већа стална светилишта они су имали и покретљива мања светилишта у јуртама. Као припадници секте гелугпа признавали су за свог највишег религијског вођу тибетског Далај-ламу. У њему су видели инкарнацију *бодхисатве Авалокитешваре*. У кућу, раније храм у некадашњој Будистичкој улици, касније названој Будванском, уселили су се други станари.

Око, а и пре године 1950. срушили су кулу светилишта (београдског будистичког храма), приземље претворили у Дом културе, где су приређивали састанке и свадбе. Српски јој је одлично ишао. Смејуљила се мом крутом, одсечном нагласку. Касније је у тој згради месна заједница имала своје просторије, да употребимо световни израз за јурисдикцију Социјалистичког савеза радног народа. Касније није било потребе ништа да Настји више шапнем.

Међу гостима београдске пагоде, била је и калмичка принцеза Нирцидма Торгутска.

Док пијемо филтер кафу из апарата, сунце се пробија кроз подневне облаке, и најављује лепши дан, испуњавајући златним беласањем полукружни простор лобија хотелчића (хотелског лобичића, много пространијег од оних 6 квадратних метара собичића), подељен на неколико тзв. сепареа (по лобију се хотел познаје), од којих је једино наш пун зоре у грудима. „Почастите се изнајмљеним које имате, не завидите јаком, богатоме, јер иза зоре увек долази залазак сунца“ – певао је, Омар Хајам. Каже још и: „Не бој се шта време спрема преко ноћи, / не бој се шта стигне, јер ће најзад проћи; / уживај то време што се сада нуди, / не мисли о прошлом, пусти шта ће доћи!“

Пре него што ће сутрадан Н/А наставити своје путе даље на Исток, за Астрахан, Самару и Казан, даља одредишта у њеном немалом ђиру који је почео из дома, па тек онда кружно, к Нижњем Новгороду и Москви, те назад ка Украјини и најзад, Харкову. Све указује на то да је у њеном бићу фаза изразито транзитна – посао би мењала, а без путовања, *ан женерал*: смирења нарочитог нема. Покрет као непходност, да би се преживело

Џон МИЛТОН

ПЕСМА МАЈСКОМ ЈУТРУ

Сад Зорњача јасна што је весник дана,
Са собом води с Истока, разиграна,
Мај цветни, из чијих се зелених скута
Расипа примула и јаглика жута.
Поздрав бујноме мају што буди
Радост и младост и топле жуди,
Гајеви су њиме одевени,
Брег и дол њиме благословени.
Те га Песмом раном поздравимо,
И да потраје нам пожелимо.

Роберт САУДИ

С МРТВИМА СВОЈЕ ПРОВЕДОХ ДАНЕ

С Мртвима своје проведох дане;
И где год да око мене
Успутно ми поглед ока стане,
Видим главе ја чувене;
Пријатељи то су ми одани,
С ким у збору пролазе ми дани.

Сву срећу своју ја делим с њима,
И све своје блажим жали;
Док срце осећа, ум поима,
Кол'ко су ми они дали,
Ја бих сузом лице оросио
И захвалан њима сетно био.

С Мртвима ми мисли, с њима живим
У добима давно свелим,
Мане им кудим, врлом се дивим,
Страх и наде с њима делим,
И што год за наук од њих има
У њиховим нађем ја делима.

С Мртвима ми наде, а и ја ћу
За недуго к њима поћи,
И заједно с њима путоваћу
Кроз будућност што ће доћи;
И сад овде име оставити,
С надом да га време неће скрити.

Џорџ Гордон БАЈРОН

И ЕТО КРАЈА НАШИМ ЛУТАЊИМА

И ето краја нашим лутањима
Кад остајасмо све до у ноћ касно,
Мада нам срце још љубави има,
И још месец небом сија јасно.

Сечиво сабље жељно је замаха,
Ал' тело душу не може да држи,
И срце мора да дође до даха,
И Љубав себи одмора да пружи.

И мада за се љубав сву ноћ има,
Дан прерано доноси пораз мрака,
Ал' дође и крај нашим лутањима
Под окриљем месечевих зрака.

КАРОЛИНИ

Мислиш да сам мирно твоје дивне зене
Тада с пуно суза, гледо док молише,
Уз уздахе многе, да останем мене,
И од самих речи што рекоше више?

И с пуно су бола биле сузе твоје,
Кад нам љубав паде са престола свога,
Али је и, драга, болно срце моје,
Тукло пуно туге, попут срца твога.

И кад су нам лица жарко јадом сјала
А уста нам наша приљубљена била,
Та суза из твога ока што је пала
У сузу из мојих очију се слила.

Ти жар не остети мог образа врела,
Јер се твоје сузе разливаше њиме,
А када си потом да говориш хтела,
Кроз уздахе само рекла си ми име.

Али залуд, драга, сузе проливамо,
И залуд рад судбе душа нам уздише,
Јер сећање нама преостаће само,
Али и због њега плакаћемо више.

И још једном, највољенија ми, збогом!
И ако не можеш, да бол свладаш сада,
Ни да срећу будиш у сећању многим,
Заборав је стога, једина нам нада!

ЕПИТАФ ЈЕДНОМ ПСУ

Крај овог Места
положени су Остаци оног
који је имао Лепоту без Таштине,
Снагу без Дрскости,
Храброст без Суровости,
и све врлине Човека без Мана
Ова хвала, исписана на људском Гробу
била би празно Ласкање,
али овде заслужено стоји у знак сећања на
БОУСАНА, ПСА,
који је рођен на Њуфаундленду маја 1803,
а угинуо у Њустиду 18. новембра 1808.

Кад се горди Син Човека Земљи врати,
Ничим славан, али Родом он познати,
Вајар велелепне урне изодлива,
С именом уклесаним оног испод што почива.
И на крају, Спомен гробни за њ казује
Не то што беше, већ што требало је.
Ал' Пас сироти, у животу друг одани,
Што први дочека и први одбрани,
Верно срце што је срце самог Господара,
Што за њега само живи, дише и изгара,
Без почасти иједне пада, неприметно,
С душом својом испред неба затвореног,

Докле човек, инсект ташти! за се опрост
Само чека и присваја неба благост.

О човече! што има те тек један трен,
Ропством унижен, влашћу искварен –
Оном ко те позна, појава си гадна,
Праха оживљеног ти гомило јадна!
Љубав ти пожуда, другарство лаж ти је,
Речи ти дволичне, а срце верно није!
Ћуди си злобне, тек празно име ти си,
Да ни звери дивље ти достојан ниси.
Ко случајем крај урне се ове збио,
Нек продужи – нема ког би ожалио.
Гроб ми друга овај камен означава;
Имао сам само њега – ту он спава.

Џон КИТС

О СЛАВИ

Слава, кô блудница, никад се не даје
Неком што понизно преклиње и моли,
Већ пода се оном који и не хаје,
И мирном ће срцу теже да одоли.
Јеђупка је она, и с онима који
Без ње нису свикли никад се не дружи;
Неверница, што им шапате не броји
И за чију молбу мисли да је ружи.
Да Јеђупка права она је то знајте,
Љубоморном Потифару рођака је та;
Песници жални! Мило за драго јој дајте!
Песници бедни! Зар сте ума луда?!
Реците јој збогом, с поклоном у луку,
Те ’ко јој се свиди, пружиће вам руку.

Ралф Валдо ЕМЕРСОН

БАСНА

Измеђ’ горе и веверице
Јавиле се размирице;
„Мала наметљивице”, веверици рече гора,
А она јој одговори:

„Велика си, нема збора;
 Али треба разних ствари
 Да се једно лето створи,
 И још којечега сплет
 Да сачини овај свет.
 И не мислим да срам то је
 Да заузем место своје.
 Нисам крупна кол’ко и ти,
 Али ни ти кô ја ниси мала,
 А тек хитра, ни упола.
 И признајем да по теби
 За ме лепих стаза има,
 Ал’ дар исти нема свако;
 Ти шуму носиш на леђима,
 Ал’ скрцати орах не знаш како.“

Хенри Водсворт ЛОНГФЕЛОУ

СТРЕЛА И ПЕСМА

Одапех стрелу, у ваздух оде,
 Паде на земљу, не видех где;
 Јер ко у лету, брзом, високом,
 Може да стрелу испрати оком?

Испевах песму, у ваздух оде,
 Паде на земљу, не видех где;
 Јер има л’ ико на овом свету,
 Поглед да прати песму у лету?

А дуго затим, пронађох стрелу
 У стаблу храста, још увек целу;
 А песму своју, са сваком нотом,
 У срцу друга, пронађох потом.

Емили ДИКИНСОН

НАЈСЛАЂИМ УСПЕХ СЕ ЧИНИ

Најслађим успех се чини
 Оном што успех не твори
 И шта је то нектар зна
 Тек ко љута жеђ га мори.

Нико од пурпурне војске
Што данас под стег је стао
Јасно победа шта је
Не би да каже знао.

Сем оног, што поражен мре,
Докле на ухо му јасно
Далеки тријумфа звуци
Допиру болно и гласно.

Вилијам Батлер ЈЕЈТС

ДОЛЕ ГДЕ РАСТУ ВРБЕ

Доле где расту врбе драга и ја смо се срели;
Када је прошла туда стопалима снежно белим.
Рекла је „љуби полако, кô крошња кад зелени“;
Ал' био сам млад и луд, узалуд причаше мени.

Шетали драга и ја смо крај реке обалом,
Док грлила моје је раме руком снежно белом.
Рекла је „живи полако, кô трава што расте браном“;
Ал' био сам млад и луд, и сад плачем дан за даном.

Роберт ФРОСТ

ВЕТАР И ЦВЕТ НА ПРОЗОРУ

Заборавите љубав своју,
И чујте за љубав ову,
Између зимског ветра
И цвета на прозору.

Кад у подне на окну се,
Мразни вео истопио
А изнутра, из кавеза
Жуте птице пој се вио,

Кроз окно је он њу видô,
Крај прозора кад је прошô,
Ал' пролете тада само
Да би опет у мрак дошô.

Он је био зимски ветар,
За лед и снег само знао,
Смрзле траве, птице саме,
И љубав није поимао.

Ал' уз окно он уздахну,
И затресе прозор тако,
Што изнутра тад чуло је
Јоште будно ухо свако.

И умало успео је
Да убеди тај цвет са њим
Да одлети с тог прозора
Топлим светлом обасјаним.

Ал' нагнув' се цвет у страну
Тад му није ништа рек'о,
И ветар је стога јутром
Миљама био већ далеко.

Ленгстон ХЈУЗ

СНОВИ

Чврсто се држи снова
Јер када снови мину
Живот је птица сломљених крила
Што не могу да се вину.

Чврсто се држи снова
Јер када сан одлута
Живот је пуста земља
Ледом замрзнута.

Џон Милтон (John Milton) (1608–1674), један од највећих енглеских песника и аутор чувеног епа *Изгубљени рај* (*Paradise Lost*), испеваног у бланкверсу (blank verse), тј. у неримованом, јампском петостопном стиху и заснованог на библијском предању о стварању света након победе Бога над Сатаном и његовим следбеницима, побуњеним анђелима, животу Адама и Еве, те њиховом потоњем сагрешењу и прогнанству из Еденског врта. Осим *Изгубљеног раја*, Милтон је написао и краћи еп *Рај поново стечен* (*Paradise Regained*) у којем је централна тема искушење Исуса Христа. Међу осталим књижевним делима која је написао је и драма *Самсон борац* (*Samson Agonistes*), такође заснована на библијским мотивима, тј. на старозаветном лику Самсону. Осим поезијом, Милтон се бавио и политичким и религијским питањима. Након успостављања Комонвелта Енглеске, службовао је у влади Оливера Кромвела на месту секретара за односе са страним државама.

Роберт Сауди (Robert Southey) (1774–1843), енглески романтичарски песник, био је део групе такозваних „Језерских песника“, којој су припадали и песници попут Вилијама Вордсворта и Самјуела Тејлора Колриџа. Сауди је био именован за песника лауреата (poet laureate), тј. додељена му је почасна титула државног песника за време Џорџа III, краља чију је смрт Сауди потом опевао у песми „Визија судњег дана“ (“A Vision of Judgment Day”). Овом песмом Сауди је подстакао лорда Бајрона да напише пародију (“The Vision of Judgment Day”) у којој је исмејао његов хвалоспев упућен преминулом монарху. Поред поезије, Сауди је за собом оставио и биографска дела попут оних о Оливеру Кромвелу и адмиралу Хорејџију Нелсону.

Џорџ Гордон Бајрон (George Gordon Byron) (1788–1824) се сматра једним од највећих и најпознатијих песника енглеског романтизма. Рођен је у Лондону, а када је имао десет година наследио је лордовску титулу и имање од брата свога деде са очеве стране. Школовао се на Тринити колеџу у Кембриџу. Након пунолетства је постао члан Дома лордова у британском парламенту, да би убрзо отишао на велико путовање, тј. такозвани *grand tour* по Медитерану. Након скандала и развода због љубавне везе са полусестром, 1816. године је напустио Енглеску и више се није враћао у домовину. У Швајцарској се спријатељио са Персијем Бишом Шелијем и његовом женом Мери Шели. Касније је живео у Италији. Преминуо је на острву Мисолонги у Грчкој са 36 година од грознице након што се придружио грчком устанку за ослобођење од Турака. Својом поезијом и начином живота утицао је на многе песнике у Европи тога доба. Око његовог лика и дела створио се својеврсни култ, будући да је Бајрон постао оличење романтичарске необузданости, песничке генијалности и авантуризма, тј. онога што ће постати познато као „бајроновски јунак“. Његова поезија, која је у значајној мери била

аутобиографска, тематски је одражавала романтичарске идеале, док је у погледу форме Бајрон имао и класицистичке склоности. Његова најзначајнија дела су спевови *Ходочашће чајлда Харолда* (*Childe Harold's Pilgrimage*) и *Дон Жуан* (*Don Juan*).

Дон Китс (*John Keats*) (1795–1821) је био један од највећих песника енглеског романтизма. Заједно са Бајроном и Шелијем припадао је другој генерацији енглеских романтичара. Иако није имао много формалног образовања, читајући енглеске ренесансне песнике, Китс је заволео поезију и почео и сâм да пише, управо се угледајући на њих. У Китсова најуспешнија песничка остварења се убрајају његове оде, попут „Оде славују“ („*Ode to a Nightingale*”), „Оде грчкој урни“ („*Ode on a Grecian Urn*”), „Јесени“ („*To Autumn*”), „Оде Психи“ („*Ode to Psyche*”) и „Оде меланхолији“ („*Ode to Melancholy*”). Преминуо је од туберкулозе током боравка у Риму где је и сахрањен на протестантском гробљу.

Ралф Волдо Емерсон (*Ralph Waldo Emerson*) (1803–1882) био је амерички песник, филозоф, есејиста и предавач. Родио се у Бостону, у држави Масачусетс. Након школовања на универзитету Харвард, постао је свештеник Унитарјанске цркве. Међутим, увидевши некомпактибилност личних светоназора са црквеном доктрином, после неколико година одустао је од свештеничког позива. Године 1832. путовао је по Европи и имао прилику да се упозна са енглеским романтичарским песницима Вилијамом Вордсвортом и Самјуелом Тејлором Колрицом, као и са филозофом и историчарем Томасом Карлајлом. Након повратка из Европе посветио се путовањима по Америци и држању предавања. Средином 19. века је постао водећи књижевник и мислилац Сједињених Америчких Држава. Као предводник трансценденталистичког покрета заступао је филозофске идеје које су одбацивале материјалистички поглед на свет и наглашавале веру у човекову способност да превазиђе ограничења чулног искуства, као и могућност индивидуалне интуитивне спознаје повезаности појединца са такозваном Над-душом као врховним јединством. Емерсонова поезија је одражавала његове филозофске идеје и њима је утицао на песнике попут Хенрија Дејвида Тороа, Емили Дикинсон и Волта Витмана. Неки од најпознатијих Емерсонових есеја су „Природа“ („*Nature*”), „Самопуздање“ („*Self-reliance*”), Амерички учењак („*American Scholar*”) и „Управљање животом“ („*Conduct of Life*”).

Хенри Вордсворт Лонгфелоу (*Henry Wordworth Longfellow*) (1807–1882) био је један од најчувенијих америчких песника 19. века. Након студија је отпутовао у Европу где је провео три године. По повратку у Америку, будући да је био полиглота, предавао је стране језике на Харварду. После 18 година професорског рада одлучио је да се у потпуности посвети писању. Лонгфелоу је у историји америчке књижевности остао упамћен као писац који је популарисао културу и књижевност европских земаља у Америци и америчку у Европи.

Његов песнички стил је био под утицајем немачког романтизма. Први је у Америци превео Дантеову *Божанствену комедију*. Међу његовим најпознатијим делима су „Песма о Хијавати“ („The Song of Hiawatha“), спев о индијанском ратнику и „Јахање Пола Ривирија“, („Paul Revere's Ride“), песма која описује догађај с почетка Америчке револуције, тј. борбе за независност од Велике Британије.

Емили Дикинсон (Emily Dickinson) (1830–1886) је песникиња која се сврстава међу највећа имена америчке књижевности. Рођена је и живела у месту Амерст у Масачусетсу. Живела је повучено, али је одржавала интензивну преписку са познаницима. Иако је била плодан песник (сматра се да је написала око 1800 песама), за живота је објавила само десет песама, те је стога песничко признање стекла тек након смрти. Међу тих десет објављених песама била је и „Успех се најслађим чини“ („Success Is Counted Sweetest“). Писала је кратке песме кратког стиха, сажетог језика, елиптичног израза, као и специфичне интерпункције, мотива и слика. Песме углавном није насловљавала, па се као њихов наслов често узима први стих.

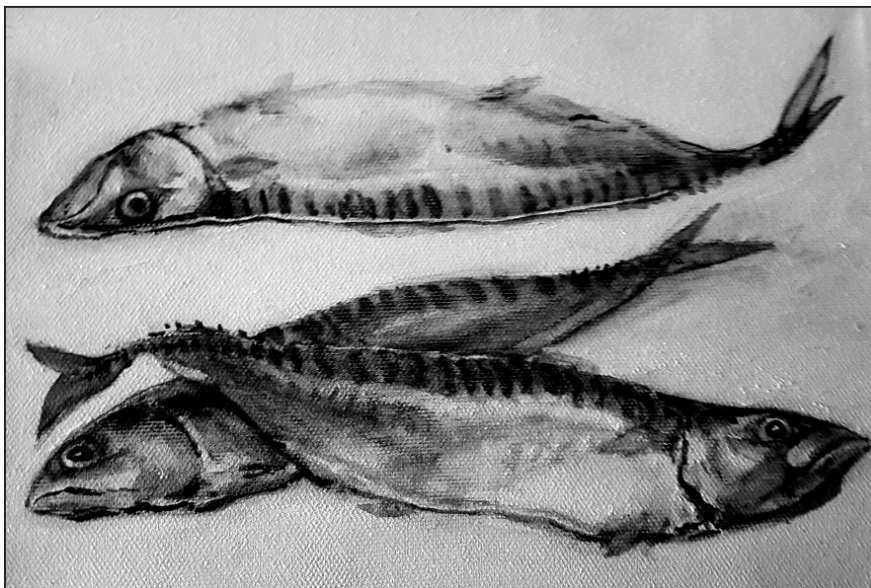
Вилијам Батлер Јејмс (William Butler Yeats) (1865–1939) био је највећи ирски песник 20. века и један од најпознатијих песника који су писали на енглеском језику. Крајем 19. века, истакао се као један од предводника Ирског књижевног препорода који је промовисао и афирмисао националну ирску митологију и фолклор, чије мотиве је уносио у своје песме и драме. На плану форме, Јејтсова поезија се карактерише традиционалном строфном организацијом и римом, а у стилском смислу, Јејтс је био песник симболистичке оријентације. Занимао се за теозофију и окултизам. Подржавао је ирску националну борбу за ослобођење од енглеске власти и након стицања самоуправе 1922. постао је сенатор у ирском сенату. Неке од најчувенијих Јејтсових песама су „Кад будеш стара“ („When You Are Old“), „Други долазак“ („The Second Coming“), „Пловидба у Византију“ („Sailing to Byzantium“) и „Ускрс 1916.“ у којој је опевао Ускршњи устанак, неуспелу оружану побуну Ираца против енглеске управе. Добио је Нобелову награду за књижевност 1923. године.

Роберт Фрост (Robert Frost) (1874–1963) је један од највећих и најчитанијих америчких песника 20. века. Рођен је у Сан Франциску, али је већи део живота провео у Новој Енглеској (у државама Масачусетс, Вермонт и Њу Хемпшир), региону чији су рурални предели и људи постали значајан тематско-мотивски елемент у његовој поезији. Фростова лирика се одликује јасношћу и једноставношћу језика и стила, али и идејном дубином. У погледу форме, Фрост се углавном држао везаног стиха и риме. Теме његових песама најчешће се тичу човековог односа са природом и другим људима, живота на селу, самоће, љубави, борбе, пролазности... Неке од његових најпознатијих песама су „Пут којим не кренух“ („The Road Not Taken“), „Поправка зида“ („Mending Wall“), „Застајање крај шуме у снежној вечери“ („Stopping by Woods on a Snowy Evening“),

„Након бербе јабука“ („After Apple Picking“), „Ватра и лед“, („Fire and Ice“), „Ништа златно не остаје“ („Nothing Gold Can Stay“). Једини је амерички песник који је четири пута добио Пулицерову награду за поезију.

Ленгстон Хјуз (Langston Hughes) (1901–1967) је био амерички песник и један од најзначајнијих књижевника Харлемске ренесансе која је представљала препород и процват различитих видова афроамеричке културе у Њујорку двадесетих и тридесетих година 20. века. У својој поезији, Хјуз је певао о америчким црнцима и њиховом историјском искуству, афирмишући на тај начин њихову културу и традицију. Осим поезије, писао је драме и приповетке. Неке од његових најпознатијих песама су „Мајка говори сину“ („Mother to Son“), „Харлем“ („Harlem“), као и „Црнац говори о рекама“ („The Negro Speaks of Rivers“) којом је отпочео песничко стваралаштво.

Препев и белешке *Мирко ИЛИЋ*

Јелица РОЋЕНОВИЋ

*ЛИЦЕ И ОЧИ СУ ИЗРАЗ ЧОВЕКОВОГ ИДЕНТИТЕТА
(ТЕСЛИН ПОРТРЕТ)*

Стари писци и филозофи су веровали да човек поседује спољашњу и унутрашњу светлост, и да зависно од тога да ли се очи задржавају на оном што их одбија, или привлачи, поглед се креће ка хоризонту или се враћа души – као што се испружена рука враћа рамену.

Емпедокле је писао да је унутрашња светлост ока – ватра. Божанска ватра.

„Кад сам открила фасцинацију Теслиним ликом – почиње опсесија” – прича за Траг сликарка Јелица Ћулафић, чији је портрет српског генија из Смиљана пленио посетиоце на изложби „Теслин код”, отвореној другог дана Божића у галерији „Аксиос” Удружења новинара Србије, на трећем спрату Кнез Михаилове број 6.

Тридесетак познатих ликовних, примењених и музичких уметника, снажним ветром ношене крупне снежне пахуље које су тог дана белином бојиле Београд нису спречиле да представе своје слике: окупила их је љубав према генију српског рода.

Изложили су радове инспирисане Теслиним ликом и проналасцима.

Док је сунце залазило за хоризонт једног парка у Будимпешти, 1883. Тесла је очаран његовом лепотом, пријатељу Сигетију почео да рецитује Гетеове стихове: „Сунце се гаси... ал', оно хита да нови живот буди”. Затим је узбуђено рекао: „Гледај како га враћам!”, и онда нацртао обртно магнетно поље на песку и својим изумом обасјао свет.

Међу бројним dobrим сликама уметника на изложби „Теслин код” изненади ме муња Теслиног погледа на портрету Јелице Ћулафић, тајанственом снагом унутрашње духовне ватре што пронице у биће посматрача.

И по други пут се зачудих кад се представи аутор Теслиног лика, крхка, ситна жена са светлозеленом фригијском капом, на чију појаву неко рече: „Сви уметници су ексцентрици”.

„Планета би тонула у мрак без Теслине светлости”, кажем сликарки после три дана, у тишини галерије УНС коју води Драган Шкрњић.

Јелица Ћулафић рођена је у Црној Гори, Ликовну академију завршила у Београду, специјализације у Канади, Швајцарској и САД, излагала је Београду, на Бијеналу југословенског цртежа, у Јапану, Аустрији, Шпанији, Израелу, Црној Гори, Хрватској, добитник је престижне ликовне награде „Никола Граовац“. Имала је узбудљив живот.

Кад си се први пут срела са метафизичком идејом Светлости? – питам и с пажњом слушах њене тихе одговоре.

– *Мој професионални рад почео је доста рано, у детињству, у Подгорици. Примећивала сам да се светлост манифестује на свим живим бићима, другачије него на први поглед. Извор светлости сам нашла у себи, да бих задржала аутентичност и она је присутна на мојим апстрактним и класичним сликама. Радећи, више сам гледала у себе него око себе, и схватила да свака боја има своју светлост и своју енергију, мада не могу да кажем да ми се нису допадали Леонардо, Вермер, Рубенс, Рембрант, импресионисти, као сликари светлости, или амерички сликари Полок и Кунинг.*

Кад сам почела да проучавам Теслу дошла сам до истог закључка као и он да су сви људи повезани невидљивим нитима космичке светлости.

Одговор сликарке подсетио ме на Леонардову мисао: „Тамо где Дух не води руку уметника нема ни уметности, а тамо где мисао не ради заједно с руком – нема уметника“. Рекох, свет је повезан, појмови светлости и лепоте, међутим, потпуно су супротни код различитих култура и цивилизација?

– *Не каже народна мудрост да ни Ђаво у паклу није црн – одговори смећећи се сликарка загонетног Теслиног портрета. – Он тамо завршава посао који је паклу потребан!*

Између звезданог неба и људског лица изабрала бих лепоту људског лица, рекох, а шта би ти изабрала, Јелице?

Смеје се мом питању и одговара: *Звезде у очима. И лик и звезде.*

Отац Јелице Ћулафић, Димитрије, био је дипломата у Отави, Женеви. Девојчица из школе „Максим Горки“ у Подгорици волела је да постави за сто децу из школе и да их црта. Захвална је Богу, рече, на могућностима што је упознала различите градове и поднебља, друге културе и другачије светлости. Гледала је с истанчаним визуелним чулом разлике у боји земље, неба, мириса биља, различита људска лица...

Сматра драгоценим интелектуалним открићем сазнање да мисао формира израз људског лица.

Наставља да описује своја естетска искуства, земље и градове у којима је живела:

– *Црна Гора је пуна светла, камена, мириса и ти мириси су стварали боје које сам виђала у детињству. Један потпун доживљај испуни чула и перцепцију, постане инспирација. Радо бих се и сад вратила у те сунчане просторе. Пре много векова догодила се нека грешка у транскрипцији, негде прочитах, те је прави назив – Горе Светлости замењен са Црна Гора.*

У Београду сам провела неколико лепих година, а онда је мој отац дипломата добио премештај у Канаду. Живели смо у Отави, на граници Квебека и Онтарија.

Енглески део града био је пословни центар за живот, рад и дипломатска представништва. Квебек је лепои ноћу. У Отави ноћни живот траје до поноћи, одакле су млади одлазили у клубове, преко реке, у Квебек. У Квебеку сам завршила средњу школу а у Отави колеџ ликовне уметности. С пријемног испита сам одмах примљена на четврту годину колеџа, с тим што сам морала да полажем све друге предмете.

Сликарство се на колеџу у Отави темељно учило у занатском погледу, велика пажња је посвећивана технологији уметничких дисциплина, радили смо све – фигуре, пејсаже, портрете.

Овде су деца презаштићена, а тамо родитељи желе да деца од њих што пре оду, осамостале се.

Вратили смо се у Београд где сам морала поново да идем на пријемни Ликовне академије и наставим студије од друге године код проф. Моме Антоновића, затим Раденка Мишчевића, на крају, код Бранка Протића, но због његове трагичне смрти завршила сам студије код Чедомира Васића.

Престижну награду из фонда „Николе Граовца” Јелица Тулафић добија 1986, после завршене Ликовне академије у Београду, а затим је наставила специјализацију на Школи за визуелне уметности у Женеви где јој је отац премештен, а затим је у школи за експерименталне медије загазила у подручје цртаног филма. Било би добро, предлаже, да се направи цртани филм о Николи Тесли ради афирмације његовог духа и вредности народа из кога је потекао.

Женева је град у коме се мирно живи, а многи уметници су тражили стваралачку осаму – сећа се живота у швајцарском граду Јелица Тулафић. Открива Теслу.

Интровертна сам особа и Женева ми је добро дошла јер сам могла да се квалитетно посветим магистарском раду о теми „Повезаност слике, звука и боје“.

Рано сам открила Теслине идеје о светлости и почела да истражујем његов живот и дело.

Кад се открије Тесла – почиње фасцинација с безброј питања без одговора шта је скривено, а шта доступно јавности?

Прва слика коју сам урадила посвећена Тесли била је дигитална графика „Магнетно поље”, а приказана је у галерији „Прогрес” и на „Данима Николе Тесле” у Торонту и на Нијагариним водопадима.

На Теслином портрету урађеном за изложбу „Теслин код” желела сам да дочарам дух и душу генија које је наш род изнедрио”, каже – а затим са осећањем дивљења објашњава:

Сликала сам Теслу шестим чулом са жељом да гледаоцима пренесем његову стваралачку енергију, његову доброту, његову веру, његово знање, његову мудрост, његову посвећеност, његову пожртвованост, његову вољу, његову проицљивост, његову надземаљску интелигенцију.

Просто је невероватно колико је магнетизам Теслиног духа ујединио толике земље и толике људе. Дословно је космос пренео на земљу.

Кроз уздах и сузе које сликарки загонетног Теслиног портрета као киша два три минута теку низ образе оглашавамо се после часа тишине. Трага за одговорима сопствене судбине.

– Колико је потресан живот Николе Тесле – питам се као уметник где је нашао толику снагу у себи после толике патње и голготе кроз коју је прошао, покрадених проналазака, уништене лабораторије и голготе кроз коју је прошла његова породица?

„Ненадмашни геније”, подсећам, наслов је књиге коју је Тесла посветио његов пријатељ, амерички писац Џон О. Нил.

То је прича о засењујућем блеску једног човека који је створио савремени свет. Тесла је одбацио огромно богатство стечено својим проналасцима да би спасио пријатеља који му се по доласку у Америку нашао у невољи.

Не изненађује због тога, приметих, што је блистава личност Теслина, трајна инспирација многобројних научника, песника и уметника из света.

Идентификација Јелице Ћулафић, као и аутора изложбе „Теслин код” – потписнице ових редова.

Док кроз прозор галерије разговарамо и посматрамо Кнез Михаилову којом је пре 132 године прошао Тесла праћен свирком Подунавског пука и песмама академског хора „Обилић”, уметница прича о томе како је НАТО агресија на Србију и Црну Гору 1999. године утицала на њен живот као и живот сваког грађанина наше земље.

Укинуте су јој, каже, све могућности за излагање у иностранству, власт се променила, а она пала из заштићеног очевог дипломатског света у тешку реалност.

Отац Димитрије који је познао суровост света, замолио је своју кћер пре смрти да се не предаје, већ настави да мисли, осећа и живи живот сликара, јер на крају, и од пораза остају само слике.

И београдски кустоси су је подржали да оде у Литванију и Италију.

– У Италији сам поново открила светлост која ме је подсетила на Теслу који је веровао да је светлост извор свега.

И Јелица Рођеновић ме је довела на изложбу „Теслин код” и судбински ме повезала с највећим генијем у историји људског рода.

Слободан МАНДИЋ

НОВИ РОМАН ЂОРЂА СЛАДОЈА: ПРИЧА О СУДБИНИ
(Ђорђо Сладоје: *Риба звана Гаовица*, СКЗ, Београд, 2023)

1.

Постоји изрека да је имагинација божанског порекла, и да се без ње у књижевности не може створити ништа велико. Њоме издашно обдарен и вођен, Ђорђо Сладоје прихватио се у свом новом роману гаовице, рибе која живи у понорницама које теку крашким пољима Херцеговине.

Ихтиолози, семиотичари и наратолози дуго су и узалудно покушавали да пронађу тајну везу између гаовице са једне стране и књижевности и књижевника са друге, каже приповедач у роману отпочињући поигравање.

Чему се и бавити том тајном везом, и сврставати се у поменуте залуднике; уосталом, ако се само присетимо како се Гогољев нос већ два столећа воза кочијом по Невском проспекту, зашто не би и гаовица, поглавито кад је херцеговачка, подизала немоћне и клонуле, чинила чудеса која писац наводи. Али оно што треба свакако поменути је то да гаовица непрестано погони нарацију и повезује све обиље грађе романа о коме је реч. Из симболичких потенцијала појма гаовица, пак, за почетак ваља издвојити оно да ова врста опстаје само у чистој животној средини, те да јој је опстанак угрожен услед планетарне загађености; ово ситно и жилаво створење, како књига одмиче, све више подсећа на човека, особито херцеговачког.

2.

Поједини фрагменти несвакидашње књиге *Риба звана гаовица* дају се препознати као аутобиографски, али овај роман широког захвата у целости је понајпре аутобиографија нашег народа. Писац нас преко фантастичних прича, сатиричних приказа, документарних, есејистичких и аутопоетичких записа, води кроз средњи век али и кроз време распада последње Југославије, и године недавне прошлости која још траје; прича се одвија и на владарским дворовима, залази у све најважније институције нашег народа, писац претреса и књижевну заједницу, увек „критички напострешен према медиокритетима“.

Дакле, реч је о сложеној књизи обимне грађе, о озбиљном делу о нашој стварности, делу које је истовремено и забавно, и представља право освежење у текућој романескној продукцији.

У делу који је аутобиографског карактера, говорећи о судбини избеглица коју је поделио са народом, у поглављу „Одлазак у заувек“ приповедач каже: „Али није лако ни пропасти. Ваља се још напатити. Иако избјеглице, још увијек смо и ми људи. Мада смо срели многе који су нам то оспоравали.“

Овде следи фуснота, и у фусноти песма *Лутке*; са посветом Емсури (да коме). Почиње овако:

*Што не би и ти душо
попут кнегиње Нађе
пробала са луткама
када већ имамо грађе*

*од чоје очајања
и од кадифе стида*

Ови стихови су једно суптилно, и двоструко, упућивање на Црњанског: најпре на Нађу и Рјепнина, јунаке *Романа о Лондону*, који су се обрели, једва преживљавајући, у егзилу, далеко од своје Русије; потом и на судбину самог Црњанског и његове супруге, када су, као избеглице у истом Лондону, спасавали голи живот продавајући лутке које је Вида правила.

Овим интертекстуалним поступком (иначе уобичајеним за савремени роман: на крају, књижевност се књижевношћу напада) писац посредно указује и на сопствену, мучну причу обездомљених у којој се једног момента обрео; смешта је међу оне у литератури већ знане: његов удес је по свему у наше време и случај великог дела света, пишчево горко искуство је већ укњижено. Писац и не пише књигу сам, већ то чини са целом својом културом. Заправо, у роману делује свест како су сви текстови фрагменти једног интегралног штива. У наставку песме читамо:

*У свету који се и сад
пуни свакаким гадом...*

У овим стиховима чујемо одјек оне јетке изреке Андрићевог *Мустафе Маџара*, онај лајтмотив из истоимене приповетке који гласи: „Свијет је пун гада!“ Али Сладоје изреку помера, Мустафа Маџар није окончана прича: свет се још увек пуни истога, зло још није завршило посао, писац је то осетио и на својој кожи. Ако је Мустафа Маџар у трену огорчења додавао: „И крштеног и некрштеног!“; Сладоје, преузимајући дијагнозу о стању света проширује налаз искуством из нашег времена, и каже да се свет пуни „свакаким гадом“ (не само крстом и некрстом, како је опажао Мустафа Маџар).

Интертекстуалне вибрације се могу осетити на низу места у роману (да се не задржавамо на силуетама других Андрићевих ликова које Сладоје опажа у разним приликама): ово је проза густа од наноса живота и литературе, те *Рибу звану гаовица* треба читати пажљиво;

хумор и језички драгуљи су тек један од слојева овог сложеног текста, а рашчитавање сваког од њих нуди пун читалачки доживљај.

3.

Ако покушамо да маркирамо тежишта књиге, на која се ослања грађевина звана роман, и из којих се гради значењски слој *Рибe зване гаовица*, уочићемо да их писац смешта у тачку гледишта више наратора. Једно од тих тежишта представља „трактат о самоћи и поезији“; саопштава га Данило Тутуз звани Гавран: симболика овог надимена нарасла је у литератури, Сладоје га и у свом претходном роману узима као најбољег српског историчара, и најверодостојнијег песника српске судбине. Трактат је запис о духу времена: у савременом свету човек је технолошки вишак, а живот лишен вишег смисла и аутентичних садржаја, комуникације са другима али и са собом, безнадежно је сам у непрегледној гомили усамљеника, без могућности да разазна смисао света али и сопственог живота. И Србија је, закључује аутор трактата, космички усамљена у данашњем свету; но, с друге стране самоћа је природна и неизбежна стваралачка позиција: у њој се човеку догађају све најважније ствари; на крају, из самоће се јасније разабирају и унутрашњи замрсаји али и суштинске везе које свет држе као целину. „Самоћа је дубљи и истинскији облик припадања свету и животу“, каже. Ову тугованку због самоће, која је истовремено и ода њој истој, саопштава Гавран, чувар Архива, приказан и иначе као склон медитирању и монологу, и особеном тумачењу догађаја и историје, поготову после бројних испијених пива, а уз то његова беседа у књигу долази посредством гаовице; писац тако одагнава сваку сенку патетике са лирских фрагмената романа, додатно прекривених хумором, који је најчешће ћопићевски, горак и лековит.

Ако је трактат својеврсна анализа духа времена, његов наставак на узорку појединачног живота представља поглавље „Судбински плакат“. Ово је прича о Радовану Караџићу, а заправо повест о томе како је један мирни и тихи човек, који је себе нашао и имао све разлоге да се сматра оствареним у окриљу породице, поезије и свог позива (у оба случаја бавио се душом), одједном гурнут у вртлог историје; да би позив да се стави у службу одбране свог народа појмио као „знак више промисли“ и позвање о које се не сме оглушити. Сладоје у судбини Караџића прати, с андрићевским слухом, образац античке трагедије на делу; после великог преокрета, о Радовану ће, када постане планетарно познат, каже писац, остати две приче, две колективне представе: „у једној он ће бити велики херој, у другој још већи злочинац.“ Несвакидашња драма и трагична повест појединца као жртве историје и светских моћника, овде је мајсторски ухваћена, сажето као у енциклопедијској одредници. Аутори оне друге представе, пошто је суд одлучио да је крив, прибавили су хиљаде оптужних страница да хероја прокаженог народа осуде на доживотну робију; Ђорђу Сладоју било је довољно седам страница да испод медијских намета, из искривљене слике света, извуче и сачува истину и човека; да на њима сажме један читав роман о судбини, у причи о доктору Дабићу који лечи душе клонулих у турбулентном

времену (баш као што то на свој начин чини и гаовица), о човеку који живи неколико живота, сваки испочетка, и својом судбином понавља повест нашег народа: који васкрсава и обнавља се из сопственог пепела.

Антологијско поглавље „Божићна успомена“, један од најснажнијих лирских пасажа у књизи, и истовремено есејистички запис о „мери сопствене религиозности“, такође је једно од тежишта овог романа. У тексту који се сећа Шантићеве бесмртне песме дат је сублимат завичаја, убогог херцеговачког камењара, и детињства у том библијском пејзажу. Писац фиксира онај трен када чељад огрубела од свакодневних тегоба постају светла бића, час у коме се преображавају и коњска грива, и кравље око, и леденице с крова; и душе умрлих, не заборавља приповедач. И закључује незаборавним и најпотреснијим речима о оним нама којих нема: „Ја и сад вјерујем да је Он тамо долазио и да ће и ове зиме свратити горе, у оне камене кућице у којима одавно никога нема. Али обрадоваће му се птичице и звјерке, и дрвеће и воде, и снијег и леденице. И душе које тамо још бораве.“

У роман је, с озбиљним књижевним разлогом, Сладоје укључио и неколико својих песама, које у новом, прозном контексту делују попут метафоре; овакав цитат је документарна подлога у свету литературе, има исту улогу као докуменат у реалном свету. Међу њима је и „Тугованка за пругом Зрењанин-Сечањ-Вршац и оним краком што се одваја за Јашу Томић“. [Не могу прећутати, ако је дозвољено лично уплитање, та иста пруга је и за мене велика успомена и важан књижевни мотив.] Ђорђе је тај топос нагласио и у свом претходном роману *Модре жилице*, а овде „Тугованка“ бива у сазвучју с осталим тежишним тачкама у књизи, и упечатљив је прилог изражавању духа времена, изложеном у помињаном трактату; казује како смо изручени непојамној сили која се на нас обрушава без видљивог разлога лишавајући нас драгоцених делова наше стварности па и једне читаве банатске магистрале – и живот одлази даље, а да смо некада ми овде постојали, на местима где нас је неко некада чекао, „само ће песма памтити“.

4.

Сам крај романа, то чини се повлашћено место, припада мајци и њеном ефектном, меланхоличном исказу библијског призива: „Све ти је то, мој синко, магла с Вележи. И живот и књига“ – што се може разумети и као реплика на онај исказ из „Тугованке“ да нам свет који се урушава остаје у песми, али и као исход читаве ове енциклопедије судбина какву *Риба звана гаовица* представља. Уз горки иронични додатак, који нам, као за утеху, свима преостаје: „А и то је нешто – сиротом чељадету.“

Но, свест романа памти и стих да „није све пропало и кад пропало све је“; чак и ако је све под небом магла, све таштина, приповедачки подухват није без смисла: нека бар остане о нама и нашем добу све казано. Њему хвала, остаје нам много више него оно „а и то је нешто“, добили смо занимљиво и значајно романескно остварење, и у њему песму о свету који на наше очи ишчежава.

Јелена Марићевић БАЛАЋ

ОНО ШТО НАС ПЕЧИ НИСУ РЕЧИ

(Братислав Р. Милановић, *Плава медуза*, СКЗ, Београд 2022)

Наслов песничке књиге *Плава медуза* Братислава Р. Милановића срећно је одабран. Рачунајући са српским песничким наслеђем модерне и симболизма, Милановић је осмислио и изнијансирао метафору плаве медузе, као сигнума епохе у којој живимо, а која сублимише сав змијски и/ли медузин отров који трансисторијски печи српски народ. Такође, у плавој медузи кондензован је мотив медузе код наших песника, као што су Милан Ракић, Јован Дучић и Милутин Бојић. У песми „Мисао” Милан Ракић је поистоветио управо паралишућу мисао са медузом: „Мисао се јави! Као звер ме зграби / И понесе собом у пределе суза, / Гуши ме, а моји напори су слаби / Да се сатре ова похлепна медуза!” Јован Дучић у песми „De profundis” персонификује прошлост, именујући је Медузом: „И не покидавши ни једну од уза / Што нас вежу и сад за прошлост, што стоји / За нама и гледа на нас кô Медуза.” Милутин Бојић, пак, у поеми „Саломе” у борама, као оличењу старости, види обресе Медузе: „Чело пуно змија кô страшна Медуза, / Клецаве су ноге, спарушкане дојке, / Црне жиле — оков самртничких уза.” Плава медуза Братислава Милановића опализује значења која обухватају колико морску животињу, чији пипци имају жарне ћелије, толико и митолошку Горгону, од чијег погледа би се скаменио свако ко је угледа. Дакле, плава медуза би била метафора која интегрише мисао, прошлост и старост, које жаре, трују и претварају у камен. Лирски субјект се креће попут Стерије, „дољним пределима Дунава”, у потрази за љубављу, која може вратити наду и исцелити биће од бројних уједа и жаока историје. Стога би љубав, наспрам медузе историје, могла да се пронађе у митовима и легендама овог дунавског поднебља, које постају елиотовска једињења традиције за Милановићеву поезију и поетику. Примера ради, на том трагу је посве упечатљива песма „Баба Кај”, која је практично упесмљена легенда о девојци која је, попут Прометеја, била прикована за стену, јер је побегла од Турчина са младићем:

*Нека сам те, Голубано, утего у ланце,
нека сам те везао за камен над водом...
Паши се не одриче, мила, могла си
да се ушушкаш у свилу а изабрала си –
с пасјим народом...*

Прикована за камен, девојка се са њим стопила као да је пашина казна за њу била медузин поглед или ујед, али љубавни подтекст песме јесте оно што легенди даје смисао, има чар фаталности и пркоса, који се можда могу односити управо на атрибут који прати песникову метафору медузе – плаву боју.

У шестој песми „Слова о љубави” песник је медузу апострофирао модром бојом, пишући о замецима праве љубави „у корену најцрњег века”: „са гомила блага намигују будућности / где је већ осушена свака суза... / Ал још над Дунавом Орфеј пева / док се на небу претећи разраста / модра медуза...” Почетак и крај века, дакле, историјско и линеарно протицање времена, оличено сликом неба које је изједначено са модром медузом, супротстављена је Орфејева вечна песма, која се управо темељи на несрећној љубави према Еуридики, коју је печила змија, па је заувек остала у царству сенки.

Кулминативна песма била би, дабогме, управо „Плава медуза”, у којој се глас лирског субјекта потврђује као орфички:

*Када ме са дна небеса ожеже
у одсудном часу модра медуза
остаће речи што сам попут мреже
спуштао у језик уз помоћ муза
да ми се песма са суђајем свеже
док не утрне и та тињалица.*

Стиче се утисак да је субјект отелотворење оне линије хоризонта која спаја небо са Дунавом, па као плава оса света, која повезује сфере, може да лови судбинске речи које су кадре да створе песму, трајнију од његовог живота. Јер, у овој песми модра медуза репрезентује смрт и оно самртно утрнуће, паралишући самртни трзај или симболично скамењивање. Наредне строфе ове песме прате сцене у којима препознајемо песников импулс за настанак збирке, о чему је говорио у интервјуу за Новости (6. 9. 2022) под насловом „Свет срља као мува без главе”: „Пре неколико година, на летовању у Грчкој, гледао сам како дечаци штапићима гурају по песку, на жалу, некаквог морског створа. Велика плава медуза лежала је на жалу, беспомоћна, једва показујући знаке живота. Имала је тиркизну боју неба. У митологији медузе су велике, опаке немани. Ова је била велика као моја шака. Тада су ми кроз главу пролетели стихови о њеној боји, жаровитости, имену, мрежама, музама, свезивању. Била је то цела једна добро римована секстина у једанаестерцу”. Очито је ова конкретна ситуација са медузом и дечацима, која почива на антитетичним темељима, јер обухвата научено и виђено искуство – митолошку неман и медузу величине шаке, проузроковала песниково унутрашње комешање, које је за последицу имало настанак песме у врло строгој и ограничавајућој форми. Могућно је да је то отуда што

су му осећања и мисли толико флуидни да их мора уобручити чврстом структуром, али и да би успешно могао да дефинише плаву медузу, која обликом и бојом заправо врло подсећа колико на небо, толико и на море. Зато је у једном тренутку и сам субјект плава медуза, биће границе које је и човек и животиња, и трпи ујед, али и паралише:

*Бодља одласка и њу би бридела
јер ми смо исто у овом трајању
плаћали спајању и растајању.*

Песмом „Плава медуза” Братислав Милановић је успоставио дијалог са значењем које за италијанског нобеловца Еугенија Монталеа има сипина кост, као симбол трошности свега постојећег, али је и калуп за изливање мањих комада накита. Франко Фортини истакао је, наиме, Монталеову „vérité noire (црну истину) – сродну оној која обиљежава Елиота, Бена и Пастернака – као ‘карбонизирану савјест’“, која се у „Плавој медузи” препознаје у другој строфи:

*Слова ће друга да изричу лица.
Са мене се споро, фотон по фотон,
на дугом путу окрунила светлост...
У сланој бари остао је, потом,
да зија у небо као црна кост
само крњи дуб – свему ругалица.*

Монталеовој црној истини одговара, дакле, Милановићева иронизована црна кост, која остаје иза субјекта, поистовећеног са медузом. Црна кост је попут сипине кости обележје трошности и пролазности, али је субјект постао калуп који ће обликовати песму не додуше као драгуљ, већ као светлост, фотон, по фотон.

Од важности је позиционирати и, како песник експлицитно именује, есхиловску драму *Сто на раскршћу*, која је сасвим природно интегрисана у песничку књигу *Плава медуза*. Страдање 5.000 цивила између 12. и 21. октобра 1941. године у Краљеву тематизовано је овом драмом и може се третирати као болан ујед медузе историје. Такође, овај догађај може бити сама медуза на раскршћу неба и воде, која својим отровом паралише садашњицу и будућност, онемогућава пловидбу или лет. С обзиром на есхиловску природу драме, дате су координате не само у погледу јединства времена и радње, већ и ефектне функције хора, с обзиром на то да је Есхил, примера ради, умео да учини да драма више личи на кантату или продужену хорску лирику, како бележи Милош Н. Ђурић у *Историји хеленске књижевности*. Братислав Милановић слично поступа и, штавише, можда зато *Сто на раскршћу* изгледа колико као драмски, толико и као песнички текст, посебно када се има у виду да гласови хора на концу граде венац илити својеврсни магистрале као епилог. Синтеза стихова који су обележени курзивом и које изговара хор, виђен као глас колектива, постаје противотров за ујед медузе и персејски штит-огледало, које зло чини видљивим и, самим тим, савладивим.

Плава медуза се стога потврђује као метафора унутар које се суочавају историјско и митско, страдање и исцељивање, живот и смрт,

трошност и трајање. Естетски успело повезује и чини кохерентном само наизглед жанровски хетерогену књигу. У њој се укрштају индивидуално и колективно, а у интертекстуалном смислу – песнички мотив медузе који баштини наслеђе српске књижевности и сипине кости из оквира европске књижевности. На тој линији исписује се и Милановићев индивидуални таленат.

траг шичитавања – Јелена Марићевић БАЛАТ

Милица Јефtimiјевић ЛИЛИЋ

ПРКОСНО И САМОСВЕСНО СЛОВО ОДБРАНЕ ПОСЕБНОСТИ

(Мелита Перић: *Оливијине кратке приче*, Перинс инжењенирнг,
Нови Сад, 2023)

*Живот је камена и земљана стаза
и још много тога. Али, по том путу
не иде човек увек у Кавалијевим
ципелама, већ и бос и на штиклама.
(Мелита Перић)*

Сваки човек је индивидуа која се у нечему потпуно разликује од других упркос свим општим особинама које нас чине сличнима. Човек у младости настоји да се максимално приближи већини како би био прихваћен, али са сазревањем његове личности постаје свеснији да се мора и може остварити једино у пуној индивидуалности свог бића које често не пристаје на уобичајене форме понашања, наметнута правила и околности које га повремено потпуно спутавају. Тада код неких долази до личне трансформације и повратка себи, те и нужног супротстваљања околностима. Тим пре, ако таква индивидуа има уметнички сензибилитет и настоји да ствара оригинална дела и није спремна на компромисе зарад успеха.

Сустрет са новим рукописом Мелите Перић, *Оливијине кратке приче* нас вишестурко у то уверава. Њена шалјивозбиљна књига открива ту врсту зрелости и пркосног става који произилази из решености да буде то што јесте, да говори онако како мисли и осећа и кад то може деловати помало луцкасто јер, у коначном, уметност је увек помало субверзивна, слободољубива и оно место у које се можемо скрајнути од свеопште буке и беса. Елем, њене приче (или повремено наративне песме, јер су писане у графичкој форми стихова) на најдиректнији начин третирају однос: ја / свет, ја / ја, ја / уметност. Заправо овде је на делу интеракција са другима (повремено и са собом преко других) која чини ону недостајућу карику да би живот врцнуо, да би искра севнула и покренула биће ствараоца, можда и било кога другог, што је знак морања да се стиче искуство у

непосредним додирима са животом и људима, ма како то некад било и врло болно. Да се смело урања у матицу живота јер само тако се и спознаје властито биће и његове могућности:

*Познавала сам многе и тако
стицала искуства.*

Сходно томе, учљиво је да су поприште збивања или радње: улица, дом, покоји локал у граду или Оливијина унутарња промишљања и осећања. У тај реалистично-фантастични имагинаријум укључује се и сама ауторка (именом) са својим доживљајима и размишљањима, али то није прича само о личним проживљавањима. Напротив, ово је дискурс о савременим људима, њиховим драмама, сновима, осујећеностима или илузијама са снажном социјалном обојеношћу:

*...како су чудне људске судбине,
и како је живот за неке неправедан.
Колико таквих Цолета
из лиманског гета има. И сама сам овај дан
била Цоле са свим оним својим
страховима и тежњама у нади за боље сутра.*

Али, пре и после свега, ово је дело које показује исконску потрагу за љубављу, чежњу за њом, настојање да је оваплоти у стваралаштву и да се у њој оствари упркос свести о томе да ово није време у којем се томе придаје посебна пажња јер је телесност наметнута као примарна. Но, празнина душе и глад за стапањем са себи сличним вапи из многих шаљивих отклона који се праве како би се прикрила пустош испразних односа заснованих на телесним везама.

*Тај дан је за мене
имао смисла и полетност.
Искра живота могла се поново видети на мени.
Изгледала сам као вишегодишње
дрво које је процвало најлепшим
пролећним цветом. Моја коса је добила
неки посебан сјај, а лице осмех.*

Рукопис *Оливијине кратке приче* осликава градски пејзаж, пролазнике који су усамљени или шетају кућне љубимце, потом, живот у вишеспратницама које се називају гетима, јер су људи у њима често врло изоловани и без исцељујућих контаката са другима, беспарицу, незапосленост, партијска сврставања, али и извесна дружења, пријатељске и љубавне сусрете.

Мелита Перић има способност да згусне догађај и исприча га врло језгровито, и да обртом поентира преко инверзије:

*Мислим на њега и уместо лимуна,
кесица кафе завршила је у блендеру.*

*Молим те изађи ми из главе
радиш ствари ненормалне.*

У причама се најчеће у иронијском кључу скицира духовни профил овог времена које карактерише лицемерје, отуђеност, одсуство емпатије и афирмација шунда који се може добро продати јер се повлађује укусу већине:

*Зар ви што се називате људи
можете да се скривате
испод свих тих маски.
Чекате да заволимо ваше улоге*

*на тек онда да нам се покажете
у правој светлости.*

Но, треба нагласити да у књизи повремено има правих малих лирских медаљона или одређених сентенци из којих се види мисаоност као резултат помне анализе света. Ауторка појашњава позицију уметности и аутора у свом граду, издавача или оних који на рачун уметника живе и карикира њихову надменост огорчена што се уметност третира као роба и што је материјална добит често примарна и у овој области.

Писана језиком, који се сходно тематици користи на улици, и који је повремено сленг, књига *Оливијине кратке приче*, која има више говорних субјеката, одражава живот у разним бојама, иако има озбиљних сенчења због тешких тема, књига одаје ствараоца ведрога духа, борца и емотивца који не да своје емоције испразном живљењу без дубоких доживљаја. Повремено апострофирајући пријатељство указује и на несталност људских одлука, недоследност, губљење орјентације и проналажење смисла у краткотрајним сусретима са другима. Ипак, ма каква болна искуства била никад се не одустаје од себе и потребе за љубављу, истраживањем света и споственог бића, што је главна порука књиге.

Павле ЗЕЉИЋ

*НИЈЕ БЛАГО НИ СРЕБРО НИ ЗЛАТО, ИЛИ:
ПОСЛЕДЊИ КОФЕР РОМАНОВИХ*

(Милица Миленковић, *Тајна блага Романових*,
Удружење књижевника Србије, 2023)

Један мислилац је рекао да се сваки догађај у историји дешава два пута: прво као трагедија, а потом као фарса. Иронија историје је да се смена трагедије за фарсу управо догодила и онима које је систем мишљења из ког мисао проистиче узео за своје највеће непријатеље, Романовима, о којима је у роману *Тајна блага Романових* реч. Иронију појачава и околност да би таква врста духовите опаске о иронији историје у идејној мрежи романа припадала управо фарсичном тумачењу историје. Трагедија и фарса се у роману манифестују на два историјска пола, раздвојених једним заокруженим веком: 1918. година – доба Октобарске револуције и убиства (већине) чланова породице Романов, и 2018. година, која представља савремено доба, и која за јунаке има потомке преживелих „белих Руса“.

У том смислу, у роману се вешто примењује, али и доводи у питање постмодернистичка наративна техника позната као *double-coding*. Већ предња корица књиге и насловна страна говоре у прилог овога: очекивања просечног читаоца усмеравају се ка авантуристичкој фабули – сугерише се гламур царског друштва, обавијен велом мистерије, тајновитости. Исти принцип формирао је и уводне странице романа: опис јунакиње, посебно њене професије и профила на друштвеној мрежи говори о просечној жени из савременог света, незадовољне собом, којој треба, према конвенцији жанра, нешто што ће учинити да свој живот и свет види новим очима и поново га заволи.

Други слој романа који се може идентификовати, његов дискурзивни и полемички план, знатно је динамичнији и узима за тему велики проблем постмодерног доба: однос према истини у историји. Наиме, новина која се у роману Миленковићеве врло брзо може приметити јесте да се сукоб који се десио у Октобарској револуцији и њен крајњи исход – успостављање бољшевичке власти, убиство Романових, емиграција аристократа и високог грађанства – не представљају тек као борба између Добра и Зла, него

малограђанског принципа и аристократизма, господства као животног принципа. Роман имплицира да се за ове друге, дакле, ради о историји као одбрамбеном рату. Официјелно је из тог разлога представљено у роману не само као репресивно, већ и као плиткост и ограниченост у друштву, која у себе урања садашњицу и читау прошлост.

Роман *Тајна блага Романових* тако тематизује не само моћ идеологије да ревидира историју, да конструише наративе о њој, него и начине на које се она упрошћавањем, разводњавањем, своди на пријемчиве приче за разоноду. То не само да одузима моћ човека да делује, него и његов смисао постојања, јер се овај премешта с инхерентног квалитета личности (који и јунакиња романа поседује) – на екстерне квалитете и статусне симболе, које јунакиња не поседује (будући да професија којом се бави, забављач за децу, није престижна, чиме се и њено аристократско наслеђе претвара у фарсу, у костим вредан подсмеха).

Могло би се рећи да се у роману неповерење у историју замењује поверењем у људе: славна историја се римује презименом Романових, само се са савремене инкарнације тог презимена мора скинути кич-декор. Постоји шум у комуникацији између старих Романових и нових Романових, комуникацији коју, у крајњој линији, само аутентична књижевност има способност да поновно успостави. Зато је, по аналогiji са привидном победом потрошачког принципа у Марији Ани Романовој, свеопшти историјски тријумф малограђанства над господством, само један привид, као и фарсичност савременог доба. Дакле, за неповерење у историју карактеристично за филозофску мисао последњих деценија, као решење се јавља поверење у човека, његову метафизичку тежњу ка аутентичности и остављању трага у историји. Ово стремљење у роману делује кроз све генерације, обично потиснуто и скривено попут понорнице, али свеједно са непрекинутим континуитетом.

У роману постоје, дакле, два репрезентативна режима, две визије стварности и историје, који кореспондирају са трагичким (које подразумева памћење) и фарсичним (које са собом носи и заборав): први бисмо назвали метафизичким, универзалистичким, а у крајњој линији и, у идејном свету дела – истинским, а други, пролазним и прозаичним. Марија Ана Романова, спознавши не само своје романовско порекло, већ и смисао тог порекла – стиче много више од утехе у свакидашњем животу, што значи жанровски формулаичном, клишетираном и једноличном животу, него стиче историјску самосвест, због чега је изазов да се простим језиком и наративним средствима жанровске прозе искаже иступање јунакиње из оквира самог жанра и прелазак у стварно литерарни израз. Стварно литераран израз кореспондира једино са аутентичним историјским постојањем. Зато визију историје у роману можемо назвати метафизичком: иза слојева тренутног и жанровског, скрива се оно што је трајно и узвишено.

Жанровска конвенција се у роману предочава као један тип концептуализације историје. У жанровски условљеној приповести о потрази за благом, и сама наследница историјски-узвишеног проналази

свој истински идентитет. Тиме се у исто време проблематизује и однос фикције и стварности, који се у роману читају у односу литерарног и документарног. Техника документарности, која делу пружа наративну фрагментарност, илустративну у контексту испреплетености и помиривања прошлости и садашњости, истовремено осведочава да се само историјски фалсификат мора ослањати на чисто литерарне конвенције, док аутентична егзистенција (коју јунакиња досеже, да искористимо фразу, *враћањем својим коренима*) – еманира сама од себе литерарним и људским вредностима.

Роман експлицитно упућује на непостојање литерарних вредности жанровске књижевности: „Да, знате ли колико је романа написано о Романовима у свету? Они су постали ликови у књигама. Њихови животи и судбине се домаштавају, њихова трагедија доноси велике тираже и новац писцима чија ће имена као и те књиге нестати кад умру.“ Занатски писац бестселера принуђен је да сасвим изобличи историјске факте и артефакте како би конструкција дела испуњавала емотивне потребе читаоца-потрошача. Због тога ваљан аутор мора бити и ваљан тумач књижевности, подразумевајући и истог таквог читаоца, једног који се врло лако сналази и у улози тумача историје. Паралела између тумачења текста, стварности и историје поставља се већ у самом роману, када Марија Ана и Андреј, одлазећи у регион на истоку Србије где су у првој половини 20. века живели руски емигранти, како роман каже – „мапирају прошлост“. У простору је видљиво оно што је прошло, али само ако читалац ту актуелну стварност простора уме да протумачи, да пронађе хелдерлиновске трагове Бога у оскудним временима.

Јер, заиста, као што смо већ наговестили, *Тајна блага Романових* може за нас остати само прича о потрази за идентитетом, животним позивом, и благом. Сва три, наравно, иду скупа: Марија Ана одлази у Русију, живи живот својих снова бавећи се класичном музиком, и њен посао је најзад довољно новчано компензован. Пажљивији читалац ће се можда, у том случају запитати: због чега она није та која проналази благо? И због чега не проналази у Андреју Кузнецову љубав свог живота? Тада пажљивији читалац може постати и вештији читалац, коме ће бити очигледно да тајна блага Романових није некакво тајно благо (које у роману остаје као нека врста задужбине), него је тајна њиховог духовног блага, коме се супротставља наслов једног од поглавља романа: *Сиромаштво душе*. Ризикујући натегнутост, могли бисмо рећи да би читаоци тада посегнули за тајнама блага Романових. Ако га смештамо у круг питања постмодерних дискурса о моћи, историјским наративима, и у крајњој линији – истини, онда као ни сама јунакиња, роман *Тајна блага Романових* није без својих претходника. По бројним од поменутих поступака – документарност, фрагментарност, постојање више хронолошких токова у радњи, али и мотивом тестаментарности који представља спону између тих временских равни – роман је поетички близак оним делима која стоје на размеђи између високог модернизма и постмодернизма српске књижевности. Два култна романа која ћемо споменути као блиска, и између којих као да роман Миленковићеве прави мост, јесу *Лагум*

Светлане Велмар Јанковић и *Пеишаник* Данила Киша. Јунакиња Верица Пархоменко, која представља двојницу Марије Ане из ранијег, међуратног историјског слоја *Тајне блага Романових*, у јакој је корелацији и са приповедачицом *Лагума*, Милицом Павловић: господство се, као код Велмар Јанковићеве, преноси по женској линији, стрпљењем, трпљењем и компромисима. С друге стране, још један од важних јунака руске емиграције, апотекар Андреј Кузнецов – може се довести у везу са Едуардом Самом из *Пеишаника*: он је жртва места и времена у ком се нашао, под сталном присмотром бирократије, неправедно проглашен за душевно оболелу особу.

Сагледано у контексту поменути два романа, пародирање савременог живота може се посматрати и као иронијски отклон од патетике која би могла претити наративу о трагичним историјским дешавањима, каква тематизује и Данило Киш – холокауст, и Светлана Велмар Јанковић – нестанак отмене грађанске породице у периоду после Другог светског рата. Однос који приповедачка инстанца заузима према тзв. чик-лит жанру, и схватању историје какво он подразумева, раван је односу презира Верице Пархоменко и Зоре Кузнецове према простом малограђанству њеног окружења, а опстанак аристократског духа у Романовима упркос својеврсној опсади с којом се у току стотине година суочава – има исти смисао као континуитет који Павловићева успоставља између своје младости и својих потомака у роману *Лагум*. Дакле, роман Миленковићеве у третману историјске судбине Романових не само да не прихвата банални жанровски образац, већ се не приклања ни другим, уметнички вредним, али успостављеним обрасцима, већ тражи самостални пут репрезентовања нових историјског проблема.

Зато, уместо симултанитета различитих временских планова која карактерише роман *Лагум*, у *Тајни блага Романових* постоји тестаментарност која је присутна у *Пеишанику*. С друге стране, тестамент у виду историјског документа није само, као што је случај код Киша, онај фосил на основу којег треба реконструисати читава, изумрлу животињу, а то је случај јер, као што смо рекли, у роману Миленковићеве није реч само о брисању и уништавању историје, него и начину на који се она у извитопереном и разводњеном облику integriше у савремено потрошачко друштво.

Марија Ана је, наиме, наследница архивског материјала (али не наследница империјалног богатства!) преосталог од њених романовских предака. Између осталог ту се налази и снимак на ком је поменути Верица Пархоменко док бива интервјуисана за потребе емисије о благу Романових. Дакле, она као преткиња која фигурира и као симбол романовског континуитета принципа господства не оставља (попут Милице Павловић) мемоарски запис. Интервјуисање, наиме, у овом контексту представља ништа више него друштвено санкционисан облик идеолошког испитивања којем је подвргнут и њен муж Андреј Кузнецов. Разлика између писања мемоара и давања исказа у интервјуу је важна, јер интервју не допушта самостално конципирање историје, већ нужно њену ревизију и банализацију за публику. Тиме се вешто имплицира да, ако Романови нису могли

бити сасвим физички истребљени у Русији, онда та негаторска сила малограђанства мора барем тежити потпуном обесмишљавању егзистенције оних који су преживели.

Из свега реченог може се закључити да је својом двоструком уобличеношћу: књижевно-историјском и књижевно-теоријском, Милица Миленковић успела, након запаженог песничког стваралаштва, да пружи нашој књижевности и једно иновативно прозно дело својим фрагментарним романом *Тајна блага Романових*, дело које је у сваком смислу неговатељ континуитета.

Огњен ПЕТРОВИЋ

ИСКУСТВО ИЗМЕЂУ ПРОСТОРА АМИНЕ ХРНЧИЋ
(Амина Хрнчић: *Три живота јужније*, Шумадијске метафоре,
Младеновац, 2023)

Након две фестивалске књиге збирки песама *Пут у Агапе* (2020), која се појавила у оквиру конкурса који традиционално расписује Књижевна омладина Ваљева и *Октаве* штампане као награда за победу на Фестивалу поезије младих у Врбасу исте године, Амина Хрнчић потписује и трећу књигу песама *Три живота јужније*, овога пута у издању „Шумадијских метафора“ из Младеновца чији је најновији, тридесет шести по реду, лауреат.

Нема сумње да, ако се у виду има размак појављивања њених књига – у питању је ритмично оглашавање са кратким интервалима песничке тишине – можемо рећи да Амина Хрнчић спада у групу оних песникиња и песника који енергично граде своје дело, из године у годину активно учествујући књигама и песмама у периодици, зборницима или антологијама, у конституисању регионалне књижевне сцене чији актери, великом умреженошћу и упућеношћу једних на друге, чине један нов литерарни талас.

Треба рећи да се, међу многим гласовима који су диљем некадашње Југославије препознати и признати, глас Амине Хрнчић прилично издвојио поетичком и стилском самосвојношћу која се може у начелу окарактерисати максималном стилизацијом песама које пише (у којима се препознаје једна сасвим аутентична естетика), одмереношћу израза, резонским ангажманом у ком се потреба да се проговори о тренутно важећим и важним друштвеним питањима не производи у нужан атрибут који суштински одређује песму у вредносном смислу, смелом метафоричношћу, метапоетичношћу, вишезначјем стиховних структура, рефлексивношћу, и дискретном референцијалношћу која није себи циљ, већ је уписана у песму као њен природни саставни део и уопште, поетиком која слави (можда на тренутак заборављене) неке опште хуманистичке вредности. Све наведене карактеристике присутне су у прве две књиге песникињине; исте су се задржале и у трећој, наравно, стваралачки надограђене и унапређене.

Три живота јужније збирка је циклусно подељена: уводни циклус „Тражим правду за пагане“ садржи једанаест песама, „Три живота раније“ — дванаест, „Три живота јужније“ (централни циклус) девет песама и „Она знате није била мекушац“ — такође девет песама. Фрагментарна композиција збирке није, како се чини, условљена тематско-мотивским „померањима“ — кључне теме ће се селити из песме у песму, из циклуса у циклус, већ је пре треба сагледавати у контексту разубуђености савременог човека, његове неуцеловљености и поцепаности које су условљене како карактеристикама Гвозденог доба у ком се живи, тако у личним својствима дакле, карактеристикама самог појединца, наравно, и личне драме коју у њему преживљава. Амина Хрнчић пише (углавном) из „ја“ перспективе истовремено се повлачећи из матрице властитог индивидуалног искуства лишавајући га његовог и то експлицитног (дескриптивног) следа. О њему сазнајемо понајвише кроз интеракције које песнички субјект остварује са собом и својим умноженим одразима (читава дебитантска ауторкина збирка *Пут у Агапе* специфично је путешествије ка себи), са другима, светом и његовим законима последично, кроз рефлексивне пасаже или велику фреквентност питања која песникиња отвара, чија је природа несумњиво онтолошка и егзистенцијална. Премда кроз стихове веје сентимент (ни у једној песми он нема супремацију у односу на језик којим се изражава, потврђујући изнова и изнова постулат како поезија јесу најпре речи и њихов најбољи могући одабир, тек потом осећања) ми неопозиво наслућујемо талас трагичке енергије који бризне онда када песникиња из проживљеног извуче саму животну „есенцију“ — или када депонује свој глас онима чији се глас уопште не може чути сиромашнима, заборављенима, невидљивима.

Стајна тачка Амининог певања није статична, већ клизна помера се по различитим временским просторним осама. Тамо где се оне прожимају и додирују куца само срце ове поезије: ту се налази језгро које је покреће, чије пулсације изазива специфична комбинација спољашњих и унутрашњих чинилаца. Оно што понајвише Аминину поезију покреће јесте спознаја ледене артифицијелности света у ком се живи. Његова изражено материјалистичка својства и вредности које су се умножиле а да се њихова садржина не преиспитује и не подвргава превредновању постварила је човека данашњице, учинила га несвесним, неосетљивим, лишеним минимума емпатијских својстава спрам другог човека, наравно и хабитусу који му је поклоњен да га (привремено) насели. Отуда се у уводним песмама песникиња бави отежаном перцепцијом човековом о томе одакле долази, ко је он суштински и куда иде — у тежњи да апстрахујући оно опште важеће у свим временима и свим епохама сажме „*искуство између простора*“, дакле, оно својствено припадницима различитих вера и нација, етноса и геноса, и преведе га на универзалне кодове који постоје у свим људима, на свим меридијанима, у свим временима:

*ми који сумњамо у легенде
никада нећемо разумјети
а нам је геометрија поклоњена
и једнако света као свијест*

*ни да је заиста најприје била ријеч
иста одавдје до усамљених племена
која још чувају живе приче на својим језицима
бјеже у исконски мир.*

Може то наравно, бити реч и језик инхерентан свим људским бићима или наслеђе упаковано у различите идеолошке, верске или политичке матрице – но „геометрија“ превођења из личног у опште (читај: колективно) поимање света, сасвим логично, креће се у смеру пооштрене свести о сврховитости и смислености човековој у општој пролазности како самог човека тако и хабитуса у ком је настањен а који се, како знамо, максимално експлоатише због огољене похлепе и неутаживе жеђи за профитом у корпоративном устројству света од стране оних који располажу довољним квантумом моћи да на глобалне процесе одлучујуће утичу.

Примордијална природа – у којој се могу назрети, трагичан начин, обриси људске интервенције није само стицај елемената у симбиози која је живот учинила могућим, већ пре симбол Чуда чији је човек само мали део и које омогућава да се мимо устројстава друштва и његових крутих (и насилних) норми оствари и највећи могући идеал ком се одувек стремиле – идеал слободе.

Он се не манифестује искључиво у физичком удаљавању од кавеза градова и урбане пене која заглушујућом буком, ужурбанашћу и размилелим мноштвом – суштински утиче да он, човек, привилегован (јер је кадар да мисли) и проклет (јер мисли у категоријама друштвено наметнутих императива) перцепцијски и делатно промени курс који га од усмерености искључиво на себе води ка другоме („постоји“, пише песникиња, „стотину начина да некоме кажеш буди ми пријатељ“) и јединству са собом, другим, људима, биљкама и животињама у кратком интервалу времена који му је поклоњен да га живи.

Како се слобода постиже понајпре „изнутра“ – тек одбацивањем грађанске „такмичарске“ коже – могуће је „стварност од конаца“ раскрити и сагледати је другачијом оптиком. *Три живота јужније* је збирка која у свим својим значењским потенцијалима слави идеју промене и измењене перспективе којом се проматра свет.

Песникиња то и чини, критички проговорајући о устројству света у ком је корпоративни капитализам учинио да се „кап воде доима као луксуз“ а да се сузе на длану „топе као уштећевина“.

Неправедном расподелом добара и ограниченим приступом истима производио је и производиће несагледиво много патње и смрти на свим меридијанима, изазивајући демографске потресе и нужна, принудна кретања свих оних који су услед реалне угрожености биолошког опстанка постали номади у вечитој потрази за местом у ком се живот може организовати са минимумом људског достојанства – бездомство претворивши у религију текућег, модерног доба. Управо због тога се песникиња у низу песма бави неким веома битним темама: сиромаштвом (*Човек у чијим је очима писало да има све*), тешким судбинама људи остављених и заборављених (*Милија*) у забитим местима испражњеним након таласа миграција оних који су ван граница матичних држава потражили могућност

другачијег (бољег живота) и уопште о готово катаклизмичном упливу политичких платформи (*Три живота раније*) у животе људи које су „велике идеје“ и идеолошке потке претварали у огољену – жеђ за профитом и лични интерес појединаца и група.

У том смислу, песникиња детектује, пронициљиво, насилне злоупотребе које се крећу на линији систем–појединац и паралелно, на линији појединац–околина у којој заједно са свим „нижим“ животним формама које је подвргао свом разорном деловању. У песми „У нашим великим ријекама“ песникиња упућује критику приватизацији природних ресурса и незаустављивом потчињавању природног обиља корпоративним интересима, пророчки детектујући (*неће постојати нити један језик који волиш / престат ће да постоје културе / малих / великих / свих различитих / немањивих народа*) брисање националних идентитета и културолошких специфичности свуда где је капитал пронашао плодно тле за експлоатацију без обзира на примењена средства – ратови који се воде и који ће се водити за енергенте или простор богат стратешким ресурсима – најбољи су доказ за то. Исто тако, инфичиран вредносном парадигмом акламације у оквирима референтних социјалних група и уопште, друштвене потврде и признања човек данашњице неће показати минимум саосећаја спрема фауне коју сурово експлоатише не уважавајући просту чињеницу да су „у захвату“ жива бића чији су регистри свести и осећајности испитани и утврђени. Ауторкина песма „Дефиниција успјеха“ цинично се бави оном истом темом коју је, великан јужноафричке и светске књижевности, Џон Максвел Куци радикално разрадио у култној збирци кратких прича *Стаклена кланица* и истоименој причи, у којој мајка главног протагонисте опседнута „идејом кланице оивичене стакленим зидовима – смештене на јавном месту, како би сви „конзументи“ могли видети непосредно процес претварања живих бића у прехранбени ресурс“.

Прелом детектованог стања око себе и порива да се покрене извесна промена у себи (и другима) код песникиње каткад изазива комплексна интрапсихичка пулсирања: *тресу се бреге / вјетар ломе храстове / постоје силе јаче од нас / које се бојим сањати*. Онда када стварност постане неиздржива, песникиња ће признати како се „спонтано људско изгарање не шири на околину“ те усмерена на себе, обитава у дубоким унутрашњим просторима „најмрачнијим местима“, – у којима контемплативно преиспитује све могуће животне путеве и странпутице као и целокупне „инструменте“ помоћу којих се човек оријентише у животу а који су како песникиња каже – „компромитовани сумњом“.

Штавише, у тренуцима пољуљаности животних утемељења и замагљености кључних водвиља – песникиња ће у изузетној песми „Линије на длановима“ изрећи оно што смо можда и сами изговарали: *треба ми смо се родити са исцртаним путевима / којима треба тећи живот*. Живот, само какав? Свакако онај који је усмерен ка врлини (у осамљености – продуктивној и исцељујућој, далеко од људи – „емоционалних далтониста“) или заједништву о ком песникиња снатри као на пример у песми „Папирни авиони“ у ком се мановски

„реконструише“ изгубљено време које, разумљиво, нипошто није изгубљено уколико је, а јесте „подељено“ са блиским, вољеним бићем.

У песми „Изгубили смо се једном иза твоје куће у Банату“ у невиделу се може видети /осетити / наслутити неко близак – са којим се повремено упућује у имагинарне просторе – упоришта одбацивши „сва лица која стежу“ и бесмислене тривије свакодневног у трци у времену које, како знамо, никоме не пружа шансу. Сасвим резонски констатовавши како *од људи остају само кости / слике / и приче* и како *послије смрти шумиш као добра пјесма / све док потпуно не изблиједиш* песникиња слави, на упечатљив начин, перманентну промену вечите смене статике и покрета, духа и материје, тишине и речи, трансформацију из облика у облик, који и не морају бити „конзервирани“ да би посведочили о нечијем присуству на Земљи.

О песникињином присуству више него убедљиво ће говорити њене песме. У антологијској, аутопоетичкој песми „Хамада“ Амина Хрнчић ће све оне fine кристале од којих је њена поезија саткана изразити једноставношћу која подвлачи њено изузетно писмо:

написати пјесму и дати јој име хамада.

онда објаснити како је то име за сваку

пустињу без пијеска

како сам хамада данас и ја

рећи нешто о томе како смо сви

сами од себе хамаде

и да је у хамадама често џинистан

објаснити како је џинистан

заправо пустиња духова

(ето, сад имам пустињу без пијеска

и у њој духове.

одлично мјесто за градилиште.

пјесницима заправо за те ствари

боље одговара тло

способно да гута.)

надати се да пјесму неће прочитати

само џинистан

него и људи

Три живота јужније савршено успело фрагментарно сведочанство о напорима духа и интелекта у савладавању оголеног простора-провалије између (затечене) слике света и могућих (сасвим људских) претпоставки о његовој другачијој, бољој, нипошто идеализованој представи, лековито ће деловати на све који ка њој буду посегнули: постајући поезијом и кроз поезију, на тренутак барем, другачији и бољи људи.

Наталија ЛУДОШКИ

ЗА ДОСТОЈАНСТВО ЉУДСКОГ БИЋА

(Данило Киш, *Из преписке*, приредила Мирјана Миочиновић, Архипелаг, Београд 2021)

„Читати књиге ’са закашњењем’ знак је духовне отмености“, отписује Данило Киш читатељки која се вајка како није посегнула за књигом *Час анатомије* одмах по објављивању. Била у питању „духовна отменост“ или став да се потреба за разговором о доброј књизи протеже у бескрај, наведено уверење послужиће нам као испирка што преписку једног од највећих савремених наших писаца читамо две године по њеном публиковању. Али и као илустрација да Данило Киш, који је за себе тврдио да не зна и да невољно пише писма (те чува писма других, али не и своја), одушевљеној читатељки не узвраћа конвенционално и клишетирано. Другачије, и ова Кишова књига занимљива је, значајна и вредна.

Занимљива, по речима приређивача, захваљујући онима који су доставили непозната писма из преписке с Данилом Кишом, и тако, „учинили овај избор неком врстом епистоларног романа“. По нашем уверењу, занимљива захваљујући управо приређивачу – Мирјани Миочиновић, која већ насловом *Из преписке Данила Киша* указује на намеру обелодањивања одабране кореспонденције овог писца, а не његове интегралне (познате и доступне) преписке. И концепт књиге онеобичен је, у односу на друга епистографска издања, увођењем двоструког критеријума слагања грађе: тематског и хронолошког. Тако се на више од шест стотина страница, након предговора Гојка Божовића, нижу три целине: „По-етика“ (која садржи отворена и званична писма и два пригодна говора Данила Киша), „Живот сам по себи“ (с породичним писмима, онима из војске и писмима/молбама), „Живот литература“ (преписка с пријатељима, издавачима и уредницима периодичких публикација, писма страних писаца, преводилаца, проучаватељки, читалаца, а потом тематска писма, па она везана за књигу *Час анатомије*, Нацрт одбране, писма везана за један позоришни спор, Досије Нобел,

Неостварене замисли, да би све било заокружено поговором Мирјане Миочиновић. (Именски регистар је изостао, верујемо с тенденцијом да књига буде читана, а не само парцијално консултована).

Међу Кишову преписку унета су и туђа писма. На почетку, оно знаменито писмо пишчевог оца, Едуарда Киша, датирано 5. априла 1942, на којем је заснован роман *Пешчаник*. А завршне странице књиге доносе преписку у којој је изречен вредносни суд о Кишовом делу оверен потписима страних и домаћих ауторитета: преписка Ларса Гиленстена, председника Нобеловог комитета, и професора Владимира Крижинског, декана Факултета уметности и књижевности у Монтреалу (вођена 1985/86), и писмо професора Никше Стипчевића, декана београдског Филолошког факултета (из 1988) на исту адресу и истим поводом – номиновања Данила Киша за престижну награду Шведске академије. Епистоларни садржај каткад је употпуњен и другом документарном грађом, па се тако у књизи нашао и Кишов Нацрт одбране за судски спор произишао из полемике око *Гробнице за Бориса Давидовича*. Уз све, ту су и неопходне приређивачеве напомене и коментари (у фуснотима и поговору) каткад с недвосмисленим вредносним одређењем. Тврдњу угледног компаратисте, Кишовог пријатеља, Крижинског (1935–2020) о томе да „слобода као темељ људског достојанства, постаје једна од тема наративног писма Данила Киша“ – лајтмотивски се провлачи и кроз ову књигу. Почев од првог Кишовог писма из 1969. године – у ком Скупштини града Београда подноси неопозиву оставку на чланство у Савету Камерне сцене Атељеа 212, не слажући се се с одлуком већине о скидању с репертоара представе *Друга врата лево* Александра Поповића; потом ангажованих писама уперених против антисемитизма, протестног писма против забране *Видика* (из новембра 1971), писама у којима се заузима за ослобађање Гојка Ђога... Па писма о лавовској борби посвећеног преводиоца: „Рекла сам [...] да ћу се борити за тај превод јер се боримо за оно што волимо, да сам живела са *Гробницом* [...] три године и да сам трудна с тим преводом већ шест месеци,“ пише Барбара Лонквист, слависткиња и преводилац на шведски. Све до оних писама која сведоче о репресији комунистичке аутократије у Пољској осамдесетих (о чему сведочи слависткиња Једвига Мороњ) или перфидно поробљеној Америци (где адвокати издавача траже гаранције аутентичности уметничког текста, а уредници, попут Линде Ашер из Њујоркера – поседују меморандуме телефонских разговора с писцима).

Узгред, Једвига Мороњ и Линда Ашер, делују попут јунакиња каквог романа: живописне, по свему супротне – прва оличење топлине, човека који вапи за излазом у свет међу књиге... Друга – отеловљење пословне вештине, логики и закона капитала... Крајње занимљиви су и многи други Кишови кореспонденти. Борислав Пекић – очекивано, јер

знамо да је и врстан епистограф, али и они за које се то не може претпоставити. Рецимо, „обичан читалац“, медицински техничар који из Загреба где је запослен, маја 1981, Кишу, уз остало, пише: „Осјећам се као анахроничан плутајући предмет донесен поплавом у мало чудно и непознато вријеме, међу непознате људе. Мој свијет су моје књиге у скромној библиотеци, коју ето тако попуњавам, колико дозвољава скромна радничка плата, али се често налазим у раскораку са својим нескромним заносом за читањем. Сама афера око твоје *Гробнице за Бориса Давидовича* учврстила је моју вјеру у писано дјело, а њоме сам и ушао кроз капију свијета Данила Киша и вјерујем да ћу у том свијету остати заувјек“. (Из фусноте сазнајемо: Сеад Мемагић, припадник Хрватске војске, нестао је јуна '92, с терена Сињске бојишнице.)

Сведочанство првога реда, књига Кишове преписке слика је нарави и епохе, евокација средина (све мирише на Дубровник, ванредна су сећања на стари Београд белгијске књижевнице Софи Деруазен), и истовремено аутентичан документ о самом Кишу, његовом карактеру и делу. У том смислу комплементарна је с другим нефикцијским књигама и текстовима овог писца – аутопоетичког и новинског карактера (интервјуима, чланцима). Занимљиво је читати како Киш, интроспективно, сагледа комплексност своје природе; разоткрива читалачке афинитете „све друго радије читам него романе и белетру уопште“; формулише став према књижевном феномену с којим га доводе у везу: „Прво сам имао намеру да распалим један есеј о постмодернизму. Па онда, да изложим подсмеху неке од принципа постмодернизма, у који су изволели професори стрпати и моје књиге [...] и као што видите, од свега ништа. Осим гризодушја. Какав есеј, какви постмодерни бакрачи!“; вреднује критичку рецепцију свога дела: „све што се у последње време о мени писало код нас не вреди много“, пише Бранку Кукићу 1986; иронично суди о ставовима појединих ауторитета („Користим прилику да те замолим да захвалиш Јовану Христићу, у моје име, за реченицу да је драматизација и *Гробнице за Б. Д.* 'само једна варијанта Кестлеровог *Мрака у подне*', у постскриптуму писма Милошу Стамболићу јануара 1982)... И да не откривамо даље.

У недостатку романа идеја, друштвеног романа и других поджанрова који одступају од данас код нас најзаступљеније аутофикцијске прозе, ова књига подједнак је дар љубитељима добре књиге, колико, без сумње, и биографима и истраживачима Кишовог дела.

Велимир КНЕЖЕВИЋ

ПОВРАТАК У БЕЛИНУ МОМИРА ВУЧИНИЋА

(Миомир Вучинић: *Повратак у белину*, Чигоја штампа, Београд, 2023)

У роману *Повратак у белину* Момир Вучинић у два паралелна приповедачка тока тематизује распад грађанске породице за време рата у Југославији. Прво питање које нам се намеће, када овако поједностављено започнемо причу о овој књизи, јесте колико је уопште могуће да се у периоду између два рата, Другог светског и грађанског рата у Југославији, дакле, за само четрдесет и пет година, било шта укорени, па и грађанска породица. Период довољан за једну каријеру, али не и за две срећно проживљене младости; младост оца и младост сина. А управо једна каријера, и то каријера универзитетског професора и писца Јауковића, јесте нешто што је разарало његову породицу. Момир Вучинић зна Квинтилијанову истину, коју у свом чувеном роману цитира и Милош Црњански; да бисмо упознали човечанство, довољно је добро упознати једну једину породицу. На пример, породицу професора Душана Јауковића. Зато друштвене околности у овој књизи јесу потиснуте у други план, а истакнута је прича о личној обескорењености. У првом делу књиге писац јасно, на тематском плану, прави отклон од својих ранијих књига, можемо рећи завичајног циклуса, романа *Сноварица* и књиге прича *Затварање круга*, и нешто што је раније дато само у наговештају развија на ширем плану. Ту пре свега мислим на урбани амбијент који је позорница за драму Михаила Јакувића, драму у којој јунак „мора путовати“. Међутим, оно што остаје исто, рекло би се с разлогом, јесте дијаболична атмосфера из ранијих дела овога писца, атмосфера која се на најбољи начин наставља на оно што је у српску књижевност унео Миодраг Булатовић. Враћајући се у завичај, у Београд, из Италије, где је био на школовању, без дипломе, али са изгубљеним илузијама и без оне коју је волео, чије кости и у возу звече као да му је и даље у загрљају, са дететом чије присуство наговештава да ће се иста судбина наставити и кроз следећу генерацију. Без светла, овај јунак се враћа и путује у прошлост, али као у „постојбину бола“ (стихови Рајка Петрова Нога и узимани су као мото за многа поглавља ове књиге). Оно што један од двојице јунака, онај млађи, не зна, јесте да се,

можда или сигурно, и његов отац, чија сенка и даље краде синовљеву срећу, враћа у своју постојбину бола, у своје сељачко детињство, у простор црногорског Потарја да се тамо суочи са својим утварама. Зашто можда или сигурно, јер писац ствара амбијент у коме се сан не разликује од стварности и у коме се сећање изједначава са јединим аутентичним живљењем. Зато читалац никада није сигуран да ли се догађа оно чега се јунаци сећају или оно што сањају, а, заправо, све време нам се сугерише да је управо оно што сањамо и оно чега се сећамо једино што заиста и живимо и да је такозвана свакодневица само кулиса за сва наша сомнабулна тумарања и месечарења. Међутим, прошлости увек нешто недостаје, пре свега испражњена је од времена и од нашег деловања у њој. Зато ова књига, у ствари, јесте и један инвентар егзистенцијалних промашаја њених јунака којима не преостаје ништа друго него да се крећу по простору мртвог сећања, како аутор више пута подвлачи. Старији јунак, отац, писац, схвата да су му године стварања прошле као песак кроз прсте, да су остале књиге којима никада до краја неће бити задовољан, да форма скупо стаје, да је његова највероватније најбоља прича, она која му је растурила брак, недовршена, а да су му деца силом друштвених околности у којима су се обрела заувек изгубљена. Јунак, јасно је, за оно што се са његовом породицом догађа тих ратних година, криви себе, свој однос према сопственом таленту и позиву, који доживљава као проклетство. Оно што је у овој књизи нарочито вредно пажње јесте игра преклапања судбина двојице јунака. Мислим да је за ту игру чињеница да су у питању отац и син била само отежавајућа околност, јер лако је две генерације супротставити, али ово потпуно стапање једног новобеоградског детињства и једног одрастања вероватно у најпасивнијем крају Црне Горе, јесте нешто што треба истаћи. И један и други јунак, заправо, путују у белину, једину за коју знају, а то је детињство. Зато сцене млађег јунака са дететом у возу само појачавају утисак да ће се прича ових јунака наставити кроз још једну судбину, са једнаким изгледима да буде светлија или беља од њихове.

Врхунац тог паралелизма јесте љубавни удес. Отац и син као да су волели исту Светлану, једна је завршила у недовршеној причи, а друга у врећи костију која путује возом на једном гротескном повратку. И у овој књизи Момира Вучинића простор куће или дома, оног београдског или оног у врлетном пејзажу кањона реке Таре јесте сцена за позориште сенки, за кошмар и смрт. Кренувши у белину, професор Јауковић је могао пронаћи само белу смрт из које се и сину и јавља као утвара. Међутим, многе утваре он доноси собом. Ко добро познаје дело Момира Вучинића, зна да је писац, својевремено, поводом свог романа *Сноварица*, био у средишту једне бизарне и трагикомичне књижевне афере. Наиме, извесни су се препознали у његовим јунацима и писца тужили суду. Иако на први поглед ова околност поседује одређени литерарни потенцијал, као са свим што се писцу у животу и око његовог дела догађа, да би то постало књижевност потребно је мајсторство, иначе, живот би заиста писао романе, а добро је познато да то никада није тако. Тај догађај интегрисан је у ову књигу тако да је лишен сваке тривијалности, ненаметљиво и књижевно убедљиво

да то сваком поштенom и пажљивом читаоцу може само да импонује. Најједноставније речено по професора Јауковића у његов завичај долазе, да му доакају, и његови јунаци, преци и потомци и, коначно, успели су у томе. Овај узбудљиви роман мистификује тако и питање ауторства у смислу; да ли писац заиста може до краја стварати своје ликове, а да они у неком тренутку и сами, некаквом својом вољом, не направе продор из књижевности у живот. Ту долазимо и до питања самих књижевних текстова који остају иза професора и писца Душана Јауковића, питања ко ће у ствари то дело заокружити и потписати и ко је њихов јунак, отац или син. Синовљена зла судбина, на крају, симболички, везана је и за исту болничку собу у којој је раније био његов отац. Роман при свом крају, густим лексичким ткањем и богатим језиком, нечим по чему је Момир Вучинић познат, вртложи и убрзава, даје се у разгледницама или слајдовима, увлачећи читаоца у кошмар чије су последице много страшније од оних изазваних друштвеним збивањима на чијем фону се све то одиграва.

Нова књига Момира Вучинића отвара, поред ових, још многа питања; куда са сећањима, сновима, љубавима, могу ли се они као врећа костију ексхумирати из прошлости и преносити тамо где је нама воља. Или нам не преостеје ништа друго него да мртве оставимо мртвима, док снег, као у познатој Џојсовој причи, на коју писац пред крај романа реферише, не покрије све то, и нас заједно са њима, све, осим приче и књижевности.

Маја Белегишанин ИВАНОВИЋ

ОБИЉЕ ДУХА

(Борис Лазић: *Облици лудила и исцељења*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ Краљево, 2021)

Борис Лазић (1967), песник и прозаиста, путописац, преводилац и аутор есеја и критике, у књизи *Облици лудила и исцељења*, слично својим ранијим песничким књигама (на пример *Псалми иноверног*, 2002; *Канонске песме*, 2016, *Унутрашњи пејзаж*, 2019) користи аутобиографску потку и мноштво података, географских, историјских и књижевно-историјских, ширећи контекст културе и радозналост читалаца за то своје обиље духа. А то обиље у књизи *Облици лудила и исцељења* смештено је у композицију коју чине Пролог, Епилог и између њих четири циклуса: „Плавет“, „Црквене песме“, „Врт“ и „На својој на племенитој“.

Пролог чини песма „Сам почетак певања“ са мотом Квазимода и у њему мотивима јесени и песме, мотивима које носи и сама Лазићева песма где се певање поистовећује са посебним обредом „над собом“. Ова песма покреће тему певања, коју опет садрже и друге песме у књизи, а само певање је, ако се пође с једне стране од ентузијастичке поетике а с друге стране од психолошких учења, у исто време и лудило и исцељење иако ни једна песма не помиње ове речи из наслова.

Циклус „Плавет“ чине углавном дуге песме (но то им не умањује ритмичност) у којима су оцртани градски призори и сусрети лирског субјекта с људима, а то се, опет, асоцијативно шири и призива поједине слике из његовог живота, из прошлости ближе или даље. Различити тонови боје ове песме, некад је и више тих тонова у једној песми, а некад један као преовлађујући: иронија, апсурд, сета, тон слављења... Свака песма доживљава се као једна заокружена прича која читаоца не оставља равнодушним; на пример песма „Седи, мотри“, о сенилној француској комшиници, призива сећање на страшну старицу из села, из детињства која „Иза белих завеса, седи, и мотри / Нетремице“. А у песми „Пред сан“ слика Париза из визуре фотографа Доаноа које се лирски субјект сетио пред сан, конкретно доставе угља, призива сличне (и неке друге) слике из његовог

детињства које теку асоцијативно, а сама песма својим ритмом и одређеним понављањима преноси осећај оног лелујавог стања пред утонуће у сан.

Као што је овде ток мисли изазвала фотографија, и друге уметности – музика, сликарство, филм, стрипови, књиге (књижевност нарочито у последњем циклусу, мада и генерално) – често су подстицај за развијање мисли/слика у песми, а ту су и мотиви из митологије, ту је и Христ, а све то у спрези са његовим промишљањима/утисцима (на пример „Заборав“, „Текстуалност“). Песма „Киша или, можда, плач“ полази од његовог доживљаја кише да би се сетио после Хауеровог лика из филма *Blade Runner*. Уопште, прустовска асоцијативност јесте обележје Лазићеве поезије.

У овом циклусу налазе се и дуге песме, попут диптиха („Grunge, диптих“) и триптиха („Северни триптих“). Оне говоре о државама и местима где је овај песник живео неко одређено време. Аутобиографски и путописни моменти постоје у овим песмама, а делови односно песме у диптиху и триптиху имају засебне наслове и развијају причу хронолошки: I – „Острво шкољки, 1993“, II – „Одрицање, Оаху, 1994“, то је диптих Grunge. Говорећи о себи песник говори и о другима, па тако у овом диптиху оцртан је лик пријатеља Стива Ланама, а у другом делу реч је о његовом и Стивовом сусрету са два пијанца. Наративни и путописни моменти, сећања и промишљања одлика су ових песама, а песме „Марсель“ и „Децембар, Париз“ показују како дескриптивни план прераста у нешто друго, у сећање на други простор, друго време...

Тако је и у другом циклусу названом „Црквене песме“. И овде се јављају сећања, или на раније догађаје из одраслог доба или на детињство. Но пре свега, тематско језгро овог циклуса јесу сусрети са људима у цркви или са људима који су на одређени начин везани за цркву, али такође у песмама овог циклуса јављају се и промишљања лирског субјекта о цркви/вери. Кад је реч о сусретима с људима, ти сусрети покрећу причу лирског субјекта о тим појединцима и њиховим судбинама, често трагичним. На пример, песма о старом Космајцу („Носити име“) тече као једна прича о некадашњем боксеру који је потом одлазио у цркву на службе а касније добио канцер ока. Саосећање избија из ове лирске приче, као и из других које говоре о туђим патњама, но ту су, уз сету, чести и тонови језе, гротеске или натуралистички призори („Лиман“, „L'ame slave“). Језа настањује и песму „Обред“ која садржи опис ритуала, уз посебан нагласак на контраст између свакодневног и обредног држања. При томе, без намере да вређа религиозна осећања песма само изражава нелагоду лирског субјекта у католичкој цркви: „А онда изводе покрете од којих те подилази језа“.

Промишљања/разматрања о цркви/вери такође одликују овај циклус; отуд је чест есејистички дискурс, као у песмама „Анамнеза“, „Захвалност“, „Renovatio imperii“. Древна времена, глинене плочице, алузије на Гилгамеша и богове Месопотамије такође настањују овај циклус, а промишљања о боговима и Старом завету јављају се у песми „Апостата, Јулијан“.

Постоје, опет, оне песме у којима је религијски мотив полазиште за нешто друго, на пример за поетичка питања. Тако је у краткој песми „Одушак“ („Што је молитва за верника / То је стих за / Читаоца / Христ те учи сведености / Каже да / Све то стаје у мало речи / Провери“). А у песми „Демијург, љескање“ питање о крају света постаје другоразредно у односу на жудњу лирског субјекта: „Жудим за часом чисте тишине / Жудим да поглед положим на море“. То море и тишина позорница су бројних песама ове књиге, као покретачи уплива у себе и стваралачког чина...

Занимљива је употреба страних језика у овој књизи, било у наслову поједине песме или у самој песми. Наравно, ту је највише француски језик, Лазић је и рођен у Француској, а генерално – има више завичаја. Страни језици – француски, енглески, италијански, латински – указују и на неомеђеност света и песниковог кретања, као и на већ поменуто обиље духа.

Трећи циклус „Врт“ доноси песме у којима провејавају слике из детињства лирског субјекта, сеоски крајолик, јара у улици, птић пао с гране. Ту су и песме о пределима, на пример панорамска слика Земуна, и путописни диптих „Тамо, и отуда (Две завичајне песме)“, али ту је и један диптих, може се рећи ониричан, јер тема сна и сненања битна је тема у поезији Бориса Лазића, и не само у овој књизи. Као уосталом и тема песме. Завршна песма у овом циклусу „Хтедох да напишем песму“ говори о стварању, које он доживљава као „свечаност певања када се, од свег, изузима“, а он сам тада је „рањив и леп“. Дотиче ова песма и питање херметичности („Не мари: многим и сам си нејасан“) и оно чувено питање шта је песник хтео постићи песмом („Песма ништа не објашњава“), а завршава се изјавом о радости стварања.

Кад је реч о херметизму, о нејасности, конкретно у овој књизи може се рећи да није свака песма на исти начин херметична. За оне које то јесу у већој мери рекли бисмо да херметичност у њима потиче управо од оног асоцијативног и аутобиографског низања, али и од велике ерудиције самог песника који наводи бројне књижевнике из велике библиотеке – борхесовског врта. Но, то је оправдано с обзиром на то да за овог песника није само радост у стварању него је и у читању туђих дела, те се преплићу радост стварања и радост читања како у овој песми тако и у целој књизи, а завршни циклус „На својој на племенитој“ управо је посвећен многим књижевницима који су на разне начине обележили Лазићев песнички пут.

Тај завршни циклус садржи приче о књижевницима (претежно песницима), или се приче о њима преплићу с његовим моментима из живота и сећањима. То су књижевници: Борхес, Тин, Ајги, Косовел, Цесарић, Толстој, Павић, Аполинер, Васа Павковић, Робинсон Јефер, Црњански, хрватски песници... Ту је и Радивоје Станивук с којим Лазића везује заједничко време у Француској и њихови књижевни разговори (песма „Градиво“). А књижевни покрет дадаизам покреће га да набраја стихове (из поезије Лазе Костића, Његоша, Поа и других) или филозофске изреке (*Panta rei, Carpe diem*), да би у завршетку песме стигао до дадаистичке игре, али и запажања да сваког песника

памте само „по једном“, јер „такво је несавршенство људске природе такав „Dada insanity“.

И поетичке мисли самог аутора могу се открити у овом циклусу: залагање за ритам (песме „Против риме“ и „Роја“), слагање са Рилкеом да „Стихови су искуства“ (песма „Реткост“), о знању и херметизму (песма „Аполинер“). Посебно плени песма „Ајги“, о чувашком песнику Ајгију који се пробија кроз снег „и именује га / као што изговара песму / која / настаје у тренутку док је изговара“. Начин на који је дочаран овај песник и лепота његовог певања, али и Лазићева свежина језика док говори о њему, и индиректно подсећање на лингвистичку појаву да језик зависи од стварности и да су стварност и језик у јакој спрези (језици народа у земљама са снегом имају много више речи за снег и пахуље него остали језици) – све то би могло ову песму сврстати у неку од светских антологија.

Епилошка песма „Ница“ има споне са пролошком по јединству места – тераса и поглед на море, по атмосфери јесени и упливу у себе. Док је у пролошкој песми акценат на певању као обреду „над собом“, у епилошкој је акценат на посматрању себе. А није ли то мирно посматрање сопства припрема за нека будућа певања?

Жарко МИЛЕНКОВИЋ

УНИВЕРЗАЛНА ПРИЧА О (АНТИ)ЈУНАКУ СА МАРГИНЕ
(Анђелко Анушић, *Живот из засједе*, Службени гласник, Београд, 2021)

Роман *Живот из засједе* је још једно у низу дела са тематиком Крајине овог познатог и веома плодног писца Анђелка Анушића. Пад, или издаја Крајине, избеглиштво, живот људи изглобљен из својих токова и природног окружења, опсесивне су теме нашег писца, који бар у својим делима, покушава да сачува оно што је могуће, а то је сећање на један природни и духовни простор српског народа у Хрватској и Босни и Херцеговини, као и то да својим писањем сачувај тај, сада већ давно нестали свет. Када би се неки истраживач (лингвиста, етнолог или антрополог) подухватио читања дела овог писца могао би да направи озбиљне студије на тему живота и језика ових људи који су у Бљеску и Олуји, остали на ветрометини живота и ма колико да су се снашли у новим срединама, остали са сталним непристајањем на оно што им се десило и на то где су се затекли, навикнути на вечити живот из заседе.

Овај Анушићев роман, говори управо о тој „судбинској предодређености“ ових људи на „живот из засједе“. „Живот из засједе, то је сад наш живот“, закључиће Вељко Хрваћанин, главни јунак овог романа, након окршаја са албанским дечацима који су им у новом дому, у близини Ђаковице, крали и уништавали летину. Поновиће ову реченицу, овај јунак, на још неколико места, у Јелачићевој кући у Војводини, и у Холандији, где се јунак ове приче нашао на крају. „Живот из засједе“ је и одредница која описује људе на маргинама, а Вељко то јесте, он вечито остаје на маргинама свега, па чак и сопственог живота. „Вечити младожења“, али страствен љубавник, са променом пребивалишта, постаје само један наивац, кога емоционално условљавају, прво албанка Фатмира, радница у Црвеном крсту, која је око њега исплела читаву паучину лажи, на које је овај јунак пао, преко женских чланова његове породице (сестре и снахе) које се очигледно подсмевају његовим љубавним неуспесима, наглашавајући како то више није Крајина и да ове жене нису тако лакомислене као у Крајини, до нове партнерке Веселинке, нимфоманке, којој он служи као јак партнер ка остварењу свог циља, а то је одлазак у Холандију.

Овај јунак, на маргини, остаје и у самој наратолошкој перспективи романа. Јасно ставивши до знања читаоцима да он не воли да чита, да је он за неку врсту сликовног језика: „Читање у сликама. Говор у сликама. Град у сликама. Људи међу сликама. Сав живот у сликама! Ето тако“ (31) у каснијим поглављима романа све мисаоне и језичке бравуре, које ће изговарати овај лик, приписаће, свом пријатељу доктору Богуновићу. „Хрватски бог Ђлесак“ (140), јасна је алузија на Крлежиног „Хрватског бога Марса“, али како наш јунак не чита књиге, овако нешто му никада не би пало на памет, већ једино неком ученијем човеку, какав је лик доктора Богуновића. Као и стих који певуши увек када се нађе у располућености између националне и ине припадности, у коју понекад почиње да сумња: „Спремте се, спремте че... че... че... Че-че-ге-ва-ра...“ (157). Једина, његова, аутентичност је „Живот из засједе! Да, Вељко Хрваћанине, јунећа главо!“ (139).

Вељко Хрваћанин је потпуни аутсајдер сопственог живота. Једино што је мислио да зна добро, поред „живота у засједама“ чувајући кућу и окућницу, показало се као оно што ће га најскупље коштати у свету без дома. У свом косовском вилајету, једина светла тачка, жена, радница у Црвеном крсту, која њему мимо протокола, додељује много више него другим избеглицама и социјално угроженим лицима, толико да сви укућани посумњају у легалност његовог понашања: „Вељко, је ли све то по закону? пита једном строго отац“ (17), док га није намамила у своју замку: „Али, касно. Одвећ касно. Мој бој на пољу Косову бјеше окончан“ (19). Под притисцима и ученима, Фатмира, ову крајишку породицу исељава са Косова и Метохије, Вељка, његове родитеље и сестру са децом у Војводину. Касније ће то исто учинити и Веселинка, која ће га из окриља једине сигурности, родитељске, одвући у Холандију, где ће граничар постати баштован и шетач паса у хотелу у коме се састаје тајно друштво, које кроји и прекраја државне границе, сеје бомбе и доноси мир. Сам одлазак у Холандију, у место близу Хага, овом јунаку изазива осећање коначне пропасти, личне и националне. Личне, јер мора да учи језик, који се тамо најмање именује као српски и националне, јер се налази у земљи, тј. недалеко од града, у коме се судило његовим командантима, али и његовом народу за ратне злочине, што је једном лику са маргине, ономе ко је навикао на „живот из засједе“ изгледало застрашујуће, зар је неко чинио злочине, када смо само бранили своја имања и ко је одговоран за *Ђлесак* и *Олују*. На ове недоумице, ће наш јунак почети да формира нешто другачије ставове, када се буде одао алкохолу и када у кафани у којој се нашао сретне једног хрватског заробљеника кога је пустио. Некако, баш тада, чини се, мада не баш тако експлицитно, Вељко Хрваћанин, почиње да схвата да у рату нема јасно подељених улога и да поред оних, који бране своје, има и оних који не бране своје, али желе да присвајају туђе. Иако се све ово догађа у некој врсти делиријум тременса, након сазнања о неверству партнерке Веселинке, наш „закасниели“ јунак са маргине схвата бесмисао рата, подела и сукоба, схвата да сви „певају после рата“ само они који су изгубили нешто, сопствене корене, постају „боници

на смрт од завичаја“, како то сликовито каже Даринка Јеврић у једној песми посвећеној Крајишницима.

При крају романа Вељко Хрваћанин тежи некој врсти самозаборава. Бреме које је понео на сопственим леђима отежало је и постало неиздрживо. Нашао се у расцепу између онога што је био и онога што је постао, ни у једном ни у другом није видео правог себе, као да је читавог свог живота био оно што су други желели од њега, а не оно што је он желео. Припрема се за одлазак, последње вече, ноћ у кафани, са холандским пивом: „Ево одлазим, без повратка, прикани моји. Кунем се, иако то досад никад нисам чинио, јер нисам од таквог соја, ево нећу више онечишћавати овај дјевичански зрак и простор својим издисајима. Нећу реметити ваш праведнички мир, сјећање, савјест и сан. Нећу дијелити ни крув ни хљеб. Имам своју погачу. И кукурузу у потаји. Нећу дијелити ни љубав ни мржњу. Имам своју. И имам своје родственике. Ни холандски, ни било који империјални језик, нећу дијелити. Јер имам свој. Ни ову дивну земљу Холандију, јер имам своју. Остављам вам Остербек и вјетрењаче, ваше су, ето вам их. И Сјеверну Рајну и Архнем и Ротердам и Амстердам. И Хаг. Да, и Хаг вам остављам. Он је ваш родни град. Ја имам свој Баштиновац. Мој Јерусалим.“ Све ово главни јунак проговара речима свог пријатеља доктора Богуновића, кога се сети увек када му је тешко и кога види на дну испијене чаше у кафеу.

Вељко Хрваћанин проживљава катарзу. Доживљава прочишћење, схвата да он није тај који јесте. Стога је и крај романа такав какав јесте, отворен. Отворен, али не за нова дописивања, већ за новог Вељка Хрваћанина. „Како ћемо? Семафор је ћорав, нема око избио му Фаик, гледај, јеси ли видео... а ово, шта је ово... каква је ово пизда од воде... како годи... хлади, хлади, прија... ма, што ме гураш на кишу... који си ти... ти ниси мој стари друж... друж... чекај, ти ниси... па ти ниси...“

На крају, треба додати и то, да роман, иако је писан, мада не баш тако једноставним језиком, како се наводи у краткој рецензији на крају књиге, ово никако није једноставан роман. Ово је, пре свега, један изузетно модеран роман. Роман који прича једну толико универзалну причу, савремену, сада већ свакодневну, а то што се јунак зове Вељко, и што му је порекло српско, то само говори о нашем искуству. Исто тако би се јунак могао звати Халед и бити Авганистанац, или Растислав и бити из Украјине, неприпадање, одбаченост и отуђеност ће их повезивати. Крајина, наравно, сваком своја. Бол за отаџбином. *Живот из заседе*, такође.

Жељка АВРИЋ

ТАКО ЈЕ БИЛО ДОК У МОЈ ЖИВОТ НИЈЕ УШЛА СРБИЈА
(Софија Јечина: *Београд у плавом*, ИК 4СЕ, Београд, 2021)

Београд у плавом Софије Јечине је књига прича подстакнутих доживљајем Београда и појединих топонима Србије; отворености београдских улица и историја старих кућа, дневног ритма и ноћног pulsa, философије живљење и уопште, духа града; симболиком река и мостова, аутентичним варошима и њиховим судбинама – све претходно заустављено у тренутку крика или тишине на њеним сликарским платнима; у геометрији пејзажа, сумраку ентеријера, људима без лица, потезу, боји, несаници. Шта претходи том унутрашњем рударењу, чистом платну, још неоткинутој речи? Шоља охладнелог чаја, немарно згужван пешкир, сећања, дечији загрљај, мирис топлог хлеба? Страх, очајање, бивши и дани који ће тек доћи; љубав, и када престане то да буде. / *И – звучна, крхка, вечна тишина.* / Нема границе, само бескрајни хоризонт на којем се преливају нијансе плавог и утапају у инерцију потеза, размишљање и стварање. У слике са причом, у приче илустроване сликама...

Жанровски, *Београд у плавом* има елементе приче, али и цртице, белешке. Дневничких записа. Путописа. Исповести. Поетичне импресије својствене сензибилним душама и истинским уметничким гласовима. Записи немају наслове, нити формалну композицију. Лирски субјект је сама ауторка, па су казивања у првом лицу. Предеи, амбијенти, појаве, ствари, подстичу њена сећања, размишљања и коментаре. Атмосфера има густину и слојевитост. Приповедачку грађу држе асоцијативне нити, понекад неочекивани обрти и снажна поентирања. Осећајни изливи подсећају на палету боја на њеним платнима. Уводи у реалне ситуације параболо су ауторкиним животним искуствима и њеном емотивном и мисаоном свету. Спорадични ликови појављују се заустављени у покрету, кораку, речи и готово неприметно нестају са сцене. Свака прича је посебна и свака има своју кључну тачку од које нарација креће, развија се и заокружује: боју, звук, мирис, сећање, искуство, место, догађај, осећање, обичај итд. / *Сваки нови дан – то је заслепљујуће чисто платно, и ако се скицира угљем туге која је сагорела током*

ноћи, ништа не спречава да се изгледе оштри углови када се слика коначна верзија. /

Ова књига оставља утисак блискости, проживљености, *већ виђеног*, пре свега, својом једноставношћу, препознатљивошћу и искреношћу; то је кохезија опредељеног, искуственог и рефлексивног, карактеристична и за сликарство Софије Јечине, па вам се може учинити као да Софију познајете годинама. Јер, блискост са нечијим делом може бити дубља него нечија вишегодишња физичка близина. Препознавање нечијег искуства или сећања, опредељених уметничким делом, или поистовећење са њим, могу резултирати надахнућем, сопственом креацијом.

Плаво цвеће на њеним сликама није само слика пролећног неба у прозорима нити непрозирне морске дубине. Плаво има боју сумрака, дубину потиштености, нијансе размишљања. Све код Софије Јечине има своју супротност, своју крајност. Радости имају сете; несаница месечину, снови кошмаре, детињство одрастање / *Сви ћемо се променити када одрастемо / Подскочићемо високо и наћи се на другом крају света или бити бесмислено упорни и упасти у блато до лаката.* / Свој дом, сликарка и књижевница, носи са собом: штафелаје, урамљене слике и оне уролане, мапу са графиком, кистове, шкрипу оловке која скицира, утиске, представе, мисли, успехе, победе, поразе, очајања, своје светлости и помрачења; *безбојно сиво, зелену боју наде, тамно и тужно као сумрачна плавет* – магични свет физички омеђен зидовима и смештен у 40 квадрата.

Софија је дете Далеког Истока. Девојчица са месечином у очима и чврсто стиснутим песницама, одраста у вулканском пепелу Курилских острва, где се срећа мерила облачићима дима. Сурова природа рађа снажне, јаке воље, који плачу у себи. Девојчицу – хајдука. Она уме да сања. Види даље од својих вршњака и слуги да ће је то једног дана одвести одатле. Интуитивне природе, нарочито осетљива на бол, хладноћу, очајање. Уме да се бије. Корача као да трчи. Смеје пркосно. Јеца у сну. Загледана у плаветнило, као птица, са неком необјашњивом сетом у осмеху.

Софија је жена. Воли снажно и зна да таква љубав нема будућност, али има своју вредност и своју цену. Прелазећи границе и рушећи препреке, стално испитује своје могућности, осећања, дубину доживљавања, мерећи колико још може волети, бити заљубљена, која је крајња граница бола /...*само да пригушим тај разоран осећај глади, жеђи и тескобе.* / Између опреза и ризика бира ризик, између свести и тајанства бира тајанство, свесна да ће крајњи исход бити озбиљна патња али и сазнање да се кроз патњу човек кали, сагори и спепели, па опет расте и усправља. / *И ја знам да је сваки ударац – само игра, а прави живот – изнутра.* /

Софија је Човек. Сурова природа негује пркосан и снажан дух, усамљеника у којем и даље живи дете у потрази за сигурношћу и местом које ће назвати домом. Она која се рађа сваког пролећа. Када јој сунце милује косу. Када се уз њу, са поверењем, привија неко туђе дете. Док носи упаљену свећу тражећи човека у себи. Ноћу, измучену сновима, плашећи се шума и борећи се са самом собом да је мрак око ње и у њој не преплави, запоседне, да је не прогута.

Софија у себи носи лица људи које је сретала у животу, са карактерима годишњих доба; добрих и злих, оних са којима *желиш да се испрљаш* и оних који чине да се осећаш добро. Велики је то терет, носити их све у себи, њихова искушења, грешке и казне прихватити као своје и живети са њима. Из непрозирних магли и претећих олуја не може се извући без последица – најмање са огреботином, ако не и са тешким ломовима. Но, живот је уредио тако да */ треба ићи напред без освртања, заборавивши на зиму као на страшан сан који се одужио. Носити на длановима упаљену свећу, штитећи је од ветра. /*

Њене приче су и наше приче; у свакој од њих, барем делимично, препознајемо своје дилеме, своје радости, кошмаре, трауме. Одласке заувек и повратке у мислима. Границе трпљења. Тачке преко које се не може прећи. Њена платна надахнуо је јединствен колорит Београда али и његово сивило; предели који су, својим значајем, положајем, прошлошћу, симболи Србије. А њене слике су изнедриле њене приче. Сјајна је прича (и слика) о празном ормару, метафора о „вишку“ који свако од нас има и вуче у животу – гардеробе, успомена, проблема, дилема. Питање је само колико смо свесни тога и да ли желимо да га се решимо. Да ли је то ослобађање од прошлости или самозаваравање?

Београд у плавом не карактеришу само емоције, колорит и рефлексije; ту су и психолошки профили појединих стања душе. Некад су те слике лепршаве, некада загушљиве, тамне. Што се више силази у њихову дубину, то су напетије, тескобније, чак застрашујуће. Зато на њеним сликама плешу сенке, *прозори колаче очи, дрвеће јури у сусрет као црна коњска грива*. Унутрашња драма сели се на платна, а платна илуструје причама. Мотиви путовања, несанице, возова, станице, имају своју боју. Тамноплави тонови неизоставно су везани за снове, ноћ, несаницу. Предели су јарких, топло жуте и наранцасте боје. Возови су гвоздени и тамни. Месечина друкчије сија кроз прозор собе и кроз прозор путничког вагона, али је једнако хладна и далека. Лутања и неизвесности трају, али живи се даље и све је */ као дивље руже које необуздане цветају у свакој пукотини, кроз капије, у мају на југу Србије. /*

Човек не цени иметак, већ губитак. Они, који цео живот проведу на једном месту, жуде да оду одатле. Номади чезну за крајем својих путовања. После свих и поред свих места у којима је била или тек одлази у њих: Немачка, Италија, Бангладеш, Аустрија, Русија, Софија је */ Дошла у Београд и остала да живи у њему / Остала да овде дође на свет, изнова с голом и отвореном душом. /* Поред и после свих аеродрома, океана, планина, истрошених ципела, опсесивних мисли, људи близу и далеко од њеног срца, конфузија, суза, преиспитивања, ненамерних неспоразума и заблуда, нестрпљења и осећаја да је после свих лутања и путовања поново код куће. */ Дакле, не гледајте моје лице, завирите ми у срце, тамо ћете видети једини и најисправнији правац – за Беооооград, за Беоооооград, фирмом Крстић, фирмом Крстић! И ту не може бити никаквих заблуда. /*

Сугестивне су Софијине приче о снази, о унутрашњој борби када се иде даље иако се све (или се бар тако чини) тог тренутка распада, па је у бољем положају и ошамућена мува ухваћена у паукову

мрежу која више ни о чему не мора да брине. Узалудно је чекати помоћ са стране. Не постоји нико изван нас самих којима је више стало и ко би пре помогао. Независан живот је неизвестан живот. Никога не занима твој списак жеља. Нико те неће подићи ако паднеш. Нико неће саставити твоје крхотине. Илузија је очекивати помоћи. / Помози си сам. /

Боли је страх. И безумље. Убилачки нагон. Суровости. Мржња. Све што подсећа на смрт: Ћеле-кула и уништена гнезда фазана куда је прошао комбајн. Гробови без обзира на обележја, смрти ма чије да су. Љубавна мимикрија, улепшана стварност, огољавање. У њеној души постоје наноси патње. Она боли осећа у слојевима. Неважно да ли је интимна, туђа или универзална, светски бол... и од њега је прочишћава уметност. Од тог проклетства / дара, спас је сунчев зрак, благословена топлина, верујући да / док моја кожа мирише на сунце, срећан сам човек. /

Софија је биће супротности. Она живи у два света, паралелна. Са војничким редом у глави и несналажењем у свакодневици. Радохолик престрављен стварним животом. Обожава сунце а подаје се мраку. Систематичну и посвећену раду, инспирише је импровизација. Решена је да остане у граду из којег одлазе они који су у њему рођени. Чедо југа и севера, налик Дунаву, са неизговореним тајнама; вагабунд који памти традиционалне мајчине савете и бакин лек за кашаљ. Срећна живећи од данас до сутра, између јаве и сна, маште и стварности. Страствена и усамљена. Пуна животне радости, са способношћу да примети и ужива у ситницама и тихој лепоти живота. / Јер, сваки дан је – нов, непоновљив, непредвидљив, мења се у зависности од ветра. Само буди спреман на све и не заборави да извадиш из ормара јакну. Кошава никога не штеди. /

Док слика, она постаје свој алат, нестаје у свакој својој слици – то је потпуно предавање новој стварности, поистовећење са стваралачким чином. Када пише чврсто притиска папир, ришући / тешка, гломазна слова од којих гради тврђаву. / У вечитој борби са страховима и животним искушењима, човек стиче свест да или је камен или прашина. Тврђава или рушевина. Од тога зависи његов опстанак.

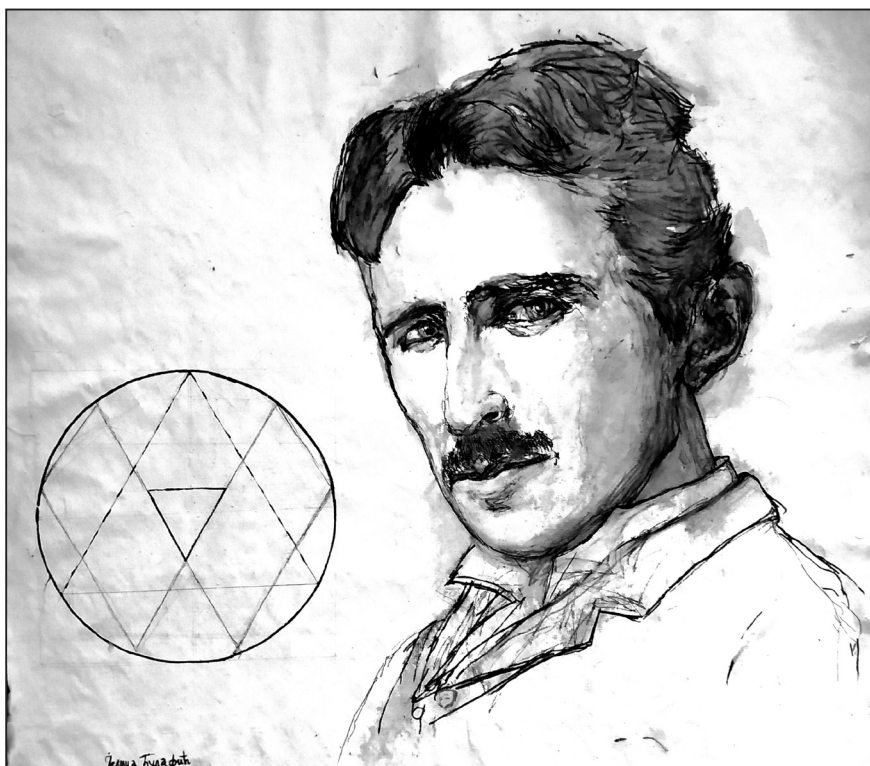
Једнако је надахнуће белина хартије и чисто сликарско платно. Подстицај и искушење код истинског уметника не бирају медиј; колико је аутентична и сензибилна у ликовном изразу, толико је деликатна и умешна са речима. Софија има оштар и далекосежан унутрашњи вид, невероватну интуицију и неслућену енергију усмерену на Ерос. Као и већина људи снажне имагинације, има потребу за изразом, за својим печатом, хранећи се појавама, стварима, другим људима и релацијама, стварајући посебном динамиком и осебујним уметничким темпераментом, са сталним страхом / да нећу успети да изразим све што желим (шта ако ми не буде довољан цео живот). Плашим се да се неће наћи речи, звуци или боје за слике које осећам. / То што види и осећа често је аутодеструктивне природе, због тешких садржаја, тамног амбијента и осетљивости на бол. Они постају добровољни терет због којег је уметник често изгнан из самог себе и

сам у мноштву. Када се тај терет оваплоти у слику, реч, композицију, настаје прочишћење и повратак себи (и другима), али накратко – нови се терет већ таложи а тишина у којој се рађа слика / песма већ буја као поленска грозница. / *И све што радим добија смисао.* / И носи се у срцу и још важније, одговара на питање / *Зашто сам постала сликар?* *Зато што сликам оно што ви осећате.* /

Не постоје у Софијином делу одређења, границе, наредбе, правила. Постоји живот. Сиров и стваран, без шминке и украсног папира. Постоје пијаце, улични продавци, градски аутобуси, уморне ноћобдије, безнадежни ранораниоци, лагано испијање кафе, отворени прозори, нарави и судбине, кључеви и тајне, олујно невреме и сидра. / *Боре од блиставог срећног осмеха.* / *Руке за крхки и понекад претежак дар.* / *Непредвидљивости. Неиздрживе носталгије. Снажне и слободне речи. Умеће да се опрости, заборави и иде даље.* / Постоји императив стварања и жеља за трајањем: Дело, Потпис и Печат.

Остало осетите сами.

Драгица УЖАРЕВА

УМЕТНОСТ УМИРАЊА МАРИЈАНЕ ЈОВЕЛИЋ

(Маријана Јовелић: *Улазна рана*, Повеља, Краљево, 2020)

Откад је света и века, и откад је у том свету песника, као да се ни о чему другом не може певати, до о љубави и смрти. Едгар Алан По је врло рационалним методама у својој *Философији композиције* дошао до закључка да су те две теме, посебно када се здруже, не само најзанимљивије, већ и теме које у највећој мери закупљају читаочеву пажњу. Не марећи за то што запостављањем теме љубави не постиже ефекте које је песник „Гаврана“ сматрао најважнијим, Маријана Јовелић се својом књигом *Улазна рана* у потпуности приклања смрти, што и приличи песникињи окренутој рефлексивној поезији, поезији склоној промишљању, поезији која често упориште тражи у науци, а да јој то никада не засмета, нити јој одузме нешто од њених поетских дражи.

Присетимо ли се изузетне приповетке „Уметник у гладовању“, чији је аутор Франц Кафка, још један од „писаца мрака“, можемо је искористити као полазну тачку за настанак „уметника у умирању“, што лирски субјект Маријане Јовелић, свакако јесте. Збирка *Улазна рана* се састоји од четрдесет и четири песме, које нису подељене по циклусима, што је сасвим природно, јер се од почетка до краја варира и разрађује иста тема. У првој трећини збирке, из песме у песму откривамо начине на које се може умрети. Почиње се од еутаназије, такозване „хумане смрти“ намењене онима за које је живот превелики терет и мучење. Овде се не поставља питањ оправданости тог поступка, већ апсурдности поштовања протокола по сваку цену: *Ако већ желим да умрем, / зашто је важно да игла за еутаназију буде стерилна?* Уводном песмом, ауторка отвара још један од важних токова своје поезије, а то је уплитање експлицитних поетолошких исказа у ткиво песме. Иако не ословљава свог читаоца као Бодлер, она га јасно апострофира првим стихом, постављајући пред њега задатак да тумачи поезију. Док је за Бранка Миљковића било исто „певати и умирати“, за Маријану Јовелић аутор умире тек када се приступи тумачењу његове поезије, али ту није реч о макар каквој смрти, већ о оној прижељкиваној, „хуманој“ смрти, која је равна еутаназији.

Песма занимљивог наслова – „Бестрептајност“ говори о другом виду еутанације, оном недопуштеном према законима свих земаља. Оружје иде из руке у руку, како би злочин био савршен. Онај који жели да буде лишен живота, а нема снаге да то сам спроведе у дело, ставља оружје у руке другог лица, да би, након извршеног убиства, оружје било враћено у руке свесне жртве, а смрт представљена као самоубиство. То би требало да буде савршен злочин. Али савршен злочин не представљају околности под којима је он извршен, већ однос према злочину након његовог извршења. Злочин је савршен онда када не постоји кајање, када нема страха од тога да бисмо могли бити откривени, па самим тим ни уклањања трагова: *Истински убица не осврће се на трагове. / Није опседнут претходном жртвом. / Он убица даље.* Једини савршен злочин је када се убиство изврши, а да се и не трепне. Лирски субјекат још је далеко од тог ступња.

Песма „Повлачење воде“ доноси нови вид смрти – заустављање крвотока (симболично представљено уједом вампира). Вирцина, која више не може да поднесе превару на коју је приморана, одлучује се за усправну смрт и извршава самоубиство вешањем, јер: *Наука тврди / да смрт вешањем изазива / феномен бујања мушкости / услед наглог сливања крви / у доње партије тела.* Следи егзекуција, као специфичан облик смрти по казни (заслуженој или незаслуженој, безмало је свеједно ономе који мора да умре насилном смрћу, али не и целату). Стрелац који треба да пуца у постројене људе пред собом и целат који треба да погуби само једну особу имају заједнички проблем: ни један ни други не виде лице своје жртве у одсудном тренутку. Задржавању даха пред погубљење, како се не би изгубила пуна контрола над оружјем, песникиња даје сасвим други смисао: *Бог коначно допушта / да виде чедно лице својих жртава / и убице губе дах пред лепотом. // То је савршен тријумф жртве...*

У песми *Слепа улица* умирање се доживљава као „обављање нужде“, што оно на крају крајева и јесте, али начини на које се долази до тог тренутка када смрт постаје нужна, различити су. Лирско ја ове песме пориче суицид, иако је несумњиво да је реч о самоубиству, било да је реч о улазној рани начињеној ватреним оружјем, или о прекомерном конзумирању кока-коле, у којој песникиња духовито уочава потомка орла што се на Кавказу хранио Прометејевом јетром. Нож је следећи начин да се остане без живота, али и без органа. Зато песма „Тело без органа“ призива мистериозног енглеског серијског убицу с краја XIX века – Џека Трбосека, који је својим жртвама вадио органе хируршком прецизношћу и разбацавао их око леша, или односио са собом. Нож Џека Трбосека или хируршки нож приликом операцијског захвата, скоро да је свеједно, када је смрт извесност. За ножем следи руски рулет, као игра на срећу с могућношћу смртног исхода. О каквој срећи ту може бити речи, када се непотребно играмо сопственим животом, који нам већ припада и који бесмислено угрожавамо?

Чак и када смер буде промењен и метак уместо слепоочницу рањава таму (*пуцам у тмину*), насилној смрти се не може умаћи, само што се она претвара у убризгавање отрова. Јер она тама у коју смо усмерили хитац, гута нас саме. Песникиња поставља низ питања:

Шта је корисније сада, / када убризгавам отров? // Да будем Бог / који ће потапати вену? // Или Ђаво који ће усправити шприц / и одсечно по њему куцнути / с два прста? Бог и Ђаво увек су ту око главе самртника. Без њиховог присуства смрт, па и ова умирања изазвана насилним путем с којима смо се до сада срели, била би „с ону страну добра и зла“, да се послужимо насловом једне Ничеове књиге. Као и у песми којом почиње збирка *Улазна рана* где се лирски субјект питао зашто је приликом еутаназије важно да игла буде стерилна, у „Рулету“ се поставља питање да ли је приликом убризгавања отрова *добро / да ваздух не уђе у вену?* Ово понављање нам помаже да боље схватимо ситуацију. Премда изгледа апсурдно водити рачуна да ваздух не уђе у вену и изазове смрт, ако већ жртви убризгавамо отров, тиме се подвлачи инсистирање на интенцији убице. Чак и ако су све смрти насилне, нису све једнаке (ни у погледу бола, ни у погледу брзине исхода, ни у погледу убичиних намера).

Правећи колоплет од убистава и самоубистава, Маријана Јовелић не заборавља ни камиказе, људе којима обављање последњег земног задатка доноси смрт, да би се песникиња одмах затим вратила „улазној рани“ из наслова своје књиге, улазној рани која је овога пута начињена из велике даљине и туђом руком. И док у песми „Слепа улица“ жртва сопствене руке или бар сопственог избора лиже *траг барута / око улазне ране*, у песми по којој је цела збирка добила име *Околина улазне ране није запрљана барутом: // Знак да је рана / нанета из даљине. // Истина није промашена. // Рађавам се из апсолутне близине*. Рађена туђом руком из даљине или сопственом вољом из највеће могуће близине, која и без говора у првом лицу, јасно алудира на самоубиство, истина је та која страда. Начело добра и зла и може бити занемарено, али истина у улози жртве – забрањава.

Један од највећих уништитеља живота, свакако је рат. Зато се при почетку друге десетице у набрајању насилних гашења живота, налази и оружана борба „прса у прса“ (која није без извесног еротског призива, нарочито што је реч о борби мачевима и језику који се претвара у самострел). Рат је колективно жртвовање, а песникиња не пропушта да нам предочи и насилну смрт жене која је одабрана да буде жртва. Жена пронађена у каменим гробницама у Андима, без трагова насилне смрти, ипак је жива сахрањена и препуштена смрзавању. Међу уснама јој је пронађен лист коке. Да ли је то био део жртвеног ритуала, или чин самилости: да јој кока улепша тренутке док не наступе халуцинације које претходе „белој смрти“, за коју научници тврде да је „најлепши“ од свих видова умирања. Да је ипак реч о самилости, наводи нас помињање харакирија, ритуалног самоубиства традиционално везаног за Јапан само под именом сепуку (харакири, израз који Јапанци сматрају увредљивим, у буквалном преводу значи убуд у стомак, што је само један део ритуала). Маријана Јовелић не пропушта да нагласи и онај други, важнији део који припада самоубичином пријатељу или професионалцу: реч је о одсецању главе. Част је важнија од живота и због укаљане части се мора отићи у смрт. Али самурај, забадајући катану у стомак себе само рањава. Како би смрт била брза (није ли и ту реч о самилости?) што мање понижавајућа, побринуће се помагач.

У истој песми, под насловом „Инка“, сусрећемо и жену која лежи у кади с рукама исеченим жилетом, држећи их изнад каде како би подстакла брже отицање крви. Али и њој је потребан помоћник, јер треба изузетно *јака воља да би / се кожа засекала довољно дубоко*. Можемо помислити да је помоћник воз, под који се може бацити, а када то већ једном учини, нема повратка. Међутим, жени која је решила да изврши самоубиство, једини помоћник је мушкарац, он је лишава свести (исто као што је кока жену у Андима) и на тај начин је лишава могућности да се предомисли и одустане. Управо то је улога и самурајевог помагача.

Нижу се даље змије отровнице (а најопасније су оне младе јер не контролишу количину излученог отрова), хируршки ножеви, пуцњи, неизлечиве болести (морамо се запитати јесу ли и оне вид насилне смрти), пушке с дугим кундаком у рукама живота, који је непромашиви стрелац, глинене голубице које не страдају од метка, већ од руке што их је извајала, вукови који комадају тело, гушење властитим језиком, па онда опет вешала и смех који се под њима чује, удари грома, струјни удари (који ли је страшнији?) удављеници и утопљенице, парфеми као уништивачи озона и изазивачи глобалног отопљавања, ефекат стаклене баште, пострадали ловци на вукове, снајперисти... Све саме насилне смрти. (Зар смрт није увек насиље над свесним бићем? Шта мари што је природна, неминовна, животом задана, ако стиже у невреме? А ретко када није невреме!)

Уметност умирања претворила се у уметност убијања. Па ипак, без обзира на то што су приказане разне врсте убица и самоубица, акценат је на начинима убијања, јер упркос свим разликама, жртва је једна једина – сама песникиња. Она је та која умире хиљадама пута. Али не смемо заборавити да је већ уводном песмом призивала своју смрт. Сем тога, умрети на хиљаде начина може само онај ко има хиљаде живота. У песми „Епитаф“ читалац пуца у писца да би га ућуткао. Не смемо заборавити да су то речи писца чија је сујета повређена и да је у песми присутно много ироније. Овде није реч о таквом песнику и таквој смрти. Замислимо сваку од наведених егзекуција као ново читање, сваким читањем песник у свом делу умире, нестаје из своје творевине, како би уступио место читаоцу, који ће захваљујући својим конкретизацијама места неодређености, да се послужимо Ингарденовом терминологијом, постајати све присутнији. Па и ово читање је само још један од атака на аутора.

Питајући се да ли се лирски субјект налази у потрази за савршеним злочином (чега нема, као ни алхемичарског камена мудрости) или за поузданим изласком из живота, могли бисмо бити сасвим заведени, да није јасних аутопоетичких исказа, које је већ од прве песме Маријана Јовелић разасула међу стиховима крајње аутентичне збирке песама *Улазна рана*. Лиричност је заменила упечатљивом рефлексивношћу, у толикој мери да се приближила метафизичким песницима попут Џона Дона, дакако, само мисаоношћу и сликовитошћу, никако дужином стиха, притом остајући препознатљиво своја, уз смењивање кратких строфа, изломљених стихова с дужим строфама. И кад је нежна, и када је „убојита“, ова поезија памећу штити инстинкте.

Слађана МИЛЕНКОВИЋ

СПИРАЛА КАО ТРАГ ДУХОВНОСТИ

(Милан Гровић: *Спирала*, Бранково коло,
Сремски Карловци, 2020)

Песник и критичар, још више песник и научник у једној особи редак је али срећан спој, који се десио у личности и стваралаштву Милана Гровића. Његова збирка поезије, названа једноставно *Спирала* (2020), већ је награђена пружањем „Стражилово”, тако да поетски првенац најављује ствараоца освешћеног у послу којим се бави, утемељеног у животу и професији, али надасве песника из чије унутрашње потребе проговарају стихови. Доктор српске књижевности Милан Гровић (1988) научник, запослен је као истраживач-сарадник на Одсеку за српску књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, а поред тога што негује научни приступ књижевности, бави се и писањем поезије, прозе, есеја и критике. Поред тога што је ова збирка песама добила награду и у њој има и трагова духовности, о чему Гровић пише у стотинама научних радова и неколико књига.

Спирала је настајала када је почињао да пише, према сопственом исказу у једном интервјуу настајала је десетак година, још у студентским данима и после студија. Збирка прати, како јој сам назив каже, један свеопшти раст, свеопште кретање, све се креће спирално, једино стабилно кретање у природи и по природним и друштвеним, хуманистичким погледима је спирално, најстабилније степениште је спирално, цвет, биље расте спирално, фетус човека се спирално развија, све се креће спирално. Велики сликари крију мале спирале или кругове у својим сликама, тако да је круг у ствари једнодимензионална спирала, када би се тродимензионално сагледао већ има могућност да постане спирала и постоји један циклус „О лажним круговима” у самој збирци.

У *Спирали* је духовност доведена у спрегу, у један контрапункт са савременим деловањем, са савременим светом, постоји циклус „Кингстон флеш од осам гигабајта” прво што ми је пало на памет давних дана, да некада сте морали да имате озбиљне ресурсе да бисте сачували своје успомене, а данас на једном флашу од неколико гигабајта можете да ставите све слике, снимке из једног људског живота, тако

да је „Кингстон флеш” једна метафора за прождрљивост савремене технологије над емоцијом, над обичним, над свакодневицом, над људским у оном основном, архетипском смислу, јунговском, то је једна страна приче, а друга страна приче је духовност. Књига почиње песмом „Испред фреске Страшног суда у цркви у Каони”. Каона је једно село у Драгачеву, а од те постмодерне фреске страшног суда не леди се крв у жилама, као од неких старијих византијских приказа те сцене, иако смо можда навикли да је то у неким представама приказ страдања, овде су приказани савремени људски грехови, дакле коцкар, наркоман и бројни демони, у једном спиралном ковитлацу, вртлогу греха. Та фреска је била повод за песму, а она је у ствари нека врста водича, да читалац улази у припрату, тако збирка и почиње „Пролог у припрати” је наслов пролошког циклуса састављеног од само те, једне песме, па тек на крају песме се обрати Божији глас који му каже да уђе у наос, односно у главни део цркве.

Интереткстулане везе су бројне, сведоче о аутопоетици и може да се успостави некакав паралелизам између Бранка Миљковића пред Ариљским анђелом. Утемељење за то налази се у томе што се наш песник бавио и у науци поезијом Миљковића и Лалића. Громовићев анђеол је попут анђела великана наше поезије, нетелесно биће, постаје гласник поезије, живота, између стварног и нестварног. Изражава висок ниво поштовања традиције, диви се средњовековној уметности схватајући своју улогу песника као наследника и настављача традиције. Уланчавањем мотивских кругова открива духовни раст не као ветикалу, већ као спиралу.

Наслови циклуса су, поред већ поменутих и: *Кост у зрну*, *Погледи мртвих нису мртви погледи*, *Пређутаник*, *Седам лажних кругова*, *Матер мелодије* и *Послеподневни епилог*. Игра речима у неким од наслова већ указује на спомињање песнике, а додаток сваком наслову су бројеви као кад се означава разред римске цифре уз прикачену умањену арапску као рецимо IV7 код „Седам лажних кругова” где то јесте четврти циклус и садржи седам песама, а игра речима уместно Настасијевићевих *лирских*, код Громовића су *лажни* кругови указује на деконструкцију лирике као такве у модерном добу. Свака песма у овом циклусу је о спирали, она је Архимедова, али је и у „темељу породичне куће”, „у степеништу”, док је јелен у „спирали црно-беле ноћи”, постоји „Песма спирале”, и „Флаша у води (смрт спирале)”. Још од пролога библијска суровост не јењава, од стиха: „Нека без главе чита спирине” који је у дијалогу Иродијаде, оне која је затражила главу Св. Јована и Ирода Антипе, до стихова у епилогу:

Са њим
умире патетика
рађајући
смрт по смрт
уредно
редом
као слова
Пређутаникове азбуке.

Све ово је праћено врло модерним упадицама, испод наслова епилога стоји у заградама (create shotcut) и не само ту, кроз целу збирку има низ сличних дописа из компјутерског језика у насловима, попут овог наслова песме „Шећери будућег (new)”.

Принципи синкретичности и недељивости поспешују целисходност поезије којом се Гровић инфичирао читајући Настасијевића и друге, њему омиљене писце. Зато су му битни облик и смисао, реч као звучање и значење и као облик, код Настасијевића скулптура, па и изглед књиге као медија, као преносника поруке. Идући за дефиницијом поезије Пола Валерија, по којој се спајањем звука и смисла и „њиховим довођењем у колебљиву везу” ствара поезија.

Присутна је колико складна, лирска еуфонија путем асонанце и алитерације, толико и дисхармонијска звучна слика, са тежњом сублимације поетског израза, сведености зарад раскоши значења. Књига представља ново одгонетање поезије као устројства модерног текста због уштеде на простору о уланчавањем у строфе у спрегу са графичким, визелним доживљајем књиге.

У књизи постоје и графички знаци и *Спирала* у неком моменту и визуелно говори, не само кроз текст. Постоји једна линија, која може да буде као нека главна линија, стари човечуљак нацртан оловком, линија која прати ту нит попут игле и конца, која се прожима кроз књигу и сви ти облици су такви облици који се могу направити када игра пролази кроз тканину. Постоји разна симболика, има много тога, од пешчаника као симбола свеопште равнотеже и симетрије, као код Данила Киша у његовом роману или рецимо једна замршена путања авиона, као када погледате Ци Пи Ес путању неког војног авиона, види се као да плете паукову мрежу по небу, такав цртеж рецимо има поред песме која говори о НАТО бомбардовању „Патетика авиона”. Ти симболи у ствари на неки начин не треба да надоместе сам текст песме, већ треба да кореспондирају са њим, треба да и они имају неку свој поглед на ствари. То није сликовница, где текст и о истој ствари говоре, него су то уствари неке слике које имају симболичку спрегу са песмом, међутим и оне саме нешто говоре. Једноставни цртежи попут графика у ликовној уметности допуњавају смисао песама, уз помисао да то цртање, може и да смирује, оно је подстицај да и сами нешто за себе нацртамо, напишемо.

Када се говори о модерној поезији, често се чује да је она спирала смисла, дакле одмотава се изражавајући увек нова сазнања, узноси у висине читаоце, спушта у подземље, води дијалоге. Асоцира и на однос облика и смисла, читаоца и писца и да свако ново читање ствара нов смисао, учитава ново значење у песму. Песме Милана Гровића су вишезначне и повезују нас са дубљим бићем у нама самима, помажући нам да будемо бољи људи што и јесте смисао целокупне уметности.

Горан ЛАБУДОВИЋ Шарло

ЈЕДНА ЈЕ ТИШИНА ТИША ОД СВИХ

(Марија Јефtimiјевић Михајловић: *Храм тишине*, Партенон, Београд, 2023)

Искуство пређеног пута чини нас искуснијим, или би тако морало бити, бар код оног дела човечанства које тежи бољем и вишем од понуђене сваковрсне пролазности испуњене општом празнином, без духа или хуманизма. Живети сутра, то није био само слоган, како нам се чинило, то је садашњи човеков живот, после ког долази ново сутра са својим временом, позивницама, обавезама или догађајима. Наши календари пуни су *тог сутра*.

Уместо да на такве изазове одговори искуством, човек се труди да у тренду *тог сутра* постави своје перцепције и видике кроз такозвани и-и однос: и волимо и мрзимо, и дивимо се и плашимо, и ћутимо речима и говоримо очима, у том хоризонту свакодневице ком покушавамо да дамо неки смисао. На другој страни, преко пута нас, такорећи, налазе се велики системи: економски, државни, медијски, политички... који човеку нуде другу врсту односа под именом или-или: или ћемо остварити профит или силазимо у губитак, или си на власти или у опозицији, или си на брду или под брдом. Некадашњи *шрафови система* посматрају нас као резервне делове система, и логично, осећају се као победници. Ми се тешимо да је њихово прошло, они се теше да је добро да ово данас до њих није дошло. Системи су, тако, у огромној предности у односу на људску заједницу и њене вредности. Савремени човек хтео или не хтео, живи у друштву предвиђања, одгонетања, обећавања и најава. Очекивања су, јасно, будуће време. Тако би живот свакодневни, живот уопште, живот какав јесте, требало заменити изразом *очекивања* или још горе, *чекање*.

Наша очекивања, чекања и нестрпљења, постала су свакодневица. Међутим, људско биће у неком тренутку схвата улогу и услугу тренда и моде, и прави отклон, покушава да своје лирско издигне, умије и ободри. Враћа се натраг да нађе себе, Бога, човека, хуманисту. Некада је тај повратак гласан, јаван, претеран, некада дискретан, пристојан и одмерен. То зависи од човекове природе.

Песникиња је дубоко свесна наведеног и поезија коју читамо води нас познатим стазама, али на културолошки и филозофски

начин. Корак даље. У песми „Треба изван круга ићи“, песникиња каже: „...разденути, разглобити / снагом духа саломити / све гранично, све угласто / колосално, патуљасто / све што облик трајни има / с границама, оковима / све мерљиво, с изразима.... У песми „Једноставност“ бележимо ове стихове: „...Постоји човек... у њему човек... у њему Човек / у њему Душа савршена као Песма“. У песми „Срећа“ песникиња поручује: „Ако се сгнеш довољно ниско / можеш дотаћи бездане своје...“. Када посетимо „Места која сањамо“ дочекаће нас уверљива слика: „Из њих ће нам се тада / неко драг и познат од пре рођења / насмејати и рећи / сад си Целина“.

Лирски су одзиви Марије Јефtimiјевић Михајловић и уређени као врт. Песникиња нема потребу да истиче присуство и важност Бога или Љубави више неголи то сам Бог и Љубав пожелеле, стога сусрећемо тактилне и сталне ритмове и откуцаје: „...благосћу благу Вест ми саопштаваш: / у почетку беше – Реч, која је Љубав“.

„Само се воли ћутањем“, каже песникиња, док се пре тога, пре такве љубави дешавају разни покрети: „нож се у јабуку крто засеца, / небо громови бучно ломе, / корак злочинца земљу рањава...“. Трагаоци за смислом живота посегну кроз поље бесмисла верујући да и туда треба проћи или пролазе јер за друго не знају. Колико је љубави потребно, људске или божанске, разумевања или пажње да сваки човек себе опет пронађе? Марија Јефtimiјевић Михајловић има у песмама, рекли би, матерински осећај и филозофски постамент. Жене то умеју и знају. Стих: „Једна је тишина тиша од свих тишина“ најбоље илуструје књигу *Храм тишине*. Овај стих има вечност, дотакао је небо и земљу, спојио, повезао и залечио све наше галаме, потере, лутања и очекивања.

Данашњи човек би требао да послушнује птице или откуцаје сопственог срца. Та тишина упућује даље, на помисао да више пута треба да се запитамо, да ли из нас говори похлепа или доброта. Да ли је данашња похлепа заправо доброта, а дехуманизација суштина постојања. Истина је, имамо овај један живот, али бомбардован са свих страна порукама да ћемо бити гладни и сиромашни, или ћемо *порадити на себи* па то нећемо бити. Познавао сам много људи који су ходали том стазом и многе одавно нисам срео. Колико год били силни у неком трену, данас су невидљиви. Похлепа и други ужаси су прождрљиви. Песникиња не нуди лек, не вида ране, не носи собом вишње силе, толико пута претане и протнуте кроз нашу поезију као конач кроз иглу. Пева из животног искуства, лирског, научног, људског. Раша Попов је далеке 1968. године, у једној расправи на телевизији, назвао шунд духовном потребом једног броја људи. Песникиња сагледава и тај свет, израстао протоком деценија, њихову шунд-религију, шунд-емоцију, шунд-израз скован као највећи домет израза.

Лирска потка Марије Јефtimiјевић Михајловић је први план књиге. Тајна је у другом плану, његовој дубини и сликама, које ће пажљиви читалац дуго памтити.

Љиљана Павловић ЋИРИЋ

САОБРАЗНОСТ (НЕ)УЗВРАЋЕНОГ

(Каја Панчић Миленковић: *Лица љубави*, Нишки културни центар, Ниш, 2021)

Књигом поезије *Лица љубави*, објављеном у издању Нишкога културнога центра, Каја Панчић Миленковић још једном је показала вишедеценијску утемељеност праве, вредне и биране речи, на тлу квалитетне и ретке поезије.

Ова књига љубавно-рефлексивних песама просијава филозофском нотом преламања мисли о животу, положају човека и његових осећања, а посебно о љубави и то не о оној која се јавља као један природни ток при развоју човековог унутарњег света од заљубљености па до крајњих фаза овога осећаја и осећања. Овде је на поетску трпезу пред читаоца изнесена једна посебна боја, наративно-императивни тон срца у појединачној (самотној) сфери одазива на зрелост у поимању љубави.

Песничка збирка *Лица љубави* подељена је на три целине: „Очи свих очева“, „Између истине и страха“ и „Туђи погледи уместо наших“. Тематско-мотивски књига је (руко)вођена мотивима речи, лица, љубави као лајтмотивима који се надаље преплићу са многим другим.

У песми „Ја не растем из пролећног јутра“, поступком *in medias res* песникиња завапи достојанственом уздржаношћу: „Знаш ли ти шта је стид / бела лаж и ћутање тамно као ноћ?“ Надаље се ређају слике: кажипрст пред лицем је утрнуо од дугог упирања и упињања, погледи сежу до дна и назад; ко је ЈА из ове песме, намеће се питање читаоцу. Вољено биће? Или биће лирског субјекта? Или песник у ткању и саздању сопственог *Номороетикуса* који је нежан као прва љубав и чист као последња молитва? Тај песник, унутарњи глас својеврсне матерње мелодије (М. Настасијевић) дозива јасно и промукло на буђење из каменолома; зове да сагледамо самоћу, дугу као гладна година.

Он има очеве очи и глас свих очева, лети уместо птице, чува уместо паса од ветра, воде, добра и зла; он не може сам, ни срећан, нити да припада

У античкој Грчкој божанства су се поштовала као гомила камења, или су се подизали споменици са ликом божанстава коме

би се клањали. У песми „Сунчани сат“ лирски субјекат воли топећи Демостенов камен у устима. Тај непотопиви и неотопиви камен подигнут је наузнак највећем божанству – Љубави. Камен, који је и путоказ на раскршћима и заштитник на распућима, ретка лепота и лакоћа у љубави која је понекад злато у очима и свила испод коже.

У овој књизи све је у знаку љубави или њеном одсуству (лицу и наличју); она мења своја агрегатна стања и морфологију (са) учесника: „Ту вода се претвара у птицу / ваздух у расцветало дрво“ (песма „Собе“); Срећа сија под стакленим звоном / дише иза плућа / чека да чекање прође.“

Драго биће упоређује се са последњом сунчевом светлости и надом задоцнелог цвета да ће постати плод. Све постаје кореографија једне (можда и колективне) попинске игре: *...од твојих игара и ћутања на дну тишине / више ни болешљива деца, ни живе речи не расту* (песма „Игра“).

У овом свету магновења у поезији Каје Панчић Миленковић, време је опевано (и његова пролазност) као један од лајтмотива. Колективни лирски субјекат приметан је у својој окретности и обрту са појединачним у песми „Црни костури“: „После свих година и разговора / о видљивим и невидљивим тајнама / настанку и нестанку доброте / нетрагом смо и ми нестали / ти у дивљим речима, ја у тешком ћутању.“ Овде као да је дат сажетак свих животних начела, принципа по којима живимо и волимо; један социокогнитивни резиме човековог суштва.

Љубав понекад подсећа на оковану слободу или слободно заточење; двоје окованих уче ћутање, све док на крају не наставе шетњу по тужном циркусу (песма „Самица за двоје“). Вид еволуције љубавнога жића, својеврсна генеалогичка вољења, осетна је у песми „Прсти“: „Најпре су очи / на срце прогледале // Па су дани / у чуду / постали празна чаробна кутија / без тебе // сада си цео испод моје коже / и сада та таква љубав, ма каква била, води самосталан, засебан живот.

У песми „Живот, ма какав био“ читава се између редова одраз друштвенога положаја жене у сталном тргању и трагању за Истином: „Увек ме сведе на себе / и своју меру жене / с којом дели своје зло.“ Лирско ЈА пребијених колена и изгужваног језика покушава да јасно каже истину. Слично осећање је осликано и у песми „Заједничко лице“: „Увек ме подсети да живот није по мојој мери / док се у чаши воде или сликама из супене кашике изнад стола, у мрвама колача, у ветровима и прабини разноси (пре)расподељен један живот.“

Друга страна вољеног бића има сопствену меру, а то су: Лаж и Зло, у њега је моћ којом би (када би могао) укинуо слатко, бело и лепо. Његово лице је час фотографија, час икона на њеним зидовима (песма „Јесење јабуре“) не познаје Њега свако. Нити га је срео. Очима љубави виђен је и (с)познат; љубав закриљује и чува леђа, али је и слепа и носи бели штап испред себе. Међутим, ова љубав која поткива и проткива ове стихове, ослобођена је терета нагонског, но ипак у њој Ерос игра руку под руку са платонском љубави; ову љубав пуне златни облаци речи и пена небеске кичице („Акварели“). Понекад,

она је праисконска, старија од нас самих, од човека и света: „Понекад заличиш на стари страх / исте сенке и њихово глуво коло“ (песма „Пагански плес“). Дани пролазе али не узалуд, добијају лице вољене особе оживљене у поју срца које воли. Тајна коју носи залеђена вода и охлађени камен сликају контраст на релацији трајања – пролажења. Песникиња често еуфемизира тугу и самоћу. Оне су пехар са дукатом месеца на дну и имају воћна уста и небо у очима. Песничке слике у овој књизи су вешто оплетене и учворане богатим стилским средствима од којих често преовлађују контраст, оксиморон, метафоре, поређења и персонификације: лето упреда нит месечине у бескрајан конач (песма „Конач“): „певам са белом тишином у речима и сунчевим зраком у гласу; као ружичасти цвет који пузи / дан подиже сунчеву маглу у облаке“ (песма „Ваздух кроз светлост“).

Мотив воде у овој књизи има призвук мртвила и непомичности, ређе живота и покрета; мотив пролазности на више места је опцртан (пешчаним) сатовима који представљају окамењеност, не(по) мерљивост, статистику, трулежно а неминовно пролажење. Мотиви страха и стида срећу се више пута: „Воле као да убијају себе / тупим, хладним сатима / ови сапутници и сапатници воде страх уместо љубави“.

Љубав је узвишена, она је дар од Бога и њој се Бог радује; кад се воли, Бог сања воћњак у цвету, а када све прекрије прах и пепео црна стабла израсту („Прах и пепео“).

Лирски субјекат доживљава сопство као неминовну усамљеност покрај (овековечене) одсутности вољеног бића, и после спознаје да љубав има још једно ново лице, присутна је позлаћена тишина као златна закрпа код подеротина које је изазвала таква љубав (песма „Кућица за време“).

Саму поетску нит песникиње Каје Панчић Миленковић можемо попут поетике препознати у неким изузетним песмама у овој књизи: „Ја сам између речи / које изговараш / и тишине / у којој спава твој глас / пронашла песму („Глас - вода“). Или: „превише је олова у мени да ми због нових цветова израсту крила (песма „Рукавица“).

На самом крају стоји песма „Последња страница“ која надале до краја подвлачи есенцију поетике ове песникиње: „Да не бих изашла на видело / скривам се у себе као последњу страницу књиге / ...чувам почетна слова и тачке иза реченица / од слепог читања залеђеним прстима“.

Завршна песма „Самуилови војници“ доноси свест о непорозности и непролазности праве, истинске и дозреле љубави: „Ћутањем повезани / као Самуилови војници једним оком / враћамо се у невидљиву заједничку кућу.“

Оваком формално и садржајно заокруженом песничком збирком, Каја Панчић Миленковић јаким, стаменом а могло би се рећи и „челичном“ поезијом, о(п)стаје у самом врху наше савремене поезије и кадра је „на страшном месту постојати“ у времену хиперпродукције и пренагомилавања свега што се поезијом може (и треба) назвати. Њено време траје, њена поезија сјаји и пркоси обрубљености поетских оквира на које смо навикли.

Владимир Увалин

ДРУШТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У СТАРОМ ВРБАСУ (1884 – 1914)

Учешиће свештеника и учитеља у друштвеном животу

Стечај (оглас) Српске православне црквене општине у Старом Врбасу објављен је 31. августа 1883. године – Тражи се учитељ у Старом Врбасу, плата 105 ф, 25 мер. пшенице, 25 јутара земље, стан и огрев. Молбенице доставити Српској православној црквеној општини у Старом Врбасу. Септембра 1883. године за учитеља у Старом Врбасу постављен је Гавра Грбић, дотадашњи учитељ у Дески.¹

У „Школском листу“, 15. марта 1884. године (стр. 79-80), објављен је текст Староврбашанина Г-ћ (Грбић, учитељ, прим. аутора):

„Овдашњи учитељи са врлим родољубом младим трговцем Митом Цвејићем решише да се о Сретењу 1884. године одржи једна игранка у корист задовољења сиромашне школске дечице. На тој игранци пало је од улазница 30,22 форинте, а добровољних прилога било је 8,48 форинти. [...] Отуд је приређивачки одбор купио за 17 деце штоф за одело и из нових добровољних прилога (М. Цвејић 55 н, В. Михајловић 20 н, један учитељ 10 н) двома девојчицама ципеле.

Још имам напоменути, да овдашња српска општина диже нову школу код српске цркве преко канала. Исту школу примио је на себе овдашњи прост али врло ваљан Србин Новак Којић, да је подигне и од њега се потпуно надамо, да ће је тако ваљано подићи како ће служити на дику њему, потомству његовом, а и овој врло ваљаној општини српској“.

Максим Миловановић, месни свештеник, током зиме 1885/86. године, организовао је прикупљање новчаних средстава и платнених ствари за српске рањенике. Тада је прикупљено у новцу 25 форинти (ф)

¹ „Школски лист“, 31. 8. 1883, 256. Исто, 30. 9. 1883, 288. На основу извештаја ЕШО бачког, Високи српски народни школски савет, 30. 3. 1885, доделио је Гаври Грбићу декрет за учитеља у Старом Врбасу. Исто, 10. 5. 1885, 55-56. Гавра Грбић (Нови Сад, 17. 2. 1856 - Српска Црња, 6. 3. 1927), учитељ, након ОШ и гимназије завршио је Преперандију у Сомбору (шк. 1876/77. године). др Радомир Макарић, Стеван Васиљевић, „200 година образовања учитеља у Сомбору 1778-1978“, Сомбор 1978, 608.

и 10 новчића (н). Новчана средства уплатили су: 5 ф Српска црквена каса; 2 ф Милица Милованчев; по 1 ф Максим Миловановић парох, Милан Поповић, црквени општински председник, Јелена Поповић, Стана Радованов, Гавра Грбић учитељ, Мита Цве(ј)ић трговац, Јелена Дишић; 70 н Милан Стефановић учитељ и др.²

За обнову погореле парохијске цркве у Бовићу (Кирињско-глински протопрезвитерат) доброљоно је у Староврбаској православној црквеној општини, током 1887. године, сакупљено 12 ф. Од тога Српска православна црквена општина Стари Врбас приложила је 5 ф, парох Максим Миловановић 1 ф, а на црквеном тасу на Васкрс сакупљено је 6 ф.³

„Имам да вам јавим за један врло редак случај. Месни парох г. Максим Миловановић, прославио је у четвртак 17. септембра педесетогодишњицу свог свештеничког службовања. Свечаност је оглашена у четвртак у ½ 10 сахата пре подне са три прангије и великим звоном. За тим је г. слављеник одслужио, онако како је то само њему својствено, духовску литургију. После еванђелија изговорио је г. слављеник кратку беседу присутнима, а после причасна говорио је и поздравио је г. слављеника г. Теофановић, парох станишићки, после чега се захори „живио слављеник“ и отпоји се „многа љета“. Присутни учитељи из разних места појали су врло лепо.

У стану г. слављеника, поздрављен је исти: од месне српске црквене општине са председником јој г. Стојнићем на челу, од месне лутеранске цркв. општине са парохом јој г. Ротом на челу, од месне политичке општине, од нововрбашког г. пароха Кармана и бележника г. Вагнера, од куцурског свештеника унијатског г. Ујфалушија, од директора месне гимназије г. Ковалског и других“.⁴

У Старом Врбасу на Преображење 1888. године Душан Марковић, капелан; Максим Миловановић, свештеник; Теодор Стојнић, председник; Гавра Грбић, перовођа; Милош Радановић, татор, објавили су хвалност:

„Госпођа Александра Радосављевића из Сомбора, удовица блаженопочившег свештеника г. Љубомира Радосављевића, који је у буну (1848) овде мученички погинуо даровала је нашој светој цркви један сребрни крст, као четрдесетогодишњи спомен на свога нигда незаборављеног мужа, а нашег тадашњег свештеника, на чему племенитој дароватељци, у име наше свете цркве, црквеношколске општине, и свих овде живећих Срба наше православне вере, са овим најтоплију благодарност изричемо“.⁵

Учитељ Гавра Грбић био је сарадник листа „Застава“. Тако он у допису, потписаним Г-ћ, по питању учитељске мировине, априла 1889. године, наводи:

„Услед тога што је по званичним исказима, избило на површину, да капитал држног учитељског мировинског фонда

² „Застава“, 28. 2. 1886, 4.

³ „Браник“, 27. јун (9. јул) 1887, 4.

⁴ „Глас истине“, 30. 9. 1887, 287.

⁵ „Застава“, 19. 8. 1888, 4.

прелази већ своту од седам милиона форината, а сваке године се уплати у тај фонд преко седам стотина хиљада форината, дочим се на умировљене учитеље односно њину сирочад не изда више од преко две стотине хиљада форината годишње, то је немачко учитељство Старог и Новог Врбаса у свези са учитељима истог места без разлике вере и народности покренуло ту замисао, да се за први мах позову сви учитељи, из околних места у Нови Врбас, без разлике вере и народности, те да слошки пораде на томе да се тај по учитељство маћехијски закон измени.

Тако и би. У среду, 29 марта по ст. кал. после подне у 2 сахата, искупише се учитељи разне вере и народности у Нови Врбас, на броју њих 34. Од српских учитеља присуствовали су само госп. Авакум Травањ и госп. Јоца Петровић, учитељи из Турије; Гавра Грбић (писац овог прилога) и Милан Стефановић, учитељи из Старог Врбаса; премда су последња двојица, опуномоћени од ужег учитељског збора, позвали српске учитеље из: Сентомаша, Турије, Старог Кера, Старих Шова и Куле.[...]"⁶

Убрзо након тога, „Застава“ је објавила његов допис:

„Као што сам у цењеном листу „Заставе“ бр. 54. од о. год. обећао да ћу измене у погледу учитељске мировине на збору учитељском у Новом Врбасу од 29. марта о.г. донешене у потуности саопштити, то сам слободан овде изнети извод записника том приликом вођеног. [...] Из овога се види, да се цело учитељство узбунило ради побољшања државног учитељског мировинског закона; зато, браћо срп. нар. учитељи, немојмо ни ми бити последњи нити скрштених руку стојати па гледати, да нам други трошну кућу над главом спасава, већ се подижимо, да смо и ми живи и да и ми желимо о напретку и бољитку нашем и наших породица односно наших сирочади радити. Договарајмо се слошки у колико је могуће, пак са придружимо и ми братском позиву од стране немачких учитеља Старог и Новог Врбаса, особито ако будемо срећни да овог школског одмора у Новом Саду одржимо учитељску скупштину, гледајмо, да то важно питање на дневни ред дође“.⁷

На име добровољног прилога за оправку Српске парвославне цркве у Рац Милетићу (Српском Милетићу), током априла и маја 1889. године, своје прилоге дали су: Црквена општина Стари Врбас 2 ф и од ускршњег таса 6 ф, а међу становништвом-приложницима су и учитељи Гавра Грбић са 50 н и Милан Стефановић са 30 н.⁸

У допису учитеља Гавре Грбића, „Наше црквено-школске прилике“, упућеног „Застави“, августа месеца 1889. године, он наводи:

„Ево мене из овог старог, па и садањег српског гнезда, да народу нашем неколико речи напишем, шат послужиле на углед свакоме, кога се тиче.

Код нас је до 1883. године постојала једна редовна и једна нередовна

⁶Исто, 5. 4. 1889, 1.

⁷Исто, 24. 5. 1889, 2.

⁸Исто, 30. 6. 1889, 4.

школа; ова је друга за то нередовна била, јер на њој није био стално постављен учитељ. Тек после опомињања, неколико пута, од стране Епархијског школског одбора, отвори се течај за редовног учитеља, и тако од Крстова-дне 1883. г. поста и ова школа редовном.

Наравно, кад та школа постаде редовном, просветни (школски) издатци се удвојише, а дотле овде никад на народ школски порез није био ударен кривицом пак старијих општинара, није се школски фонд појачао, који се могао врло појачати и осигурати опстанак нашим вероисповедним школама, те услед тога било је за једну годину дана и дуже велике незгоде око издржавања наших вероисповедних школа, док се 31. децембра 1884. године не конституиса сасвим нова општина са врло ваљаним, вредним и енергичним председником Миланом Поповићем, тада подбележником староврбашким, а сада бележником лалићким.⁹

Ова нова општина са својим врсним председником, увидевши, да јој школском опстанку прети опасност, након дужег саветовања сложи се, те неки мали прирез разреже на своје чланове, и тако омогући опстанак својим вероисповедним школама.

Горе речени вредни наш председник, срцем и душом се дан и ноћ заузимао, да се наше црквено-школско стање, које је већ било у дванаестом часу своје пропасти и распада, спасе, и за цело је као такав спасао нашу цркву и школу од многих неудобности, за које пре тога нико није марио.

Тако он отвори врата нашој срећнијој будућности, којој се свећа већ почела гасити; и само се њему има сад захвалити на реду и поретку, који и сада код ове честите општине влада. [...]

До тада наше школе скоро никаквих учила нису имале, а наш председник тадашњи знајући, да као што „без алата нема заната“, нема ни у школи жељена успеха без учила школских, те он својом снагом настојавајући, нареди да се обема школама учила набаве, што и би учињено.

Деца су врло неуредно школу дотле полазила, и по томе се није могао постићи успех у школи какав би требао, а он је најстрожије настојавао, да школска деца уредно школу полазе. За то и за много друго вечита му хвала од стране Староврбашких српских учитеља! Да Бог да се такви школски пријатељи хиљадили!

Но у јесен 1886. год. исти наш ваљани председник отиде у Лалић за бележника, па носећи нашу црквену-школску ствар и онда на срцу, и

⁹Милан Поповић, бележник у Лалићу, био је члан Матице српске. „Браник“, 16/28. 6. 1894, 4. У току 1897. уписао се као помажући члан Српског учитељског конвикта. Исто, 9/21. 12. 1897, 4. Половином јуна 1901. Милан Поповић преминуо је. „† Свима оним сродницима, познаницима и пријатељима који су нам у нашој голомој тузи за нашим милим и драгим покојником Миланом (Емилом) Поповићем било усмено, било писмено, изразили своје саучешће, изричемо овим путем нашу топлу благодарност. [...] надале појединим људима из Старог Врбаса, који су нежалећи труда дошли, да одаду последњу почаст нашем драгом покојнику. [...] Лалић, 5/18. јула 1901. Ана Поповић, ожалостљена мати; Јелена Поповић, уцвельена супруга и остала родбина“. Читуља, Исто, 10/23. 7. 1901, 4.

желећи јој да се у истом току развија као и под њиме, остави у аманет своме старијем од себе побри и пријатељу, а нашем опште уваженом и љубљеном трговцу а ваљаном Србину Теодору Стојнићу, да се он прими, тога племенитог али тешког посла, којег се он по дужој молби бившег председника Милана Поповића и њих множине поштено дишућих општинара напослетку прихвати.

Овај је истом љубављу и жаром продужио рад пређашњег председника и почео радити на бољитку наше школе и цркве, те за његово кратко време цркву нам је и споља и изнутра дивно украсио, а тако исто цркву са нужним одјејанијем и црквеним утварима снабдео, и на цркву дао нову грађу направити и цркву плехом покрити.

Но на жалост морала се црква два пута покривати плехом, јер први предузимач Богдан Влашић из Сегедина, кога је наша општина као Србина занатлију свим жаром и братском љубаву примила, и још му 100 форината преко погођене цене дала, ни мало се није тој љубави наше општине одазвао. [...]

Те зиме, кад се лед и снег топити дао, би црквени таван пун воде и морало се најимати, да се вода са тавана црквеног скида, а затим одмах идућег лета, а то је 1888., кад је дунуо јаки ветар, открије нам нешто мало, а ове 1889. са северне стране збаца ветар плех на земљу, а неки пребаци на другу страну крова.

Кад су стручњаци завршили преглед крова, онда су тек видели какав је „швидл“ лимар Чива Резенфелд (из Сегедина) урадио и како на много места уместо да је плех заливао, он га је залепио оним лепком што се прозорска стакла лепе (гитом).

И тако се лане које како утврди плех, који је откривен био, а ове године на лицитацији узели на себе радњу Танасије и Милан Јовановић из Новог Сада, који су добро урадили. Надамо се да нас нису преварили као Богдан Влашић, коме смо ми били писали, шта се са његовим радом збило. Он је сасвим дрско одговорио: „Ако сам са општином контакт правио нисам са Богом“. Дакле то је награда за поверење, које му је наша општина поклонила! [...]

Особито је хвале вредан ваљан Србин Новак Којић, ратар, који се свуда за школу и цркву заузима, а био је више пута у политичкој општини као часник биран, и као такав јако је заступао српске интересе. Кад до избора посланика дође он је први на мегдану, који ће народну заставу развити и владиним посланицима леђа окренути, те за народ жестоко и енергично радити. [...]

Имао бих о ова три човека још много похвално и добро писати на име о: Милану Поповићу, Теодору Стојнићу и Душану Марковићу, али добро дело само себе хвали, а ваљан и поштен човек не воле да га неко сувише хвали, па и ја познавајући њихову скромност, хоћу да се уздржим од даље хвале.

Само хоћу да представим читалачкој публици, шта могу три интелигентна, свесна и некористољубива човека за народ учинити, само кад воље за то имају, и кад неће да клону у свом тешком подухећу, а уједно се види како је наш прост народ на добро дело јако наклоњен,

само кад му има ко добрим примером да предњачи“.¹⁰

Одбор за пренос костију Бранка Радичевића из Беча на Старжилово, марта 1883. године, у споразуму са Одбором Српског академског друштва „Зора“ у Бечу, упутио је позив српском народу ради прикупљања добровољних прилога. Одбор у свом позиву наглашава - Да се пренос песникових костију обави свечаношћу, која треба да носи на себи печат опште српске народне свечаности. Тим би се испунила жеља бесмртног песника, коју је онако лепо у свом „Бачком растанку“ изрекао, а и част српског народа то захтева, јер прети опасност да се скоро неће ни знати где је Бранков гроб.¹¹

У 14. извештају Одбора, 25. маја (6. јуна) 1883. године, наведено је да је Максим Миловановић, парох у Старом Врбасу, сакупио 11 ф. и 70 н. Међу приложницима је и учитељ Милан Стефановић.¹²

Никола Ђ. Вукићевић, привремени главни школски референт, на седници Високог српског народног школског савета, 19/31. августа 1888. године, поднео је званични извештај о прегледу школа у другој половини 1887/88. школске године.¹³

Он је тада прегледао српске народне школе у В. Кикинди, Темишвару, Сивцу, Стапару, Ст. Врбасу, Новом Саду, Сентомашу, Ст. Бечеју и држао је са учитељима конференције у В. Кикинди, Новом Саду, Сентомашу и Ст. Бечеју. [...] Ове школе нађене су у добром и напредном стању и учитељи се са изузетком неких, нарочито млађих свуда ревносно труде, да одговоре у свему узвишеном позиву свом, али се опажају на неким местима мане и недостатци, посебно у погледу наставног плана.

Дана 29. јануара 1889. године по служби Божјој обављен је у храму СПЦ у Ст. Врбасу парастос за покој душе умрлом кронпринцу Рудолфу (1858-1889). Пре један дан од овдашњег парохијског звања писмено је јављено месној политичкој општини, у ком је позвана, да са званичницима својим дођу у цркву на ову тужну свечаност. На позив овај дошли су чланови политичке општине Срби са кнезом „Србином“. По свршетку службе изговорио је свештеник неколико речи сходних овој тужној свечаности, коју су присутни с тронутим срцем саслушали. По свршетку парастоса подељено је кољиво и народ се пун туге својим домовима разишао.¹⁴

У току 1889. године заменик епархијског школског референта

¹⁰ „Застава“, 27. 8. 1889, 2-3.

¹¹ „Школски лист“, 31. 3. 1883, 94-95.

¹² „Застава“, 3. 6. 1883, 4.

¹³ Николи Ђ. Вукићевићу, најстаријем српском професору и управитљу Српских учитељских школа у Сомбору, заменику главног школског известиоца, издаваоцу и уреднику „Школског листа“, 70-ти рођендан честитао је Милан Стефановић, учитељ у Старом Врбасу. „Школски лист“, 1. 11. 1900, 169.

¹⁴ „Браник“, 2/14. 2. 1889, 3. Принца Рудолфа од Аустрије (Рудолф Франсис Карл Јозеф), престолонаследника, са супругом Стефани, принцезом од Белгије, 16/28. 2. 1885. у Београду, примио је краљ Милан и краљица Наталија. „Српске новине“, 19. 4. 1884, 1.

бачког Јован Борота, прота старобечејски, „походио је, као што смо до сада извештени, школе у овим општинама: Ст. Футогу, Бегечу, Чебу, Ст. Паланци, [...], Риђици, Бајши, Сивцу, Кули, Ст. Врбасу и Сентомашу“.¹⁵

Лист „Браник“, 1/13. августа 1891. године, пренео је:

„Силне породице у питомој Банији пострадаше од града, који им сатре усеве и оте им залогај испред уста. [...] За то похитајмо ублажити те болове наше пострадале браће у Банији с колико ко може“.

На тај позив староврбаски парох Максим Миловановић организовао је прикупљање помоћи истима. Из црквене касе дато је 5 ф, а појединачни прилог дали су парох Максим Миловановић 1 ф, капелан Душан Марковић 1 ф, школски старатељ Ђорђе Бировљев 60 н, учитељ Милан Стефановић 50 н, учитељ Гавра Грбић 50 н.¹⁶ Епархијски школски одбор бачки, 4. априла 1891. године, наложио је Општини староврбаској да оправи учитељски стан Гавре Грбића, односно да се сазида нов.¹⁷

На седници истог Одбора, 11/23. јула 1891. године, „узето је на повољно да ће општина старо-врбашка по налогу одбора овога своју школску зграду оправити и наложено је референту да прегледа план те оправке, према постојећим нормативима“.¹⁸

Године 1891. у Српској православној црквеној општини Стари Врбас, која је организационо припадала Новосадском протопресвитерату, службовали су парох Миловановић и његов лични помоћник Марковић, док је у општини 1.665 душа (800 женских). Српских православних домова је 291; брачних парова 300; школом је обухваћено 229-оро деце, а настава је организована у две школе. Учители су Милан Стефановић и Гавра Грбић.¹⁹

На молбу Учитељског конвикта у Новом Саду, Епархијски административни одбор (ЕАО) бачки, 24. фебруара 1892. године, дозволио је да се о Ускрсу т.г. пронесу у црквама, у три пута, тасеви у корист Конвикта.²⁰ Тада је у Старом Врбасу на тасу скупљено 5 ф и 8 н.²¹

„† Максим Миловановић, парох староврбашки преминуо је 15. а погребен 26. јуна о.г. Покојник беше један од најстаријих и најпознатијих свештеника у митрополији нашој. Родио се у Новоме

¹⁵„Браник“, 7/19. 10. 1889, 4.

¹⁶Исто, 5/17. 9. 1891, 3.

¹⁷Исто, 6/18. 4. 1891, 3.

¹⁸Исто, 13/25. 7. 1891, 3.

¹⁹„Српски Сион“, 7. 6. 1892, 374.

²⁰„Браник“, 10/22. 3. 1892, 4.

²¹Исто, 2/14. 5. 1892, 3. Редовни члан-оснивач Српског учитељског конвикта у Новом Саду од оснивања истог, тј. од 24. јула (5. августа) 1889. до краја децембра месеца 1890. је Гавра Грбић, учитељ из Старог Врбаса, са уписнином од 1 ф. и чланарином од 6 ф. и 28 н. „Школски лист“, 15. 3. 1891, 46. Октобра 1894. Милан Стефановић, учитељ из Старог Врбаса, уписао се за редовног члана Конвикта. Исто, 27. октобар (8. новембар) 1894, 2.

Саду 1813. године од занатлијског родитеља; ту је свршио основне и започео средње школе, које је довршио у Сегедину, те одатле отишао у богословију у Ср. Карловце. Године 1835/6. свршио је богословске науке и буде намештен за учитеља у Чуругу.

Године 1837. рукоположи га за ђакона тадашњи епископ бачки а мало по том митрополит српски Стеван Станковић. 1838. рукоположен је у Новом Саду за пресвитера и намештен је за капелана у Сомбору, где се као и мало по томе у Брестовцу, кратко време бавио и већ 1839 г. постављен буде за пароха у Чуругу, где је био до 1854, а те године постане парох старо-врбашки, и као такав је ево сада и умро.²²

Педесет и четири године је покојник служио Богу н народу своме и никад се у тој служби није умарао, до последњих неколико година, када му је по жељи његовој пристављен за личног помоћника г. Душан Марковић, сада администратор парохије старо-врбашке. Дуг беше живот и служба му па према томе и разноврстан. За дуга живота свога имао је он да претури преко своје главе многе и своје јаде а и народне јаде да прживи, но снажан дух његов и здраво му тело знало је свакој невољи одолети и у свакој борби истрајати.

У најбољим годинама својим дочекао је он покрет народни 1848 г. и само онај, који је једанпут био у друштву покојниковом, морао се дивити оном живом причању и пресуђивању његовом о догађајима из година покрета. Он је био и члан оне денутације, која је по жели народа на челу са патријархом Рајачићем ишла у Инсбрук цару Фердинанду, да измоли потврду закључака сабора народних. [...] Гомила проповеди и говора, које је у разним приликама говорио, остала је иза њега у рукопису, као живи сведок ревносног му рада у пастирској служби. Неке су од тих проповеди и штампане у првим годинама „Гласа истине“.

Целог века свога је покојник са живим интересом пратио сваки покрет народа нашег на политичком и просветном полу и по могућству своме је и учествовао у њему са истрајношћу и вољом увек у најбољој намери, да колико може помогне народу своме и пастви својој. - За то га је свагда пратила љубав околине у којој је живео, као што га прати ево и по смрти му.

Чланови црквеношколске општине беху сви у свечано руво одевени и носили су на изменце до гроба свог љубљеног старога пароха. Осим многога света биле су на погребу корпоративно заступљене старо и ново-врбашке лутеранске црквене општине са свештеницима им на челу. Сви ови су дошли да учине последњу почаст ономе, који је свима био добар пријатељ и саветник. После опела је у цркви г. Лазар Каћански држао говор, у коме је кратко али

²²Максим Миловановић био је чурушки парох у периоду од 1843. до 1856. Бејаше испочетка учитељ, од 1836. „Овј пажљиви свештеник је понео са собом год. 1848. све црквене протоколе и утвари, те после буне из Пазове донео натраг у Чуруг. Њему се може благодарити, што су нам протоколи црквени од вајкада до данас сачувани“. Василије Теофановић, парох, „Православна српска парохија у Чуругу крајем 1900. године“, Ср. Карловци 1901, 12-13.

језгровито обележио значај дуга живота покојника као свештеника, човека и пријатеља цркве и народа свога, и опростио се с њиме као са другом по позиву, и помолио се Богу, да му даде у рају насеље. Са Максимом Миловановићем нестало је једног од већ сада врло ретких чланова старе гарде из Стратимировићеве школе, која је дала Српству многе одличне и ваљане свештенике и умне калуђере. Нека му је лака земља и вечан спомен!“²³

Године 1893. Стари Врбас је и даље у Новосадском протопресвитерату, основна школа је вероисповедна, мешовита. Обухваћеност деце школом је 153 дечака и 141 девојчица, односно укупно 294 српска детета. Наставу изводе два учитеља.²⁴

ЕШО бачки, 29. априла (11. маја) 1893. године, упутио је староврбаске учитеље да сами на своју земљу плаћају еквивалент, пошто општина то неће на себе да прими.²⁵

По решењу Конзисторије бачке би одређен нов избор чланова Староврбаске црквено-школске општине, 13/25. маја 1893. године, под надзором пречасног г. Лазе Каћанског. Избор је обављен и општинарима постадоше више њих, који не би могли бити изабрани за то, на што је и г. изасланик упозорио. Неки људи ишли су од куће до куће кортешујући и говорећи, како ће они гледати, да се свештенику и учитељу смањи плата у пола.

И тако се од увек сложни староврбаски Срби поделише, али најжалосније је, што је та подела одмах имала крвав почетак. Нови општинари други дан Духова отиђу у неку гостионицу, где су били и стари председник црквене општине и неколико старих општинара, и ту изазову свађу. Потеглоше ножеве и навалише на старе општинаре. У тој тучи буду опасно рањени председник Лазар Секички и Кузман Чобанац. Власт је одмах затворила кривце, међу њима и школског управитеља Милоша Шијана и предала их суду у Кули.²⁶

ЕАО бачки, 15/27. јуна т.г., у погледу Црквене општине староврбаске, тражио је допуну, односно потпунији извештај о спроведеној целокупној организацији. Убрзо након тога исти Одбор, 27. јула (8. августа), одобрио је организацију Црквене општине у Старом Врбасу, коју је спровео члан Одбора Лазар Каћански, парох у Сентомашу.²⁷

Након смрти пароха Максима Миловановића у Старом

²³На погребу, који је, може се рећи, сјајан био, чинодејствовали су свештеници г.г. Михаило Стефановић, керски парох, Лазар Каћански и Ђура Страјић, пароси сентомашки, М. Боберић, парох кулски, Милан Стоја, парох ст. шовски и Тодор Поповић, администратор парохије силбашке. На опелу и спроводу појали су учитељи г.г. Ст. Поповић, кулски, Грујић силбашки, Витомир Рунић и Милан Нastiћ, сентомашки, Јов. Петровић, ст. шовски, А. Павловић, керски, и врбашки учитељи Стефановић и Грбић. „Српски Сион“, 5. 7. 1892, 457-458.

²⁴„Учитељ“, 1. 10. 1893, 146.

²⁵„Браник“, 1/13. 5. 1893, 3.

²⁶Исто, 1/13. 6. 1893, 3.

²⁷„Српски Сион“, 15/27. 6. 1893, 414. Исто, 1. 8. 1893, 494.

Врбасу ЕАО бачки, 21. јула (2. августа) 1892. године, на упражњену староврбаску парохију, постављен је за администратора покојников лични капелан Душан Марковић, са уживањем половине свих парохијских прихода, дочим ће се друга половина употребити на исплату дуга у име порезе из еквивалента, као и на исплату трошкова око сахране.²⁸

Свану је дан, када ће Њ.С. патријарх српски Георгије Бранковић брзим возом приспети у Нови Врбас, одакле ће се после колима кренути ка Ст. Сивцу. У 9 сати стиже воз на станицу, а из њега изађе импозантан старац са својом свитом. У сакупљеном многобројном народу изби громко „Живео“! То беше Њ.С. патријарх Георгије, који је својим првим кораком у срцу дивне Бачке задобио и освојио срца свију присутних. На перону га дочека др К. Молнар, надсолгабиров кулски и топло и гостопримиво Га поздрави. Изјављујући да се сматра сретним, што је баш њему и његовом срезу пала у део та почаст да може поздравити тако узвишеног госта.

Испред железничке станице, пред силним светом на челу са својим духовним пастиром, поздрави Њ.С. честити староврбашки парох Душан Марковић, са лепо смишљеном и дирљивом беседом, из које је провиривала најоданија синовљева љубав како свештеника тако и целе поверене му пастве према узвишеним архипастиром својим. За овим поздравише милог госта пастири и духовници осталих вероисповести, тако симпатично и дирљиво, да је човеку срце заиграти морало. Када је Њ.С. на свим тим поздравима захвалио, поседаше гости на кола и пратња се крену, предвођена коњаницима уз пуцњаву прангија и лепршање барјака.²⁹

На Епархијској конзисторији бачкој, 7/19. октобра 1893. године, расписан је стечај на парохијско место у Старом Врбасу.³⁰ На наредној седници Конзисторије, 17/29. новембра 1893. године, наређен је избор пароха у Старом Врбасу, на које су компетовала њих три.³¹ По добијеном предлогу, на седници Конзисторије 14/26. децембра т.г. одобрен је избор Душана Марковића, а молба овд. Црквене општине - да се смањи парохова плата за 200 ф, одбијена је.³² ЕАО бачки, 14/26. фебруара 1894. године, одобрио је Црквеној општини у Старом Врбасу да зида Парохијски дом и да у ту сврху прода два своја празна плаца.³³

Претплатници Српске књижевне задруге (СКЗ) за 1895. годину

²⁸Исто, 2. 8. 1892, 538. Душан Марковић (1863 † 1912) завршио је Велику гимназију у Новом Саду и Богословију у Карловцима. Рукоположио га је за ђакона, 23. 4. 1888, а за презвитера, сутра дан, епископ Василијан Петровић. Одликован је правом ношења црвеног појаса 1904. „Извештаји Епархијске конзисторије бачке у Новом Саду о својем раду од 1903. до 1905. године“, Ср. Карловци 1909, 28.

²⁹„Српски Сион“, 19. 9. 1893, 604-605.

³⁰Исто, 10. 10. 1893, 659.

³¹„Браник“, 20. новембар (2. децембар) 1893, 3.

³²Исто, 21. децембар 1893 (2. јануар 1894), 3.

³³Исто, 22. фебруар (6. март) 1894, 5.

из Старог Врбаса су Душан Марковић, парох и Коста Кирјаковић, трговац, са претплатом од по 6 К.³⁴ Године 1907. (XVI коло) у Старом Врбасу је један повереник и четири члана СКЗ. Повереник СКЗ за XVII/XVIII коло (1908/1909) је Милан Калуђерски, учитељ, са четири/три улагача. Задругари XVII кола (1908): повереник Милан Калуђерски, улагачи Душан Марковић, парох; Коста Кирјаковић, трговац; Милета Лесковац, апотекар и Милан Калуђерски, учитељ. Задругари XVIII кола (1909): повереник Милан Калуђерски, улагачи Душан Марковић, парох; Коста Кирјаковић, трговац и Милан Калуђерски, учитељ. Године 1910. повереник је Милан Калуђерски, учитељ. Број задругара те године (XIX коло) је 4, од којих је један повереник.

У вези учитељске плате ЕШО бачки прво је на својој седници, 24. јануара (4. фебруара) 1895. године, позвао Општину Стари Врбас „да својим учитељима издаје досадању плату, а ако има каква приговора, нека се обрати овом одбору“.³⁵ Након месец дана исти Одбор, 22. марта 1895. године, поново је позвао староврбаску општину да изда својим учитељима утврђену плату и пристојбу за повторне школе.³⁶

Због тога што су пре времена завршиле наставу у шк. 1894/1895. шк. години, ЕШО бачки, 9/21. августа т.г., укорио је Српске православне црквене општине у Б. (Бајши) и Ст. В. (Старом Врбасу).³⁷ Поделу школе у Старом Врбасу међу тамошња два учитеља ЕШО бачки, 3/15. октобра 1895. године, узео је на знање.³⁸

Са 1. октобром 1895. године у Аустроугарској монархији ступио је у живот грађански брак. Како је протекао први грађански брак у Старом Врбасу наводимо:

„У прошли петак т.ј. 4. октобра по р.к. склопљен је међу овдашњим Србима први грађ. брак, и то између Ненада Леђанца из Куле и кћери ст. врбашког кнеза Милице Цвејић. Ђувегија је у општинску кућу доша у обичном оделу и папучама, а девојка повезана, што је врло озлоједило нашег водиоца матрикула. Разуме се, да је момак после тога отишао у Кулу својој кући, а данас са сватови долази, да би се у цркви могао венчати и своју невесту собом повести. Неправедно је водиоцима матрикула, што се младенци не венчају у цркви одмах иза грађанског склапања брака, јер они у таквом поступку виде омаловажавање грађанског брака, што се нас ни мало не тиче“.

ЕАО бачки, 18/30. јануара 1896. године, одобрио је, без примедби и исправки, рачун Српске православне црквене општине

³⁴Српска књижевна задруга основана је 29. 4. 1892. у Београду. Сваке године објави неколико књига у оквиру годишњег броја кола. Лого СКЗ осликао је Јован Јовановић Змај, приликом оснивања. „Годишњи извештај са III редовне скупштине СКЗ 1896“, Именик добротвора, оснивача и улагача, 157.

³⁵„Браник“, 31. јануар (12. фебруар) 1895, 2.

³⁶Исто, 25. март (6. април) 1895, 3.

³⁷„Српски Сион“, 20. 8. 1895, 557.

³⁸Исто, 22. 10. 1895, 700-701.

Стари Врбас за 1894. годину, те одобрио прорачун Црквене општине за 1896. годину.³⁹ Исти Одбор, 14/26. маја 1896. године, дозволио је Српској православној црквеној општини у Старом Врбасу зајам од 3.000 фор. (форинти) на своју земљу, у сврху градње Парохијског дома.⁴⁰

Део инвентара српске вероисповедне школе у Старом Врбасу, са стањем на дан 26. августа 1896. године: клупа (3 комада), сто (5), катедра (1), скамија (36), гвоздена пећка (6), табла (6), орман (2), столица (2), руска рачунаљка (2), слика (5), мапа Угарске и Бачке жупаније (по 2), књиге (105), дивит за мастило (2), Настава за народне учитеље (*Néptanítóklapja*) за 10 година (10), Школски лист за 10 година (10), школски дневник, последњих 13 година (26 комада).⁴¹

У Именику дародаваца припомоћи Српској парвославној црквеној општини у Великој Маргити 1897. године, за исплату цркве Румунима је и Црквена општина Стари Врбас, са прилогом од 10 ф.⁴² На Скупштини српске црквене општине у Новом Саду, 20. августа (1. септембра) 1898. године, дотадашњи учитељ у Старом Врбасу Гавра Грбић изабран је за учитеља.⁴³

На основу Школског прорачуна за 1899. годину видимо да је српска вероисповедна ОШ претплаћена на „Школски лист“ и „Школски одјек“.⁴⁴ ЕШО бачке дијачезе, 15. фебруара 1899. године, под председништвом патријаршијског мандатара Анатолика Јанковића потврдио је избор учитеља у Парагама, а врбашки је остао нерешен до идуће седнице. Издата је наредба свим месним ШО да боље пазе на чистоћу школа и намештаја и да се постарају да деца добијају чисту и здраву пијаћу воду, како би се стало на пут јаком ширењу туберкуле (туберкулозе),

³⁹Исто, 4. 2. 1896, 95-96.

⁴⁰Исто, 26. 5. 1896, 368-369.

⁴¹Инвентар су потписали Гавра Грбић, перовођа и Душан Марковић, председник, те: Даша Аларгић, Неца Капетановић, Младен Сремачки, Шандор Русов, Миша Панић, Јаша Бабић, Милош Довијарски, Милош Куцурски, Андрија Секицки, Паја Мажић, Шандор Шуваков и Адам Перић. Архив Војводине, Ф. 405, Бачка епархија Нови Сад (1775-1944), К. 27, арх. бр. 1. У даљем тексту: АВ, Ф. 405.

⁴²„Српски Сион“, 5. 4. 1898, 221.

⁴³Исто, 23. 8. 1898, 555. Види: „Браник“, 22. август (3. септембар) 1898, 3.

⁴⁴АВ, Ф. 405, К. 29, арх. бр. 10. Кузман Миловановић (Стари Врбас, 1860 - Нови Сад, 1910) рођен је у свештеничкој породици. Отац му је Максим Миловановић, свештеник у Старом Врбасу. Пролеће 1896. Кузман Миловановић дошао је за учитеља у Нови Сад. У колу учитељском које се те и идуће године створило у Новом Саду, доласком неколико правих агилнијих учитељских снага и из неколицине дотадашњих већ новосадских учитеља, и Кузман је добио нов делокруг. То коло учитељско како се видело тако на окупу, засновало је лист „Школски Одјек“, који је ишао затим, да пробуди нов живот у српској школи и учитељству. После тога је изабран за епарх. школ. референта. Осим новосадског учитељског збора на укупу Кузмана Миловановића били су учитељи из Ст. Футога, Ст. Врбаса и Ст. Шова. „Школски гласник“, 31. 12. 1909, 350.

која десеткује народ.⁴⁵

На седници ЕШО бачког, 3/15. јуна 1899. године, узет је на знање извештај Српске православне црквене општине у Старом Врбасу да ће школско имање преписати на Црквену општину.⁴⁶ Исти Одбор, 3/15. августа т.г., строго је наредио Црквеној општини, да отвори трећу школу, те није уважена молба Општине да се привремени учитељ постави.⁴⁷

Септембра 1899. године достављена је месном Школском одбору напомена „о чувању од суве болести, издана од вис. кр. уг. министарства унутрашњих послова, те да се у школама на зиду прикуца и деци чешће чита“.⁴⁸

Трећи дан Ускрса (11. април) 1900. године у Старом Врбасу је одржан збор српских вероисповедних учитеља из Новосадског среза.⁴⁹

На име добровољног прилога за оправку православне цркве у Локу (Епархија бачка), јуна 1900. године, политичка општина у Старом Врбасу сакупила је 8 круна.⁵⁰

Српска омладина у Старом Врбасу у Јелисаветиној башти, 23. јула (5. августа) 1900. године, приредила је забаву са игранком. Распоред: 1) Од 6.00 до 8.00 часова свира новосадско тамбурашко друштво „Липе“ Грујића, у црногорском оделу. 2) У 8.00 часова: а) Српске народне песме, свира српско староврбаско ђачко друштво. б) „Љубавно писмо“. Шаљива игра (једночинка) од Косте Трифковића. г) „Браћа“ од Прерадовића, приказују у српском народном оделу Бранко Стефановић и Мита Стефановић, вила Анка Мијатовић. 3.) Игранка.⁵¹

Из Статистичког прегледа рођених и умрлих за период од 50 година, тј. од 1851. до 1900. године, у православним црквеним општинама Епархије бачке, за Стари Врбас је дат податак: рођено 4.204, умрло 3.477, значи родило се више 727.⁵²

Српска православна парохија Стари Врбас 1900. године је у III класи; парохијска сесија износи 50 јутара; у парохији је 1.626 православних душа (825 мушких); православних кућа је 281; брачних парова 355; школа је вероисповедна; наставу изводе учитељ Милан

⁴⁵ „Браник“, 18. фебруар (2. март) 1899, 2.

⁴⁶ „Српски Сион“, 13. 6. 1899, 385. Види: „Браник“, 15/27. 6. 1899, 5.

⁴⁷ Исто, 15. 8. 1899, 536.

⁴⁸ Исто, 26. 9. 1899, 633-634. Види: „Браник“, 28. септембар (10. октобар) 1899, 3.

⁴⁹ „Браник“, 6/19. 4. 1900, 3.

⁵⁰ „Српски Сион“, 4. 6. 1900, 378. Конзисторија бачка, 27. јануара (8. фебруара) 1900, упутила је позив свим црквеним општинама на подручју своме, да приложима притекну у помоћ црквеној општини лочкој. „Браник“, 29. јануар (10. фебруар) 1900, 3.

⁵¹ „Браник“, 22. јул (4. август) 1900, 3.

⁵² „Статистички преглед рођених и умрлих за период од 1851. до 1900. године у православним црквеним општинама Епархије бачке“, у: „Српски Сион“, 15. 3. 1904, 146-147.

Стефановић и учитељица Видосава Ђурчић, у школи је 83 деце (41 дечак).⁵³

АО бачки, 19. октобра (1. новембра) 1900. године, дозволио је црквеним општинама, да у корист Учитељског конвикта новосадског црквени тас три пута носе.⁵⁴

Краљевски угарски министар правде на основу V зак. чл. од 1878. §. 270. 2. тачке и §. 461. прогласио је, да се сваки учитељ на државној или ма којој другој јавној школи сматра за јавног чиновника. Овим проглашењем добило је учитељство правну одбрану, јер од тада у сваком случају, када учитеља као јавног чиновника нападну или увреде, кривичан поступак против нападача дужно је државно одветништво званично покренути.⁵⁵

На основу одобрења ЕШО бачког од 10/23. јула 1901. године, ШО Српске православне црквено-школске општине у Старом Врбасу, 20. јула (2. августа) 1901. године, ради привременог попуњавања учитељског места, расписао је стечај.

„На то место могу компетовати, потпуно оспособљени срп. нар. учитељи, односно свршени приправници. Привремено стање трајаће најмање једну годину дана. Плата је привременом учитељу 920 круна, слободан стан - с баштом, који се састоји из три собе, кујне итд, огрев односно угља колико би му требало и 80 круна за држање потфорне школе. Дужности учитеља прописане су Школском уредбом од 1872. год. осим тога ће имати у св. цркви за једном певницом појати, и шк. децу појању обучавати. Молбенице са потребним прилозима, ваља послати на председништво месног шк. одбора најдаље до 9/22. августа. Изабрани учитељ има своје место заузети 1/14. септембра т.г. од када му је и плата у течај стављена. У потпису су М. Стефановић, перовођа и Душан Марковић, председник“.⁵⁶

Школски савет 21. децембра 1901. године (3. јануара 1902. године) узео је на знање министарски отпис, „којим се признаје крепкост одлукама автономних власти, по којима је Вл. Ст. бивши учитељ у Башахиду осуђен на губитак учитељске службе у области митрополије карловачке. У свези с тим уништио је Школски Савет потоњи избор реченог лица за учитеља у Ст. Врбасу, о чему ће се путем надлежног епархијског школског одбора речена општина известити и позвати, да упражњено учитељско место новим избором попуни“.⁵⁷

Након тога Школски одбор, 17/30. априла 1902. године, доноси одлуку:

„Овим се поново расписује стечај, на упражњено учитељско и новоустановљено учитељско место, српске вероисповедне мешовите школе у Ст. Врбасу. Плата је учитељу 410 К у готовом новцу, 15

⁵³ протојереј Димитрије Руварац, „Шематизам источно-православне српске митрополије карловачке“, Срем. Карловци 1900, 82-83.

⁵⁴ „Браник“, 31. октобар (13. новембар) 1900, 4.

⁵⁵ „Школски лист“, 31. 1. 1901, 15-16.

⁵⁶ „Српски Сион“, 29. 7. 1901, 517.

⁵⁷ „Браник“, 22. децембар 1901. (4. јануара 1902), 1.

катаст. јутара и 1101 □ хв. ораће земље на коју земљу учитељ све терете како државне тако и општинске сам сноси, слободан стан од три собе, кујне, штале и т.д. и поред школе врт, 2 хвата тврди дрва, и у име огрева угља колико му је нужно. Од погребца и парастоса по 2 круне. Плата учитељице је 640 К, за држање повторне школе 80 К, слободан стан, од две собе, кујне и коморе и поред школе врт. У име огрева добија угља колико јој је нужно.

Изабрани учитељ и учитељица предаваће у оним разредима, које им месни Школски одбор додели, а у своје звање ступају 1. септ. ове године. Дужности учитеља и учитељице прописане су шк. уредбом, првенство имају они који се лично представе. Рок пријаве је 3/16. Јуни. Молбенице се упућују представништву шк. одбора⁵⁸.

По истом је примљена Зорка Брзак, касније Калуђерски удата.⁵⁹

Почетком октобра 1902. године основана је Српска земљорадничка задруга у Старом Врбасу (удружење са неограниченом одговорношћу). Председник је Коста Кирјаковић, заменик председника Ђока Довијарски, пословођа Милан Калуђерски. Остали чланови Управног одбора: Ђока Кунић, Стеван Кадић и Марко Цвејић.⁶⁰

Године 1902. сазидаана је преко канала на црквеном школском земљишту још једна школска зграда: са школском двораном и учитељским станом од две собе, предсобљем, кухињом и комором.⁶¹ ЕШО бачки, 15. априла 1903. године, решио је да се убудуће ускршњи одмор и у основним народним школама у Бачкој има једнообразно свуда држати од великог четвртка до светлог четвртка.⁶²

„У 1906. години осим званичних особа: солгабирова, бележника, опћинских кнезова и представника, који по дужности радише у корист свиларства, истакоше се у Бачкој од добре воље и љубави према

⁵⁸„Српски Сион“, 5. 5. 1902, 291; Исто, 12. 5. 1902, 307; Исто, 19. 5. 1902, 323; Исто, 27. 5. 1902, 338.

⁵⁹„Пишу нам из Ст. Врбаса, да је тамо изабрана за учитељицу госпођица Зорка Брзакова, ћерка овдашњег трговца Стевана Брзака. Госпођица Зорка је своје науке свршила с врло добрим успехом и само њену врло добру квалификацију узела је општина у обзир, кад ју је изабрала за учитељицу, а никако не стоји оно, што је неки бестидник и лажов у „Застави“ изнео и подло се набацио и на част женску. Гђица Зорка Брзакова добила је 32 гласа, а њене противкандидаткиње: Сада Ракићева 2 и Вида Ђурчићева, досадашња привремена учитељица, 8 гласова. „Браник“, 27. јун (10. јул) 1902, 4.

⁶⁰Исто, 10/23. 10. 1902, 3.

⁶¹Описаниѣ Парохіалне Цркве, Храма Светога введеної Пресвете Богородице у Ст. Врбасу (1850-1969); У току минуле четири године отворено је у Бачкој, узимањем ЕШО, 11 нових вероисповедних школа и једно забавиште. Школе у: Каћу (две), Жабљу, Сентомашу, Кули, Сивцу, Товаришеву, Сантову, Ст. Врбасу, Новом Саду и Мољу, а у Ади забавиште. „Браник“, 23. новембар (6. децембар) 1902, 1. У току шк. 1902/03. године „у Старом Врбасу сазидаана нова школска зграда у вредности од 5.000 круна и набављен сав школски намештај“. Исто, 29. јануар (11. фебруар) 1904, 3.

⁶²Исто, 17/30. 4. 1903, 3.

народу ови свештеници: Стеван Николић у Ст. Футогу, Александар Тошић, у Парагама, Душан Марковић у Ст. Врбасу, [...], а од учитељаца: Стеван Бошњак и Лазар Букошић у Ст. Футогу, Милан Чешљар у Пирошу, Милан Милутиновић у Десп. Сентивану, Даринка Димић у Парагама, Жарко Вукадиновић у Кули, Милан Стефановић и Милан Калуђерски у Ст. Врбасу, [...]“.⁶³

Седница Новосадског среског учитељског збора одржана је у Старом Врбасу 22. септембра (5. октобра) 1909. године. На истој је констатовано - да школску књижницу немају још у Деспот С. Ивану, Пивницама, Старом Врбасу, Старим Шовама и Обровцу, а што је саопштено и ЕШО бачком. У нови Одбор изабран је Милан Калуђерски.

У записнику је констатовано:

„Једна од лепих појава у Старом Врбасу био је дочек учитеља, око чега су се постарали тамошњи наши другови Милан Стефановић и Милан и Зорка Калуђерски. Они су показали примерну предусретљивост и братску оданост, како у дочеку с подвозом, где су изашли на железничку станицу пред учитеље, са дугим низом све најодабранијег подвоза. Хвала им и овом приликом, а тако и њиховим сељанима и пароху г. Д. Марковићу, који су за љубав својих учитеља те услуге учинили“.⁶⁴

На Редовној скупштини Друштва „Натошевић“ у Новом Саду, 22. фебруара (10. марта) 1910. године, Милан Калуђерски биран је за члана Управе Друштва.⁶⁵

Пошто је 46. законски чланак од 1908. године, о бесплатној настави, ступио у живот, Школски савет новембра 1910. године, упутио је свим месним ШО, да почев од шк. 1910/11. године не смеју се убирати од ученика и ученица ОШ ни школарина ни приноси од 30 потура, већ само највише 50 потура уписнине, која се безусловно и искључиво има употребити за умножавање ученичке и стручне учитељске књижице.⁶⁶

Овдашња Ратарска читаоница одржала је 26. фебруара 1911. године своју Ванредну скупштину, на којој је председник известио присутне, да је одбор учинио потребне кораке, како би од бившег привременог председника Душана Марковића, пароха, добио оригинална правила читаоничка. Међутим, он је изјавио „да ће правила за који дан предати, а тек 5/18. фебруара рекао је, да правила неће предати“.⁶⁷

⁶³„У Тителу, Старом Бечеју, Врбасу и Суботици подижу се нове свиларе за распредање чахура. Ово грађење је знак, да свиларство у земљи а поглавито у бачкој жупанији нагло напредује. А то је радастан знак. А треба да се свет што више бави свиларењем, јер од тога набави себи лепу крајцеру а унајзгодније време пред жетву“. „Браник“, 28. јун (11. јул) 1901, 3. „Женски свет“, 1. 5. 1907, 97-99.

⁶⁴„Школски гласник“, 30. 9. 1909, 256-261.

⁶⁵Исто, 28. 2. 1910, 66-67.

⁶⁶Исто, 30. 12. 1910, 355-356.

⁶⁷„Поштовани суграђани! Како због порушеног свога здравља и слабости,

Дана 3. априла 1911. године обављен је избор једне трећине скупштинара у Српској православној црквеној општини.⁶⁸

Српска народна школа у Старом Врбасу, шк. 1910/11. године (статистика) - Број учитеља/ца 3; Није радило забавиште, те према томе није било ни забавиља; Број деце од 6 до 12 година 244; Број оправдано отпуштене деце од похађања школе није било; Број школом обавезне деце од 6 до 12 година 244; Уписано деце у разред: I-84, II-46, III-28; IV-37, V-12 и у VI разреду није било деце која су походила тај разред. Свега ушколовано деце од 6 до 12 године је 207. Неушколовано деце од 6 до 12 година било је 37. Број деце за повторну школу 72, а уписано у повторну школу 38, док је 34 деце неушколовано у повторну школу.⁶⁹

Учитељ Милан Стефановић у Старом Врбасу умировљен је (пензионисан) 1. октобра 1911. године. Служио је као учитељ 36 година и то све у Старом Врбасу, јер је као овдашњи син одмах по завршетку Учитељске школе у Сомбору био изабран за учитеља. За све време учитељовања био је свестан учитељске слоге и солидарности и никада није бежао од рада где је учитељску ствар требало помоћи. Иначе је у народу био популаран и за сваку корисну народну ствар вредан радник.⁷⁰

Парох Душан Марковић упокојио се у очи Духова 1912. године.⁷¹

На име зборске чланарине (Новосадски срески учитељски збор), а као претплату на „Школски гласник“, по 4 К за прву и другу четврт 1912. године, уплатили су: Милан и Зорка Калуђерски, учитељи у Старом Врбасу, Бранко Стефановић, син староврбаског учитеља Милана Стефановића, учитељ у Деспот Сентивану и Жарко Стефановић, учитељ у Товаришеву, који ће после Великог рата службовати у Врбасу.⁷²

У области Српске православне епархије будимске у 14 општина требало је да се изграде нове школске зграде, пошто су старе понегде

а и поред најбоље своје воље нисам у стању данас при конституисању наше ратарске читаонице присутан бити, то вас молим, да тај мој данашњи изостанак узмете на повољно знање. [...] Како је даље при дочењу ових правила било и трошка у износу од К 49, и то за биљеги и трошак Исе Марјанова, док је правила од Фелдварске и Ст. Керске читаонице набавио, то Вас молимо, да и то на знање узети или њему или потписаном исплатите. Поздрављајући Вас све, и желећи Вам благослова на данашњи вам рад остајем. У Ст. Врбасу 23. јан. 1911 г. Вама одани и остајећи Вам на услузи Душан Марковић“. „Застава“, 1. 4. 1911, 5.

⁶⁸Изабрани су одлучни приврженици Српске народне радикалне странке: Васа Михајловић са 82 гласа, Цвета Радованов 58, Милан Шуваков 67, Миша Искрин 55, Младен Бајац 53, Марко Цвејић 53, Исак Савин 49, Лука Чичулић 48, Урош Гајинов, 48 и Влада Недић са 47 гласова. Исто, 7. 4. 1911, 2.

⁶⁹„Извештај Епархијског школског одбора бачког у Новом Саду, о свом раду од 1. (14.) јула 1909 до 1. (14.) јула 1912.“

⁷⁰„Школски гласник“, 30. 11. 1911, 359.

⁷¹„Браник“, 20. мај (2. јун) 1912, 4.

⁷²„Школски гласник“, 15. 5. 1912, 164.

склоне паду, а у неким местима тако су тескобне, да не одговарају законским захтевима. За ту намену Петар Ћирић из Старог Врбаса сакупио је 56 К(руна) и 80 Ф(илера).⁷³ Школа поседује школску књижницу.⁷⁴

„Српска православна црквена опћина у Ст. Врбасу (Бачка) овим расписује дражбу на мањак, која ће се одржати 18. (31.) маја тек. год. ради оправке светог храма. Оправка се углавном из зидарског и мазалачког посла састоји, за који је посао предрачуном установљена свота од К 626,42. Поближи услови могу се сазнати код председника или у парохијском звању. Ст. Врбас, 5/18. маја 1914. г. Председништво срп. прав. црквене опћине“.⁷⁵

⁷³ „Браник“, 4/17. 3. 1912. Исто 27. мај (9. јун) 1912, 5.

⁷⁴ „За време боравка аустријске војске августа 1918. године, школска књижница је растурена и уништена“. Исказ је датиран са 30. 7. 1919. и потписали су га Милан Калуђерски, школски управитељ и П. Ћирић, председник ШО. АВ, Ф. 405, К. 8, арх. бр. 11.

⁷⁵ „Застава“, 10. 5. 1914, 5. „Св. храм овај обновљен је 1914. год. По архијерејском благослову Њег. Високопреосвешт. Госп. Митрофана Шевића Епископа бачког Е. бр. 104/прес 1914. пренео је месни парох Јован Вучерић св. антимиње са свима цркв. утварима у к тој сврси освећену школу поред св. храма, где ће се за време оправке св. храма вршити св. богослужења“. Описаніе Парохіалне Цркве, Храма Светога воведенія Пресвете Богородице у Ст. Врбасу (1850-1969)

Претплатите се на

ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази четири пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 1000 динара за физичка, а 1600 динара за правна лица.

Претплата се може уплатити на жиро рачун број 840- 98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис Траг”.

Чим се прокњижи Ваша уплата ми ћемо Вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона на број 021-707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Бранислав Зубовић. – 2005, бр. 1 – . – Врбас : Јавна библиотека „Данило Киш”, 2005 – (Нови Сад : „Футура”). – 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407